

Voruta

Nr. 4 (822) 2016 m. balandžio 30 d. Nacionalinis Lietuvos istorijos laikraštis ISSN 1392-0677 Kaina 0,58 EUR

Šiame numeryje

5 Prof. habil. dr. Antanas TYLA, Vilnius

**Lietuvių tautos pilietinė
raiška valstybės atkūrimo
laikotarpiu (1918–1919)**

7 Prof. dr. Juozas BANIONIS, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, Vilnius

**Vilniaus krašto politika
Lietuvos laisvinimo
sąjūdyje Vakaruose
1940–1990 m.**

8–9

Tėviškės aušra

12 Gabija KARLONAITĖ, Rokiškis

**Sekant Juozo Keliuočio
vardo pėdsakais**

Ar išliks Kernavėje mokykla?

Ateina pavasaris, o su juo ir nerimas mažų Lietuvos miestelių ir kaimų mokinių tėvams. Bus jų gyvenvietėje mokykla ar nebus, reikės vežti mažus pyplius į už dešimčių kilometrų esančias mokyklas, ar jie galės mokytis savo mokykloje, prie savo namų? Toks Damoklo kardas dabar pakibo virš Kernavės vaikučių ir jų tėvelių.

Taip, tos pačios Kernavės, kuri buvo pirmoji legendinė Lietuvos sostinė, o dabar garsėja kaip Valstybinis kultūrinis rezervatas, saugomas Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacijos (UNESCO). Į Kernavės archeologinės vietovės muziejaus sąrašą įrašyta ir mokykla. Tai ta pati Kernavė, kuri turėjo Magdeburgo teises, jų dėka šiandieninė Širvintų rajono savivaldybės merė turėjo teisę gauti regalijas.

Istoriniuose šaltiniuose Kernavės mokykla minima 1781 m. Joje tada mokėsi septyniolika mokinių. Ir nuo tų metų, pergyvendama įvairius laikotarpius, mokykla buvo. Neturėjo patalpų, jas nuomodavo pas kaimo šviesuolius, bet mokykla veikė ir mokė to krašto vaikučius. Ir tik 1929 m. buvo baigtas statyti unikalus tipinės pradinės mokyklos pastatas, kuris glaudžia vaikučius iki šiol. Tai istorinės reikšmės pastatas, tokių Lietuvoje jau nebėliko, nors A. Smetonos laikais jie buvo pastatyti keli.

Mokykla visais laikais turėjo žmonių, kurie ja nuoširdžiai rūpinosi. Tai buvo tikri Lietuvos patriotai, supratę, kaip svarbu šiame krašte turėti lietuvišką mokyklą. Tai mokyklos vedėjas Juozas Šiaučiūnas, kurio dėka buvo baigta statyti mokykla, sovietmečiu mokykla rūpinosi ir ilgą laiką jai vadovavo direktorė Valerija Grigaliūnienė (nuo 1949 iki 1973 m. mokykla buvo septynmetė). O 1989 m. tuometinio Vilniaus apskrities viršininko Alio Vidūno ir Širvintų rajono savivaldybės mero Vyto Šimonėlio bei Širvintų rajono švietimo skyriaus vedėjos Monikos Bilotienės dėka mokykla buvo renovuota ir igavo naują kvėpavimą. Bet ir tuomet, kai nebuvo normalių sąlygų, vaikai

Širvintų r. Kernavės Juozo Šiaučiūno pradinė mokykla (dab. pradinio ugdymo skyrius), 2016 m. balandžio 21 d. Juozo Vercinkevičiaus nuotr.

buvo mokomi čia, Kernavėje, o ne vežiojami už dešimties kilometrų.

Tai kas gi atsitiko dabar? Ar neliko patriotų, kuriems rūpėtų istorinio paveldo išsaugojimas? O gal vaikų? Bet vaikų yra. Štai pagal tėvų informaciją, kurią jie pateikė Širvintų rajono meriui, prašydami mokyklos nenaikinti, teigiama, kad vaikų, kurie norėtų lankyti šią mokyklą, gimusių nuo 2006 m. iki 2016 m. yra trisdešimt šeši. Jau kitais metais į priešmokyklinę klasę jų ateitų septyni, su dabar besimokančiais šešiais būtų trylika.

Jei kalbėtume apie mokyklos naikinimą, tas procesas prasidėjo jau tada, kai buvo panaikintas pradinės mokyklos statusas ir ji

tapo Musninkų gimnazijos skyriumi. Tėvai skundėsi, kad jau pernai šios gimnazijos direktorius p. Vladas Trakimavičius žadėjo Kernavės mokyklą likviduoti ir reikalavo tėvų perrašyti prašymus ir leisti vaikus į gimnaziją. Tai, pasak tėvų, jis daro ir dabar. Gal ir paprasčiau direktoriui atsiųsti autobusą, surinkti mažus vaikus ir atsivežti į Musninkus. Bet ar patogiau vaikams? Ar apie tai galvoja direktorius ar šio skyriaus mokytoja? O gal direktorius jau labai pavargęs, nes vadovauja penkioms rajono švietimo įstaigoms iš dvidešimties? Kas tai per Širvintų rajono švietimo vadybos fenomenas? Ar tai alternatyvus švietimo skyrius?

Nukelta į 8 p.

Mažosios Lietuvos gamta

Knyga apie Aukštumalos pelkę – paminklas mokslo ir krašto istorijai

Doc. dr. Martynas PURVINAS, Kaunas

Dažniau istorija suprantama kaip valstybių ar žymių žmonių likimai, buvusių politinių įvykių ir pan. seka. Deja, nesulaikomas laiko bėgsmas veikia viską šiame pasaulyje, keisdamas ne vien žmones ir jų veiklos rezultatus, bet ir pačią gamtą, įvairiausias tikrovės apraiškas. Žmonijai vystantis, suvokta, kad galima nagrinėti ir pasaulio pažinimo raidą.

Žinoma veiklos sritimi tapo mokslotyra, nagrinėjanti ir mokslinių tyrimų istorinius pokyčius.

2016 m. Lietuvos gamtos fondas išleido Karlo Vėberio (C. A. Weber) monografiją „Apie Aukštumalos aukštapelkės Nemuno deltoje augaliją ir vystymąsi lyginant su

Nukelta į 4 p.

Medinis neturtingo pelkininko namelis Aukštumalos pelkės vakariniame pakraštyje – Vabalų kaimas – viena iš paskutiniųjų mažųjų sodybėlių buvusiuose pelkininkų kaimuose

Baltarusių knygos Lietuvoje

A. Adamkovičius: dėl pamaldų gimtąja kalba buvo mušamasi net bažnyčioje

Aušra VIRVIČIENĖ, Vilnius

„Knygos mintis ir yra tokia – sužinoti, kaip su Dievu buvo kalbama baltarusiškai. Koks buvo baltarusių dvasinis gyvenimas XX a. pradžioje. Kokie buvo baltarusių kalbos santykiai su bažnyčia pokariniame Vilniuje. Kaip galima dainuoti ir melstis baltarusiškai...“ – susirinkusiesiems į LMA Vrublevskių biblioteką trumpai paaiškino jau antros knygos apie baltarusius Lietuvoje autorius Aleksandras Adamkovičius (Aliaksandr Adamkovich).

Dr. Aleksandro Adamkovičiaus knyga „Lietuvos baltarusiai: vakar ir šiandien. Ką reiškia kalbėtis su Dievu baltarusiškai“ yra antroji serijos „Baltarusiai Lietuvoje: vakar ir šiandien“ knyga. Pirmoji, išleista 2010 m., buvo skirta Vilniaus baltarusių švietimo raidai 1921–1939 m. Baltarusiai yra viena iš gausiausių Lietuvos gyvenančių etninių grupių, kuri su lietuviais turėjo ilgą bendrą istoriją ir paliko milžinišką kultūrinį palikimą Lietuvos miestuose.

Knygos redaktorė, Baltarusių kalbos, literatūros ir etnokultūros centro direktorė doc. dr. Lilija Plygavka pasakojo, kad Aleksandras Adamkovičius medžiagą knygai

rinko beveik penkerius metus. Ši knyga – tai tos epochos atspindys. 1920–1930-uosius galima įvardyti kaip baltarusių tautinės savimonės paieškų metus. Visus archyvuose rastus dokumentus teko adaptuoti, iššifruoti ir, remiantis jais, surasti tinkamą šiai knygai koncepciją. Be to, „būtinai norėjome

palikti tam laikotarpiui būdingą baltarusių kalbos leksiką, fonetiką, religinę terminologiją. Tačiau ne mažiau buvo svarbu ir tai, kad knyga būtų lengvai skaitoma ir suprantama paprastam žmogui“, – sakė doc. dr. Lilija Plygavka.

Knygos „Lietuvos baltarusiai: vakar ir šiandien. Ką reiškia kalbėtis su Dievu baltarusiškai“ recenzentas, Lietuvių kalbos instituto darbuotojas habil. dr. Kazimieras Garšva priminė, kad daugiau nei prieš šimtą

Nukelta į 11 p.

Mažoji Lietuva

Minint Pasaulinę kultūros dieną – garbus apdovanojimas pagėgiškiams

Pagėgių savivaldybės kultūros centro ir Natkiškių kultūros namų darbuotojai balandžio 15 d. iškiliai minėjo Pasaulinę kultūros dieną. Organizuotoje šventėje Pagėgių savivaldybės kultūros centro kolektyvui buvo įteiktas garbingas apdovanojimas – „Geriausias kultūros centras Lietuvoje (II kategorija)“.

Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos įsteigtos premijos skiriamos už aktyvią, kūrybingą ir novatorišką kultūros centrų veiklą, puoselėjant etninę kultūrą, mėgėjų meną, kuriant menines programas, plėtojant švietėjišką (edukacinę), pramoginę veiklą, tenkinant bendruomenės kultūrinius poreikius ir organizuojant profesionalaus meno sklaidą, per pastaruosius penkerius metus. Skiriant premijas taip pat atsižvelgiama į kultūros centrų patalpų ir darbo organizavimui reikalingų priemonių būklę bei kultūros ir meno darbuotojų kvalifikaciją.

Į apdovanojimo ceremonijai skirtą koncertą atvyko garbingi svečiai iš Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos: Kultūros ministerijos Regionų kultūros skyriaus vyriausioji specialistė Jadvyga Lisevičiūtė ir Lietuvos liaudies kultūros centro (LLKC) direktorius Saulius Liausa, Jurbarko kultūros centro direktorė Aida Bliudžiuvaitienė, Mažosios Lietuvos Jurbarko kultūros centro direktorius Arvydas Griškus, Pagėgių krašto garbės pilietis Martynas Purvinas su žmona, Pagėgių krašto įstaigų, nevyriausybinių organizacijų atstovai bei pagėgiškiai.

Šventinio koncerto moto – laikas, kurį mums dovana kasdienis darbų laikrodis.

Besirenkančius svečius pasitiko jaunosios šokėjos, tądien virtusios mažaisiais laikrodžiais. Atvykstantiems svečiams dovanavo po nedidelį akmeninį laikroduką, rodantį skirtingą laiką. Organizatorių mintis – niekada

Iš kairės – LLKC direktorius Saulius Liausa, Lietuvos Respublikos Kultūros ministerijos Regionų kultūros skyriaus vedėja Jadvyga Lisevičiūtė ir Pagėgių savivaldybės meras Virginijus Komskis

nevėlu įsiliesti į kultūrinį veiksmą.

Fojė, kultūrininkų vadinamoje stiklo mene, kviesdami į ceremoniją, aidėjo trimto garsai, skleidžiami ilgamečio saviveiklininko, pagėgiškio Vaclovo Kasnausko.

Kiekvienas į renginį atvykęs svečias buvo istorinio įvykio liudininkas bei šio garbaus apdovanojimo dalis. Pasak Pagėgių savivaldybės kultūros centro direktorės Svetlanos Jašinskienės, koncertu, iškilmių scenarijaus siužetu norėta parodyti laiko tėkmę kultūroje ir pabūti laikrodžiu – jo mechanizmu. Ne, ne šveicarišku, paprastu... Pagėgių laikrodžiu, bet tikslu ir su tvirtu mechanizmu, kurį sudaro žiūrovai, svečiai, kolektyvų dalyviai, rėmėjai, steigėjai, bičiuliai... Ir jei nors viena detalė stringa, stringa visas... „Džiaugiuosi,

Marija ir doc. dr. Martynas Purvinai

kad mažame, bet pačiame brangiausiame Pagėgių krašte į kultūros laikrodžio mechanizmą buvo, yra ir bus įsuktas kiekvienas. Dėkojame Jums iš širdies, kad esate mūsų įvertinimo didelė dalis“, – sakė Pagėgių savivaldybės kultūros centro direktorė.

Scenoje iškilmingai pagerbtas kiekvienas darbuotojas, dirbantis šiame kolektyve, o svečiai turėjo galimybę išamžinti prie fotografijų sienos su geriausio Lietuvoje kultūros centro (II kategorija) logotipu.

Saviveiklininkai dovanavo nuoširdų koncertą, po kurio prasidėjo sveikinimų banga. Kultūros ministerijos Regionų kultūros skyriaus vedėjai Jadvygai Lisevičiūtei bei LLKC direktoriui Sauliui Liausai įteikus Lietuvos Respublikos kultūros ministro Šarūno Biručio diplomą, liudijantį apie geriausią Lietuvoje II kategorijos kultūros centrą, į sceną lipo gausūs būrys Pagėgių krašto įstaigų vadovų, garbių svečių, nevyriausybinių organizacijų atstovų, kurie gražaus apdovanojimo proga sveikino, teikdami gėles ir dovanas, visus kultūros darbuotojus.

Koncertą vainikavo nuotaikinga kultūros darbuotojų ir saviveiklininkų bendrai atlikta daina. Iki vėlumos kultūrininkai bei svečiai neskubėjo namo, bendravo, šoko, dainavo.

Gautas apdovanojimas įpareigoja ir ateityje dirbti kūrybiškai, kad darbo ir veiklos laikrodis veiktų sklandžiai ir nesustojamai.

Pagėgių savivaldybės kultūros centro informacija
Astos Andriulienės nuotr.

Rambyno-Bitėnų kraštovaizdis pripažintas etaloniniu

Rambyno-Bitėnų gamtinio kultūrinio kraštovaizdžio kompleksas pripažintas vietoje, geriausiai atspindinčią savitus Mažosios Lietuvos regiono kraštovaizdžio bruožus.

2015 m. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija drauge su Etninės globos taryba paskelbė etnokultūrinius regionus atspindinčio kraštovaizdžio atranką. Etnokultūrinius regionus atspindinčio kraštovaizdžio konkurse galėjo dalyvauti savivaldybių administracijos, seniūnijos, valstybinių parkų direkcijos, kitos valstybės institucijos ir įstaigos, vietos bendruomenės, nevyriausybinės organizacijos, mokyklos, kiti fiziniai ir juridiniai asmenys.

Konkursu siekta išrinkti vietas, geriausiai atspindinčias Lietuvos etnografinių regionų – Aukštaitijos, Dzūkijos (Dainavos), Mažosios Lietuvos, Suvalkijos (Sūduvos) ir Žemaitijos – prigimtines savasti.

Atrankai buvo pateiktos trisdešimt trys paraiškos – vietos bendruomenių, nevyriausybinių organizacijų, muziejų, savivaldybių administracijų, valstybinių parkų direkcijų. Vertinimo komisijai buvo nelengva išrinkti laureatus, nes konkurse dalyvavusios teritorijos labai skyrėsi ir dydžiu, ir sutvarkymo lygiu. Vienos nuo seno žinomos kaip gamtinio kraštovaizdžio etalonai (Ladakalnis, Šatrijos, Rambynas apylinkės), kitos – kelis dešimtmečius kurti „gyvojo kaimo“ muziejai, trečios – tai nauji vietos bendruomenių iniciuoti projektai savo autentiškai gyvenamajai aplinkai išsaugoti. Konkurso metu išrinkti šalies etnokultūrinius regionus atspindinčio kraštovaizdžio etalonai.

Mažosios Lietuvos regione sunku pranokti Rambyną-Bitėnų apylinkių grožį, kultūros vertybes, šimtmetes tradicijas. Paraišką šios vietovės dalyvavimui atrankoje pateikė jau antrą dešimtmetį Rambynas apylinkių kraštovaizdį puoselėjanti ir sauganti institucija – Rambynas regioninio parko direkcija.

Rambynas-Bitėnų gamtinio kultūrinio kraštovaizdžio kompleksas pripažintas viena iš vietovių, geriausiai atspindinčių savitus Mažosios Lietuvos regiono kraštovaizdžio bruožus. 2016 m. kovo 22 d. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijoje vykusiam baigiamajame kraštovaizdžio konkurso renginyje Lietuvos Respublikos aplinkos ministras Rambynas regioninio parko direkcijai įteikė padėką už būdingos Mažosios Lietuvos gamtinės aplinkos ir istorinio architektūrinio paveldo išsaugojimą, puoselėjimą ir pritaikymą visuomenės pažinimui. Rambynas kraštovaizdžio draustinį papuoš ir šios vietovės pripažinimą ženklinanti atminimo lentelė.

Rambynas regioninio parko informacija

Vokalinis folkloro ansamblis „Kamana“ (vad. Aksavera Mikšienė)

Paroda apie Tilžės bažnyčią

Emilija Algaudė BUKONTIENĖ, Kraupiškio (Uljanovo) vidurinės mokyklos mokytoja

Didžiąją savaitę, ketvirtadienį, kai visas krikščioniškasis pasaulis ruošėsi šv. Velykoms – gražiausiai kalendorinei pavasario šventei, Tauragės kultūros rūmų fojė buvo atidaryta Eugenijaus Skipičio fotografijų paroda „Tilžės bažnyčia lietuvių bendruomenės gyvenime“.

Į parodos atidarymą atvyko Lietuvos Respublikos konsulato Sovetske laikinasis

vadovas prof. Bronius Makauskas, konsulato sekretorė Anžela, Tilžės Kristaus Prisikėlimo parapijos klebonas Anupras Gauronskas. Svečius pristatė ir ekspoziciją apibūdino Tauragės kultūros centro direktoriaus pavaduotojas Eugenijus Šaltis. Eugenijus Skipitis – žurnalistas, poetas, eseistas, fotografas, juodai baltose fotografijose užfiksavęs Tilžės bažny-

čia, kleboną, atliekantį pareigas, Tilžės lietuvių bendruomenę.

Apie klebono veiklą ir autoriaus fotografijas kalbėjo prof. Bronius Makauskas. Sveikinimo ir padėkos žodžius tarė Tauragės savivaldybės mero pavaduotoja Aušrinė Norkienė, Tauragės kultūros centro direktorius Virginijus Bartušis, Tauragės krašto muziejaus direktorius Romas Vaitkus, laikraščio „Tauragės kurjeris“ bendrovės direktorius Renaldas Malychas, Tauragės Birutės Baltrušaitytės viešosios bibliotekos direktorius Sigitas Kancevyčius.

Tilžės Kristaus Prisikėlimo parapijos klebonas Anupras Gauronskas papasakojo apie savo darbą Karaliaučiaus krašte (Kaliningrado srityje), kur dirba nuo 1989 m.: iš pradžių Karaliaučiaus (Kaliningrado) šv. Šeimynos parapijos bažnyčioje, vėliau nuo 2000-ųjų – Tilžėje. Prisiminė, kaip buvo statoma nauja bažnyčia ir buriama lietuvių bendruomenė.

Klebono Dievo liudijimas apima ne tik Tilžę, bet ir Skaistgirius (Bolšakovą), Ragainę (Nemaną), Gastas (Slavską), Lazdynus (Krasnoznameną). Klebonas A. Gauronskas auchoja šv. Mišias, palydi į paskutinąją kelionę mirusiuosius, sutuokia jaunavedžius, krikštija parapijiečius. Kalbėtojas pasidžiaugė, kad pastoraliniame darbe turi padėjėją vikarą Milošą Krakovski, slovą kilmės kuniga. Jam padeda šv. Mergelės ir kankinės Kotrynos kongregacijos seserys vienuolės Liudmila ir iš Seinų krašto kilusi Maksimalijana Henrika.

Tilžės bažnyčia.
Eugenijaus Skipičio nuotr.

Parodos atidarymo Tilžės bažnyčioje dalyviai (iš kairės): prof. Bronius Makauskas, l. e. konsulo pareigas Lietuvos Respublikos konsulate Tilžėje (Sovetske), kun. Anupras Gauronskas, kultūrologė Giedrė Skipitienė ir parodos autorius Eugenijus Skipitis. Organizatorių nuotr.

„Vilnijos“ draugijos konferencija švietimo klausimais arba kokia iš tiesų yra Pietryčių Lietuvos gyventojų gimtoji kalba?

Aušra VIRVIČIENĖ, Vilnius

Kasmet „Vilnijos“ draugija rengia konferenciją švietimo klausimais. Joje dalijamasi lietuvių rūpesčiais, regiono naujienomis, informacija apie švietimo problemas Pietryčių Lietuvoje, etninėse lietuvių žemėse – Baltarusijoje, Lenkijoje ir Karaliaučiuje.

Šiūmetinę konferenciją savo apsilankymu pagerbė ir europarlamentaras profesorius Vytautas Landsbergis. Dalyvavo „Vilnijos“ draugijos pirmininkas habil. dr. Kazimieras Garšva, pirmininko pavaduotoja Nijolė Balčiūnienė, Lietuvos Respublikos Seimo narys Rytas Kupčinskas, Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Pagrindinio ir vidurinio ugdymo skyriaus vyr. specialistė Nida Poderienė, buvęs ilgametis Vilniaus rajono Marijampolio mokyklos direktorius, lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ pirmininkas Algimantas Masaitis, Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Regioninių mokyklų skyriaus vedėjas Jonas Vasiliauskas, buvęs Eišiškių mokyklos direktorius Vytautas Dailidka, Gudų kultūros draugijos Lietuvoje pirmininkas dr. Aleksandras Adamkovičius, Dieveniškų verslo ir technologijų mokyklos direktorė Ilona Šedienė, mokytojai, žurnalistai, visuomeninių organizacijų atstovai.

Leidėjas ir vyr. redaktorius Juozas Vincinkevičius susirinkusiesiems pristatė naują „Vorutos“ leidyklos išleistą knygą „Laisvi su laisvais, lygūs su lygiais“, kurioje publikuojama pokalbiai ir interviu su garsiausiais ir žymiausiais Lietuvos ir išeivijos visuomenės veikėjais, istorikais, mokslo ir kultūros šviesuliais. Knygoje daug dėmesio skiriama ir Rytų Lietuvos švietimo problemoms, čia gyvenančių tautinių bendrijų kasdienybei.

Konferencijos metu Juozas Vincinkevičius buvo pasveikintas garbingo 75-ojo jubiliejaus proga, o buvusiai Dūkšto (Ignalinos raj.) švietimo skyriaus vedėjai Birutei Žemaitienei – Raginytei išteikta padėka už darbą renkant parašus dėl lietuvių kalbos, kaip tautinės ir kultūrinės vertybės, išsaugojimo. Habil. dr. Kazimieras Garšva pastebėjo, kad garbaus amžiaus ponia Birutė surinko kur kas daugiau parašų nei jaunos studentės.

Kokių mokyklų uždaryta daugiausiai – lietuvių ar lenkų?

„Yra duomenų, kad per 20 metų uždaryta pusė mokyklų, kuriose buvo mokoma lietuvių kalba. 50 proc. Lenkiškų mažiau – apie 30 proc. Labai mažos mokyklos tampa skyriais.

Vilniaus ir Šalčininkų rajonuose yra tokia problema: juose valdo LLRA. Jų politika: jei toje apylinkėje yra lenkų dauguma, tai mokyklos valstybine kalba arba darželių visai nereikia, nes mažai vaikų ir niekas pareiškimų nepriima... – pasakojo habil. dr. Kazimieras Garšva. – Galiu paminėti pavyzdį – Kalvelių darželio vedėja Marija Klenovič. Ji gavo tėvų pareiškimus priimti vaikus į lietuvišką grupę, bet už tai buvo nušalinta nuo pareigų. Teismas ją grąžino į darbą, tačiau Marijos Klenovič istorija, kaip ji nukentėjo ginant valstybinę lietuvių kalbą, buvo niekam neįdomi. Aš buvau tame teisme, tačiau jokie laikraščiai apie šį skandalą faktą nerašė, jokie Vyriausybės atstovai jos teisių negynė. Sutikite, jeigu būtų nubausta kokia nors lenkė, kam priėmė pareiškimus į grupę lenkų kalba, tai iš ES tuoj atvažiuotų tikrinti, skambintų visais varpais, apie tokį skandalą faktą būtų šnekama per radiją ir televiziją. Stai taip mes gyvename nepriklausomoje demokratinėje Lietuvos Respublikoje. [...] Kita istorija – buvo pagrobtas Dieveniškų „Ryto“ mokyklos pirmokas Alvydas. Už tai, kad jis iš lietuviškos mokyklos nesutiko pereiti

Švietimo ir mokslo ministerijos Pagrindinio ir vidurinio ugdymo skyriaus vyr. specialistė Nida Poderienė

į lenkišką. Tada iš jį auginusios močiutės buvo atimtos globos teisės, o vaiką uždarė į Čiūkšampio internatą, kad jis „taptų lenku“. Aš rašiau raštą Vaiko teisių apsaugos komisijai, tikėjau, kad ši tarnyba apgins vaiko teises, tačiau inspekcija pasakė, kad vaiko teises turi ginti močiutė...”

Kokia iš tiesų yra Rytų Lietuvos gyventojų gimtoji kalba – lenkų ar gudų?

Dėl egzaminų abiturientams suvienodinimo. Jau buvo du LLRA suorganizuoti mitingai, kitas bus po metų. Pasak prie radiatoriaus grąsinusios prisirakinti Renatos Cyackos, ji lauks komisijos iš ES, nes Lietuvos valdžia neleidžia lenkams kalbėti gimtąja kalba. „Kalbininkai žino, kad tautybė ne visada sutampa su gimtąja kalba, – pastebėjo habil. dr. Kazimieras Garšva. – Jiems atrodo, jeigu esi lenkas, tai kitos kalbos negali būti. Tačiau lenkų kalbą jie išmoka tik mokykloje. Tai tas pats – ar lietuviškai nemokėti, ar lenkiškai. Juk pirmokas iš mokyklą ateina kalbėdamas gudiškai ir, kaip jau minėjau, nemoka nei lietuvių, nei lenkų kalbų. Kalbininkų irodyta, yra detalūs visų apylinkių atlasai, liudijantys, jog Rytų Lietuvoje gyvenančių daugumos kitataučių gimtoji kalba yra ne lenkų, bet gudų.“ „Vilnijos“ draugijos pirmininkui pritarė ir Gudų kultūros draugijos Lietuvoje pirmininkas dr. Aleksandras Adamkovičius. Jis susirinkusiesiems patvirtino, kad didžiosios Rytų Lietuvos gyventojų dalies gimtoji kalba, kuria jie kalba, yra baltarusių arba gudų. Kitaip tariant – „po prostu“ arba „prostąja mova“. Didžiulė problema yra ta, sakė jis, „kad visi rinkėjai iš LLRA kalba apie gimtąją lenkų kalbą – vaikai turi žinoti savo gimtąją kalbą“. Tačiau visų mokslininkų ir kalbininkų iš Lietuvos bei Lenkijos, tyrinėjančių šių kraštų gyventojų kalbą, išvados liudija, kad, deja, kaip jau minėta, gimtoji šių gyventojų, save laikančių lenkais, kalba yra... baltarusių arba gudų. Vis tik reikia nepamiršti gyventojų „lenkinimo“ periodą, kuomet po karo Vilniaus krašte buvo įkurta per 300 lenkiškų mokyklų. Vaikai, kalbantys baltarusiškai ir gudiškai, patekę į lenkišką mokyklą, ją baigė tapdavo „lenkais“.

Be to, LLRA Vilniaus ir Šalčininkų rajonuose šneka tautinių bendrijų vardu, bet iš tiesų kalbama ne apie daug tautinių bendrijų, o apie vieną. „Pavyzdžiui, gudų mokomąją kalbą nėra ne tik nei vienos mokyklos, bet ir fakultatyvo. Taip pat ir Airėnų ukrainiečiai nieko neturi, taip pat ir totoriai.

Buvo J. Narkevičiaus konferencija Seime, po to – mitingas, vėliau – piketas prie Amerikos ambasados. Keista, kad Seimo vicepirmininkas organizuoja mitingą prieš Seimą, Vyriausybę, juos visai kaip iškeikia. Ne mane, „Vilnijos“ draugijos pirmininką, bet Lietuvos valdžią, kurios atstovas yra ir pats.

Aš skaičiau to mitingo raštą, kuris buvo išteiktas Vilniaus miesto merui. Tame rašte yra dvidešimt dvi klaidos. Tačiau tą raštą skaitė

Europarlamentaras prof. Vytautas Landsbergis

ir buvusi viceministrė Edita Tamošiūnaitė. Jie teigia, kad ji pasirašė tūkstantis mitingo dalyvių. Tai aš stebėjau, kaip Edita Tamošiūnaitė, lituanistė, nepamatė net dvidešimt dviejų klaidų peticijoje! Ir taip pat Jaroslavas Narkevičius, kuris rašė tuos raštus. Kai dar buvau mokytojas, tai už dvidešimt dvi klaidas rašydavau „kuolą“. Aš jiems sakau: jeigu jūs patys nemokate rašyti, kodėl jūs trukdote ir neleidžiate kitiems išmokyti rašyti ir neapsijuokti? V. Tomaševskis išsidavė, kad mitingą organizavo ne tėvų komitetas, o LLRA.

Be to, yra problema dėl draugiškų santykių su Lenkijos Respublika. Nes sutartis sako, kad mes neturime kištis vieni į kitų vidaus reikalus, mūsų piliečiai turi būti lojalūs savo respublikai, tiek Lenkijos lietuviams, tiek Lietuvos lenkams, bet prie Aušros vartų rugsėjo 1-ąją organizuoti mitingą padėjo ir dabartinis Lenkijos Seimo pirmininkas Marek Kuchciński... – stebėjosi „Vilnijos“ draugijos pirmininkas. – Jis pats ten dalyvavo, taip pat – Lenkijos ambasados Lietuvoje darbuotojai. Tai yra sutarties pažeidimas.“

Naujos ugdymo programos

Pasak Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Pagrindinio ir vidurinio ugdymo skyriaus vyr. specialistės Nidos Poderienės, Vilnijos krašto švietimo sritis priklauso ir nuo kokybės. Tėvai jau renka mokyklas pagal rezultatus. „Mūsų duomenys rodo, kad didžiausius skirtumus tarp pasiekimų lemia ne mokomoji kalba, o rajonas ir regionai. Aukštesni rezultatai yra Trakų rajone, žemesni – Šalčininkų. Todėl mes į tai turime telkti dėmesį. Nuo mūsų vaikų, nesvarbu, kokią mokyklą jie baigs, priklausys Lietuvos ateitis. Iš tiesų begigu gyventi Vilniuje ir mokyti vaikus, pavyzdžiui, Salomėjos Nėries mokykloje. O Vilniaus rajone yra kita situacija. Aš pati gyvenu Vilniaus rajone ir kalbu ne kaip žmogus iš „centro“. Man didžiausias pavyzdys yra Vytauto Didžiojo gimnazija tarpukariu.

Kokios naujienos? Lietuvių kalbos egzaminas yra vienintelis privalomas egzaminas, kad mūsų abiturientai gautų atestatus, jis laikomas mokykliniu arba valstybiniu lygmeniu. Kol kas yra pereinamasis laikotarpis, atsižvelgiant į tai, kad iki 2016 m. pagal mokymo planus labai skyrėsi pamokų skaičius, skirtas lietuvių kalbos mokymui. Tai šiuo metu yra taikomas skirtingas vertinimas, atsižvelgiant į Nacionalinio egzaminų centro rezultatus, t. y. gramatikos, raštingumo ir stiliumo aspektus. Mes labai džiaugiamės, kad visi Lietuvos vaikai mokosi pagal vieną programą. Nesvarbu, kad klaidų skaičius dar yra skirtingas.

Nuo šių metų rugsėjo mėnesio visi Lietuvos mokiniai mokysis pagal vieną bendrą lietuvių kalbos programą 1–4 klaseje ir pagal vieną bendrą 5–10 klasių pagalbinio ugdymo lietuvių kalbos ir literatūros programą. Nauja šioje programoje yra tai, kad grįžtame prie sisteminio

Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ pirmininkas Algimantas Masaitis

lietuvių kalbos mokymo, manydami, kad iki 14 metų žmogus turi išmokyti taisyklingai rašyti. Greta literatūros tekstų pagrindinio ugdymo programoje pirmą kartą atsirado V. Kudirkos „Tautiška giesmė“, Maironio „Lietuva brangi“, taip pat ir pilietinės kalbos, kurios telkia valstybę, bendruomenę“, – pasakojo Švietimo ir mokslo ministerijos Pagrindinio ir vidurinio ugdymo skyriaus vyr. specialistė Nida Poderienė.

Konferencijoje kalbėjo ir buvęs ilgametis Vilniaus rajono Marijampolio mokyklos direktorius, lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ pirmininkas Algimantas Masaitis. Jis papasakojo, su kokiomis problemomis susiduria mokyklos ir skyriai lietuvių dėstomąją kalbą Pietryčių Lietuvoje, o konkrečiai – Vaidotuose ir Sudervėje.

Švietimo ir mokslo ministerijos Regioninių mokyklų skyriaus vedėjas Jonas Vasiliauskas džiaugėsi, kad prie lietuviškų mokyklų remimo svariai prisideda „Ryto“ švietimo draugija, prof. Vytauto Landsbergio fondas, kuriam vadovauja prof. Gražina Landsbergienė. Rėmimai, pasak Jono Vasiliausko, vyksta ne vienu kitu šimtu eurų, bet tūkstančiais. Todėl visuomenininkams ir fondams reikia nuoširdžiai padėkoti.

Lietuviškų mokyklų gyvavimo etninėse Lietuvos žemėse pabaiga?

Pasak „Vilnijos“ draugijos pirmininko pavaduotojos N. Balčiūnienės, ji neprisimena, kad „Vilnijos“ draugija ar kitos visuomeninės organizacijos, dirbančios etninėse žemėse, Rytų Lietuvoje, būtų pakviestos valdžios atstovų ir joms būtų padėkota už darbą be atlygio, už pagalbą lietuviškoms mokykloms, už situacijos analizę ir visa kita.

„Be to, – pabrėžė N. Balčiūnienė, – tautinių mažumų departamentas jau grąžino prie LR Vyriausybės, o užsienio lietuvių – ne. Kaip suprasti, kad „jie [užsienio lietuvių – red. pastaba] mažiau reikalingi“? Panašu, kad ši problema vėl bus palikta visuomenininkams.

Be to, egzistuoja kita milžiniška problema – mokytojai, savo valia pasirinkę darbą užsienio valstybių sekmadieninėse lietuviškose mokyklose. Kol kas yra taip – jokių socialinių garantijų. Tai visiškas akibrokštas – nei draudimo, nei pensijos, nieko. Mokytojas stovi po keturias valandas pasienyje, kad nusigautų iki mažųjų lietuviukų. Kuo toks mokytojas skiriasi nuo mokytojo, dirbančio Lietuvoje? Visiškai nesuprantamas mūsų valstybės elgesys.

Be to, labai norėtusi, kad lietuviškos mokyklos, esančios etninėse žemėse, būtų lygiavertės esančioms Rytų Lietuvoje. Šios mokyklos turėtų gauti lygiai tokia pačią materialinę paramą.

Punks (Lenkija) lietuviškų mokyklų problemos yra kitokios nei esančių Baltarusijoje. Šiame krašte iš lietuviškų mokyklų beveik neliko nieko. Visos mažos mokyklos uždarytos. Liko tik Punks Dariaus ir Girėno pagrindinė mokykla ir gimnazija ir Seinų lietuvių „Žiburio“ mokykla, išlaikoma Lietuvos valstybės. Viskas. Ir kaip Lenkija tai daro? Jie tai daro pačių lietuvių rankomis. Yra ko pasimokyti lietuviams... Viskas vyksta per finansavimą. Pusę lėšų skiria valstybė, pusę – savivaldybė. O savivaldybė lėšų neturi arba jas skiria kitoms, svarbesnėms, reikmėms, taigi – galima ir reikia tokia mokyklą uždaryti. Į susikaupusias skolas niekas nežiūri. Visai neseniai apie skolas lietuviškoms mokykloms buvo rašyta ir interneto svetainėje punksas.pl. Blogiausia, kad mūsų valdžia nė puse lūpų nedrįsta apie tai prasižioti Lenkijos valdžiai... Kai tuo metu pastaroji nuolat trimituoja apie uždaromas lenkiškas mokyklas Lietuvoje... – liūdnai kalbėjo Nijolė Balčiūnienė.

Sigitos Nemeikaitės nuotr.

Švietimo ir mokslo ministerijos Regioninių mokyklų skyriaus vedėjas Jonas Vasiliauskas ir Dieveniškų verslo ir technologijų mokyklos direktorė Ilona Šedienė

„Vilnijos“ draugijos pirmininkas dr. Kazimieras Garšva ir pirmininko pavaduotoja Nijolė Balčiūnienė

Ką mena Lietuvos radijo reporterio seni užrašai?

Zenonas Jonas MIKŠYS, Vilnius

Pradžią Nr. 1 (819)

Pačiame miesto centre, buvusiuose Politinio švietimo namuose, knibždėte knibždėjo būriai sovietinių kareivių, persirengusių milicininkų uniformomis.

Mes – Lietuvos radijo žinių korespondentai, reporteriai – visą laiką vienaip ar kitaip būdavome tų nesmagių įvykių sukuryje, tiesioginiai liudininkai. Mūsų pareiga ir tikslas – operatyviai nušviesti tuos įvykius, aiškiai ir objektyviai informuoti klausytojus, kas, kur ir kodėl vyksta, kiek galima nuraminti, perspėti žmones. Lietuvos radijas dirbo ištisą parą, siųstuvai buvo įkaitę kaip koklinės krosnys. Nakties programos neturėjo jokio savo „tinklėlio“, eteryje daugiausia skambėdavo naujausios žinios, komentarai, muzika, būdavo kartojami svarbesni interviu su AT deputatais, kultūros ir meno žmonėmis, mokslininkais, dvasininkais, į Vilnių atvykusiais užsienio svečiais. Dažnai gatvėse, didesnėse susibūrimo vietose prie mikrofono kalbindavome paprastus žmones, eilinius Lietuvos piliečius, kurie dalydavosi mintimis apie laisvę ir nepriklausomybę, apie savo nepalaužiamą ryžtą nepasiduoti jokiems okupantų grasinimams, bauginimams ir smurtui, apie būtiną visos tautos vienybę ir tikėjimą. Tokius įrašus irgi transliuodavome naktinėse laidose. Jokios cenzūros nebebuvo, vyravo pasitikėjimas redaktoriais ir reporteriais. Ir radijo žurnalistai tą pasitikėjimą pateisino nuosirdžiu darbu, objektyvumu ir operatyvumu, pateikiamos medžiagos įvairumu. Išankstinių spausdintų ar rašytų ranka tekstų studijoje prie mikrofono neturėdavome. Viskas vykdavo ekspromtu. Tik sužymėdavome dėžutes su magnetiniais įrašais – kokia eilės tvarka į eterį bus leidžiama, kokie ir kiek laiko turėdavo skambėti muzikos redaktorių iš fondų parinkti muzikiniai įrašai. Prie mikrofono buvo daug laisvės, bet neatmenu, kad kas nors ja būtų piktnaudžiavęs. Septynias, aštuonias valandas išlaikyti užpildytą eterį nebuvo taip lengva. Todėl nemažai improvizuodavome, pasitelkę savo sugebėjimus ir išmonę. Naktimis budėti ir dirbti tikėdavo ne tik Informacijos, bet ir Visuomeninių, Literatūros, Vaikų ir jaunimo, Užsienio ir kitų laidų redakcijų darbuotojams. Štai Jonas Jakštas skaitydavo savo naujausius eilėraščius, Balys Dačiulis puikus armonikininkas, žinomas dainų tekstų kūrėjas, studijoje pravirkdydavo savo

armoniką, dainuodamas paprastus liaudies kupletus. Vidas Linkevičius, turintis gero pasakotojo gyslelę, praskaidrindavo klausytojų nuotaiką linksmomis būtomis ir nebūtomis istorijomis, šmaikščiais anekdotais apie Burokevičių, Jarmalavičių, Kasperavičių, Ivanovą, Kuolelį, Uschopčiką, Gorbačiovą, Lukjanovą, Jazovą.

Žinių redakcijos ir studijos telefonais skambindavo geranoriai žmonės iš įvairių šalies kampelių, pranešdami apie pasirodžiusius tankus ar šarvuočius, ginkluotus kareivius. Tai buvo tikri Lietuvos patriotai, nežinomi ir nematomi žmonės, visa širdimi ir protu pasiryžę kuo galėdami padėti gimtajam kraštui, teisėtai išrinktai valdžiai, karštai trokstantys savo Tėvynei laisvės ir nepriklausomybės.

Tomis neramiomis dienomis ir naktimis apie jokių honorarus už paruoštą medžiagą, naktinius viršvalandžius nė negalvodavome.

Įpusėjus sausio 11-ajai redakcijos didžiam kambaryje telefonų skambučiai netilo. Vilniečiai skambino, kad iš Šiaurės miestelio Viršuliškių link pajudėjo tankų, šarvuočių ir sunkvežimių su kareiviais kolona.

Pagriebes portatyvinį „reporterį“ ir ketletą ričių su magnetine juoste, laiptais iš trečio aukšto lekiu žemyn į redakcijos žaliąjį „Moskvičių“. Aiškinti nėra daug ko. Vairuotojui Nikolajui tik pasakiau: „Į Viršuliškes, prie Spaudos rūmų. Ir kuo greičiau!“ Nors gatvėse slidoka, Nikolajus spaudžia visu greičiu, net mašinėlė dreba. Ties Spaudos rūmais jau susirinkusi žmonių minia, iš įvairių pusių bėga ir jauni, ir pagyvenę, vyrai ir moterys, paaugliai. Nežmoniškai kaukia aliarmono sirena.

O Spaudos rūmai jau apsupti šarvuočių ir „kalašnikovus“ atstaciusių kareivių grandinių. Viskas aišku, nelieka jokių abejonių, kad po minutės, kitos jie puls, veršis, šturmuos.

Kažkas minioje sušunka: „Jie puola KAD-o (Krašto apsaugos departamento) pastatą.

Vėl šoku atgal į „Moskvičių“ ir su Nikolajumi dumiam prie už keleto šimtų metrų dunksančio raudonų plytų gremėzdžio pastato, pažymėto 36-uju numeriu. KAD būstinė jau apsupta šarvuočių, pasiruošusių praplūpti kulkosvaidžių ugnimi. Tarsi statulos kas keli metrai stovi neperšaukamas liemenes vilkintys, šalmus užsimaukšline,

ant „kalašnikovų“ gaidukų laikantys piršta kareiviai.

Išlipęs iš automobilio bėgu į kalniuką, pasiryžęs užkalbinti ką nors iš šios šturmo operacijos vadų, „reporteris“ paruoštas, dėklas atsegtas, mikrofonas įjungtas.

„Ką Jūs darote? Ar išprotėjote? Kur Jūsų karinė garbė ir žmoniškumas? Kas įsakė imtis tokių grubių veiksmų? Kam prirėikė?“ – pinasi galvoje klausimai, kuriuos turėčiau užduoti ar kažkokiam generolui, ar pulkininkui.

Bet „nugalėtojai“ – vadai – jau leidžiasi žemyn prie savo kariško „gaziko“. Nesimato tarp jų nė vieno civilio, tik žalsvos striukės... Net ir aukštieji vadai be įprastų pulkininkų ar generoliškų „papachų“, savo antpečius slepia po „bušlatais“. Tik švytinčios kelnų raudonos juostos – „lampasai“ – išduoda, kad čia esama ir generolų. Tame kariškių būrelyje atpažistu tik generolą-majorą Ginutį Taurinską, vadovavusį gynybinei organizacijai – DOSAAF. Šį kartą jis buvo pagrindinis desantininkų vedlys užgrobian KAD pastatą.

Moterų, vyrų, vaikų, merginų, paauglių apsupti šarvuočiai, tiesiog ant žaliosios vejės užropoję, išsirikiavo prie Spaudos rūmų. Kai kas iš vilniečių bando su kariškiais kalbėti žmoniška kalba, gėdina juos, apeliuoja į sąžinę. Kiti, nesuvaldydami savo emocijų, pikta ir tiesiai rėžia į akis: „Jūs okupantai! Atėjote į Lietuvą neprašyti, o dabar gąsdinate patrankomis, kulkosvaidžiais!“ Pasigirsta skanduotė: „Gėda! Gėda! Okupantai lauk! Lietuva – laisva, Lietuva – nepriklausoma! Lietuva! Lietuva! Mūsų neišgąsdinsit! Antrą kartą nepaversgit! Mes nepasiduosim!“ Kariškiai tik vienas į kitą žvilgčioja, nelabai suprasdami, ką rėkia tie „*литовцы националисты*“. Tada minia ir rusiškai ėmė skanduoti: „*Окупанты, окупанты! Бандиты! Вон из Литвы! Свобода! Независимость!*“ Dabar jau iš ginkluotų kariškių veidų matosi, kad jie suprato, o tie žodžiai juos baisiai žeidžia. Pradėjo virš galvų sukinėti automatus, riebiais rusiškais žodžiais plūstis. Tai darė daugiausia karininkai. Tik kiemo pusėje, prie pagalbinių patalpų, sandėlių karine rikiuote išsirikiavę kareiviukai bukau tylėjo ir mirkčiojo akimis.

Iš aukštai nuo Spaudos rūmų į sovietinius kariškus pasipylė priešgaisrinės apsaugos žarna paleistos vandens čiurkšlės. Nelabai švairiu ir nearomatingu vandeniu

kiaurai buvo perlieti arčiausiai įėjimo stovintys automatininkai ir ant šarvuočių stypčiojantys vadai. Vienas jų, vyriausias laipsniu – pulkininkas ar papulkininkis – daugiausia paragavo tų vandens čiurkšlių, buvo perlietas nuo galvos iki kojų. Bet ir tai jo „narsumo“ neatšaldė, o atvirksčiai – iš pykčio jis tiesiog pasiuto. Taip pažemintas, taip ižeistas, paminta jo, sovietinio karininko – vado, garbelė ir orumas! Pasipylė jo rusiški „matai“, automato vamzdį vedžiojo virš šalia stovinčių žmonių galvų. Tik kitiems jo bendražygiams pavyko šį vadą šiek tiek apraminti ir igrūsti į šarvuočio vidų.

Bet automato papliūpos vis tiek driokstelėjo į aukštai Spaudos rūmuose stovintį vaikiną su vandens žarna rankoje. Moterys ėmė klykti: „Nušovė! Nušovė!“ Pasigirdo šūksniai: „Galvažudžiai! Kraugeriai! Banditai! Išgamos!“ Drąsusis Spaudos rūmų gynėjas buvo sužeistas. Tai pirmieji karinės agresijos šūviai prieš Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę. Deja, kaip parodė vėlesni įvykiai, ne paskutiniai. Sovietiniai kareivos, automatų buožėmis ir kojų spyriais išlaužę centrines duris, isiveržė į Spaudos rūmų vidų.

Lietuvos radijo būstinėje Konarskio gatvėje, grįžęs po antpuolio Spaudos rūmuose, šaunu tiesiai į ketvirtame aukšte esančią diktorinę studiją, iš kurios paprastai transliuojama pirmoji radijo programa. Parsivežto iš įvykio vietos reportažo perrašinėjimui, montavimui nėra laiko. O tokiais ekstremaliais atvejais to ir nebūtina daryti. Studijoje neiprastai daug žmonių, čia ir mūsų vyriausiasis redaktorius Vidmantas Putelis ir diktoriai B. Lukošūtė, Alg. Sadukas, Vyt. Širka, rusų, lenkų, baltarusių laidų redaktoriai, vertėjai. Lietuvų, anglų, vokiečių, rusų, lenkų kalbomis į eterį skrieja pranešimas apie Vilniaus igulos kareivių ir iš Rusijos atskraidintų desantininkų agresiją, tankų ir šarvuočių panaudojimą, pirmuosius šūvius koviniais šoviniais prie Spaudos rūmų. Mano reportažas iš Viršuliškių į eterį eina iš portatyvinio magnetofono, pastatyto ant pulto tarp mikrofonų. Tik vėliau jis šiek tiek pamontuotas su visais vandens čiurkšlėmis perlieto papulkininkio keiksmazodžiais, sirenos kaukimu ir tais pirmaisiais šūviais buvo transliuojamas ir kartojamas kitose radijo žinių laidose.

Pabaiga

Mažosios Lietuvos gamta

Knyga apie Aukštumalos pelkę – paminklas mokslo ir krašto istorijai

Atkelta iš I p.

kitomis Žemės aukštapelkėmis“. Tai dar 1902 m. Berlyne išleistos knygos vertimas į lietuvių kalbą, papildytas lietuviškomis įžangomis ir vertingais priedais. Ne tiek jau daug žmonių mūsų šalyje žinojo, kad tai pati pirmoji pasaulyje mokslinė monografija, skirta išsamiems pelkių tyrimams, paskatinusi mokslo raidą šiame bare.

Istorijos loterijoje Lietuvai buvo atitekęs neeilinis laimėjimas – pasaulyje pirmojoje tokio pobūdžio knygoje buvo apibūdinta Aukštumalos pelkė ir jos apylinkės dabartiniame Šilutės rajone. Civilizuotame pasaulyje mokslininkams kalbantys apie pelkes ir jų tyrimus, neretai būdavo prisimenama toji kažkur esanti Aukštumala. Deja, Lietuvoje to ilgai nebuvo.

Nuo 1944 m. sovietiniams okupantams ėmus uoliai perrašinėti Lietuvos ir pasaulio istoriją, vieninteliais mokslo ir visa ko pradininkais tegalėjo būti didžiosios Rusijos atstovai, o ne kažkokie „supuvusių Vakarų“ žmonės. Visai nebetiko ir svarbiosios monografijos objektas – pelkė Mažojoje Lietuvoje, neminėtiname ir likviduotiname krašte. Išvalgesnieji cenzoriai dar būtų įžvelgę ir kitas neatleistinas nuodėmes – knygoje aprašomas XIX a. pabaigos–XX a. pradžios sėkmingai besivystęs pamarys pernelyg skyrėsi nuo sovietinės tikrovės ir vadinamųjų „santvarkos laimėjimų“ suniokotame ir nugyventame krašte. Todėl K. Vėberis su savo monografija taip ir nepateko į okupacinių laikų mokyklinius vadovėlius bei svarbesnių leidinių puslapius. Kai kuriems specialistams tuomet pavykdavo

pavartyti kokią užklydusią senosios knygos kopiją, kiti tenkindavosi gandaiis apie kažkada atliktą kažkokį darbą.

Lietuvos laisvėjimo laikais jau buvo galima matyti tos legendinės knygos kopijas – deja, šių dienų žmonėms sunkiai „ikandama“ tekstą, parašytą vokiškai ir dar gana senoviniu stiliumi. 2002 m. Vakaruose pasirodęs K. Vėberio monografijos vertimas į anglų kalbą pasauliui vėl priminė neeilinę pelkę Lietuvos pamaryje. Šiandien jau galime džiaugtis lietuviškoju tos knygos vertimu, kur pasirūpinta ir senojo teksto pritaikymu dabartiniams žmonėms. Tą stengėsi padaryti vertėja dr. D. Matulevičiūtė ir mokslinė redaktorė dr. J. Sendžikaitė, parengusios lengvai skaitomą lietuviškąją teksto versiją.

Dabar praeities mylėtojai skaitydami šią knygą gali nesunkiai patekti į, deja, dingusį pasaulį. Anuomet K. Vėberis labai vaizdingai aprašinėjo savitąją Aukštumalos pelkę, minėjo tuometinės Europos dalykus ir visai kitokį gyvenimą. Nuo to laiko praūžę du pasauliniai karai, okupacijos ir kitos nelaimės daug ką pakeitė beveik neatpažįstamai.

Antai K. Vėberis minėjo tos pelkės aplinkoje isikūrusias sodybas, tų žmonių augintus daržus ir kitką. Autorius su liūdesiu tikėjosi, kad galop senovinės gamtos salelės ten nebeliks, o buvusios pelkės plote „šnarės gausybė javų varpų“, „vešlioje žolėje ganysis karvės, pritvinusiais tėsmenimis“. Deja, tikrovėje viskas pasisuko antrai – sovietinė okupacija nušlavė tradicinį gyvenimą

papelkiuose, šimtų valstiečių gyventi plotai vėl tapo nykiomis dykvietėmis ir tik didelių gamtos mylėtojų akis džiuginančiais brūzgynais ar klampynėmis.

Dar galėtume prisiminti, kad tūkstantmečius pelkės būdavo keikiamos kaip varginanti kliūtis žemdirbiams, keliautojams ir kitiems, kaip niekam nereikalingi plotai. Vėliau atrastos vertingosios durpės, pradėta suvokti, kad pelkės padeda palaikyti gamtos gyvastingumą ir net sėkmingą žmonijos egzistenciją. Durpynai dabar vertinami kaip gamtos ir krašto istorijos metraštis – juose tūkstantmečiams užkonservuojamos žinios apie praeitį. Turėtume didžiulotis, kad šio mokslo baro raidai taip svarbi buvo lietuviškoji Aukštumalos pelkė.

Buvusi Aukštumalos pelkės prievaizdo būstinė pelkyno pietrytiniame pakraštyje – dailesnis mūrinis statinys (dab. Šyšgirių kaimas)

Galima tik stebėtis, kad XIX a. pabaigoje gavęs Prūsijos žemės ūkio ministerijos kuklų užsakymą per trumpą laiką patyrinėti Aukštumalos pelkę ir jos ūkinio panaudojimo galimybes, toks kvalifikuotas ir sąžiningas tyrėjas kaip K. Vėberis sugebėjo surinkti tiek daug žinių ir parengti epochinės reikšmės veikalą, kur lietuviškasis pamarys lyginamas su kitais pasaulio kraštais.

Šiandien ta knyga turėtų būti įdomi ne vien gamtos ir mokslo istorijos specialistams, bet ir besidomintiems Lietuvos praeitimi. Ten minimi ne vien XIX a. pamaryje gyvavę papelkių kaimai ir pelkininkų kolonijos, bet ir daug senesni laikai.

Gal prieš tūkstantmečius pelkės klampynių apsuptyje stūksojusiame sausoje kalvelėje (vėliau pavadintoje Piliakalniu) glausdavosi senovės žmonės – jų gyvenimo pėdsakus užtiko XIX a. archeologai. K. Vėberis aprašo ir dar senesnius laikus, kai Aukštumalos pelkė dar neegzistavo, o Lietuvos pamarys atrodė visai kitaip. Smalsuoliams būtų įdomu sužinoti, kaip per tūkstantmečius keitėsi to krašto augalija, kada, kokie ten atsirado medžiai ir kitkas. K. Vėberis spėliojo, kas būtų, jei ta didžiulė pelkė dar tūkstantmečius galėtų gyvuoti savaip. Deja, natūralią Aukštumalos raidą esmingai pakeitė žmonių veikla – dar XIX a. įkurtas Traksėdžių durpynas šiandien tebeveikia kaip reikšminga įmonė, didžiulius kiekius didžiojoje pelkėje iškastų durpių siunčianti ir daugelį pasaulio kraštų.

Doc. dr. Martyno Purvino nuotr.

Lietuvių tautos pilietinė raiška valstybės atkūrimo laikotarpiu (1918–1919)

Prof. habil. dr. Antanas TYLA, Vilnius

Kartais kyla pasikartojantis filosofinis klausimas: kaip mes, lietuviai ir Lietuva, išlikome, išsaugojome savo tapatybę, valstybinę laisvę labai permainingame, kalnuotame, uolėtame istorijos kelyje ir šiandien, prisiglaudę prie Baltijos jūros, savo 65 tūkst. kv. km teritorijoje, įveikdami politines, ekonomines, militarines, kultūrinės negandas, iššūkius, negalvodami nutraukti savo tūkstantmetės istorijos, atkakliai tęsiame savo valstybinį gyvenimą. Nors buvo ir ne vieną kartą didžiulis pavojus išnykti, prarasti kalbą, net teisę būti Lietuvoje.

Bet išlikome daug ką paaukodami ant laiko aukuro. Vien per mano gyvenimo laikotarpį kiek daug praradome, lietuvių arealas dramatiškai tirpsta. Ir ne tik arealas, tirpstame mes patys. Buvusiuose tankiai apgyventuose kaimuose nykiaius, gali šaukti, nėra kam išgirsti. Kai aš gimiau, tuo laiku į pietus nuo Kuršių marių, Prūsijai priklausiusioje Labguvos apskrityje, buvo apie 35 tūkst. gyventojų, iš jų virš 5 000 (20 proc.) gimtoji kalba buvo lietuvių. Taigi, penktadalis tenykščių gyventojų pagal gimtąją kalbą buvo lietuviai. Šiandien ten nebėra nei Labguvos pavadinimo, jis paverstas Polesku, o lietuviškai užkalbintas praeivis nesivaržydamas atsakys: „*Neponimaju*.“ Tą patį galima pasakyti apie Ašmenos, Lydos, Seinų, Punsko, Gardino kraštus ir kt. vietas. Gėsta už sienos Gervėčiai, Pelesa...

Viso šio Lietuvai pavojingo proceso apsuptyje iškyla svarbi savisaugos ir gynybos nuo išnykimo reikšmė – 1918 m. Vasario 16-osios akto, kaip sukūrusio tvirtovę lietuvių apsaugai, reikšmė tiek tuo metu, tiek ateityje.

Mūsų žymus istorikas Zenonas Ivinskis rašė, kad visa Lietuvos istorija – tai nepaliaujama kova dėl laisvės, dėl išlikimo.

Žiūrint į kaimyninių etnosų plėtrą ir skverbimąsi pagrįstai iškyla klausimas: kokios gi vertybės padėjo iki šiol išlikti mums – tiek tautai, tiek Lietuvos valstybingumo idėjai ir pačiai valstybei?

Teko metodiškai pagal pirminius šaltinius tirti XVI–XVII a. ir XIX–XX a. Lietuvos visuomenės raišką. Susidariau sistemą vertybių, kurios padėjo išsaugoti mūsų tapatybę. Tokios vertybės yra: 1. Valstybinės laisvės idėja, susitelkimas prie jos. 2. Lietuvių kalbos saugojimas, jos kūrybinis puoselėjimas. 3. Tikėjimas. 4. Darbštumas. 5. Šeimyninis gyvenimas. 6. Amžinas noras pažinti ir suprasti pasaulį per legendas, per pasakas, per pradinį, vidurinį ir aukštąjį mokslą. Kiekviena iš šitų vertybių integruojasi su kitomis ir pagaliau paklūsta pirmajai.

Valstybinė laisvė reikalauja nenutrūkstamos jos gynybos ir fizinės bei idėjinės įtampos, pasiaukojimo. Kova dėl laisvės ir aukos prarastų prasme, jeigu būtų užmirštas ar sunyktų atminimas. Atminimas yra

Prof. habil. dr. Antanas Tyla

tauriausias jausmas, jis mus veda į priekį, į ateitį.

Labai stiprus susitelkimas ties valstybinės laisvės idėja pasireiškė Vasario 16-osios akto dėl Nepriklausomybės paskelbimo išvakarėse ir jį paskelbus. Tuo metu susiformavo konkretus lietuvių darbas Valstybei atkurti. Jis prasidėjo Lietuvių konferencija, jos parengimu ir baigėsi Nepriklausomybės karu, ginantis nuo visų mūsų valstybingumo priešių, ir Steigiamuoju Seimu.

Čia ir aiškinsiuosi institucinio idėjos įgyvendintojo susiformavimu, jo autoritetu ir tautos bei institucijos integracija. Tad pirmiausia ir susipažinsime su Lietuvių konferencijos iniciatoriais, jos dalyviais, jos nutarimais ir jų reikšme valstybingumo idėjai įgyvendinti. Vyko reikšmingiausi įvykiai: apokaliptinis susitelkimas Lietuvių konferencijoje, Lietuvos Tarybos išrinkimas, Vasario 16-osios akto paskelbimas ir šalia Steigiamojo Seimo vykęs mobilizuojantis neoficialus referendumas dėl nepriklausomybės.

Konferenciją organizavo Organizacinis komitetas, kuriame nebuvo okupacinės valdžios atstovų. Jos organizatoriai važinėjo po provinciją ir tardamiesi su vietos gyventojais formavo Konferencijos dalyvių korpusą. Komitetą sudarė dvidešimt du lietuvių veikėjai: kun. Antanas Alekna, spaustuvinininkas Saliamonas Banaitis, tarnautojas Tadas Daugirdas, adv. Boleslovas Dirmantas, kun. Povilas Dogelis, ūkininkas Antanas Gineitis, gyd. Kazimieras Jokantas, inž. Steponas Klimas, kun. Vladas Mironas, žemvaldys Stanislovas Narutavičius, inž. Kazimieras Okuličius, valst. Antanas Povylis, kun. Motiejus Simonaitis, juristas Antanas Smetona, agron. Jonas Smilgevičius, kun. Juozas Stankevičius, kun. Justinas Staugaitis, Jurgis Šaulys, kun. Adomas Šernas, kun. Pranas Turauskas.

Į Konferenciją buvo kviečiama labai apdairiai, kad nekiltų diskusijų, kurios nukreiptų nuo pagrindinio politinio užda-

vinio. Lietuvių konferencijos Organizacinis komitetas, Petru Klimui pasiūlius, 1917 m. rugpjūčio 3 d. priėmė tokį sprendimą dėl Konferencijos dalyvių asmeninės sudėties:

„Organizacinis komitetas pažymi, idant jie [dalyviai] būtų dori, susipratę, tvirti ir inteligentiški lietuviai, visokio luomo ir srovių, ne jaunesni kaip 25 metų. Išimties pavidalu į Konferenciją gali būti Organizacijos komiteto pritarimu pakviesti ir tie Lietuvos piliečiai, kurie dar nemoka lietuviškai, bet iš savo darbų yra žinomi kaip aiškūs mūsų tautos ir mūsų krašto gerovės šalininkai.“¹

Kai kurie dalyviai buvo išrinkti tam tikslui surengtuose susirinkimuose.

Galima manyti, kad kur vyko delegatų rinkimai, buvo renkami pasitikėjimą turę ir spėję pasižymėti anksčiau ir vokiečių okupacijos metais žmonės. Tarp jų buvo keletas dvarininkų, atsisakiusių bendrauti su politiniais Lenkijos siekimais. Šiaip dvarininkų, net ir Lietuvai palankių, nekviesta, nes Konferencija buvo lietuvių², o dauguma dvarininkų buvo nutautėję.

Dėl moterų

Moterų nebuvo pakviesta, nors tarp jų buvo daug žinomų visuomenės veikėjų, rašytojų³. Tai sukėlė jų visuomeninį protestą⁴. Lietuvos katalikų moterų draugijos Linkuvos skyriaus moterys 1918 m. pavasarį atsiuntė Lietuvos Tarybai protestą, kad moterų nebuvo pakviesta nei į Konferencijos Organizacijos komitetą, nei į Konferenciją, nei renkama į Lietuvos Tarybą. Siūlė kooptuoti moterų į Lietuvos Tarybą, kad jos „dalyvautų visuose jos posėdžiuose ir darbuose brangiosios mūsų Tėvynės Lietuvos atstatymui ir jos labui“⁵. Po analogišku prašymu parašai buvo renkami visoje Lietuvoje. Pasirašė 424 moterys⁶.

Konferencijos dalyviai

Į Vilnių suvažiavę Konferencijos dalyviai sudarė labai margą auditoriją: įvairaus amžiaus, įvairių profesijų, luomų, išsilavinimo lietuviai. Į Konferenciją suvažiavo, anot vieno jo dalyvių, „visa, kas buvo likę Lietuvoje šviesesnio ir įtakingesnio“, t. y. kas liko išvykus karo pabėgėliams į Rusiją. Į Konferenciją buvo pakviesti ir atvyko Jonas Basanavičius, Jonas Mačiulis-Maironis, Mykolas Biržiška, Pranas Bieliauskas, Aleksandras Dambrauskas-Jakštas, Pranas Dovydaitis, Tartu universiteto absolventas gyd. Kazys Jokantas, inž. Steponas Kairys, literatas Faustas Kirša, Petras Klimas, Mečislovas Reinsys, Jonas Reitelaitis, Antanas Smetona, Jurgis Šaulys, Jonas Totoraitis, Justinas Vienožinskis, Antanas Žmuidzinavičius ir daug kitų tuomet gerai žinomų ir vėliau pasižymėjusių lietuvių.

Iš 264 pakviestųjų dalyvavo 222 delegatai.

Pagal profesiją:

Inteligentija 136 (61,3 proc.)	Ūkio verslai
Teisininkai – 7	Amatininkai – 2
Agronomai, miškininkai – 4	Dvarininkai, ekonomai – 6
Buhalteriai – 5	Imoninkai – 1
Dailininkai – 4	Prekybininkai – 7
Dvasininkai – 69 (31,4 proc.)	Spaustuvinininkai – 2
Medikai – 11	Technikai – 1
Inžinieriai – 4	Ūkininkai – 67 (30 proc.)
Mokytojai – 20 (9 proc.)	
Studentai – 5	
Tarnautojai – 5	
Žurnalistai – 2	

Konferencijoje dalyvavo įvairių sluoksnių ir profesijų lietuviai. Žymus mūsų teisininkas prof. Mykolas Romeris, pritardamas Konferencijos dalyvių etninei sudėčiai, aiškino: „... buvo kuriama nacionalinė Lietuvos valstybė ir ji buvo kuriama lietuvių: iš tikrųjų kitokia Lietuvos valstybė kitų, vadinasi, nelietuvių, ir negalėjo būti kuriama, nes tikslai iš tautinio lietuvių judėjimo jos idėja ir kilo, o jei kiti imtų ką kurti, tai jie savo socialiniais tikslais ir savo nusistatymu kurtų ne Lietuvos valstybę, bet kitokią politinę konstrukciją; o jei iš karto lietuviai pačiam kerliniam akmeniui padėti būtų susidėję su kitais, tai tuoju pačioje Konferencijoje jau būtų kilę ginčų ir vidaus nesantaika... duodanti progos okupantams išsikšti arba kitokioms politinėms kombinacijoms laimėti...“

Didžiausias grupes sudarė ūkininkai ir dvasininkai, t. y. tie, kurie patys kasdieniame gyvenime jautė okupacinio režimo spaudimą, nesiskaitymą, žeminimą ir panieką, o kartu apilpėsinėjimą. Dvasininkai, bendraudami su kaimiečiais, geriausiai žinojo jų vargus ir viltis.

Dvasininkų dominavimas nebuvo atsitiktinis. Istoriografijoje pažymima, kad jau iki karo buvo itin stiprus dvasininkų tautinis susipratimas. Vokiečiai vadovaudamiesi savo interesais rėmė Žemaičių vyskupijos lietuvišką centrą Kaune. Šio židinio reikšmė išaugo po to, kai 1916 m. rugpjūtį iš Rusijos sugrįžo vyskupas Pranas Karevičius. Jis buvo aktyvus lietuvių ir savos valstybės kūrimo iniciatorius. Su jo veikla sietina masinio politinio krikščioniškojo veikimo provincijoje pradžia. 1918 m. vasarą ir rudenį bažnytinės šventės, ypač vyskupo parapijų vizitacijos, virsdavo patriotizmo ir valstybinio sąmoningumo žadinimo ir stiprinimo manifestacijomis⁷.

¹ Vilnius, 1917 08 03, Organizacijos komiteto lietuvių suvažiavimui sušaukti posėdžio rezoliucija, *LLTI BR*, f. 96–20, l. 43.
² *LVTP*, p. 81.
³ *LVTP*, p. 81.
⁴ 1918 04 16, Lietuvos moterų protestas, kad nei viena moteris nebuvo pakviesta į Lietuvos konferenciją ir nei viena neišrinkta į Lietuvos Tarybą, [9 lapai parašų], Lietuvos mokslo akademijos biblioteka, f. 255–1015.
⁵ Linkuva, 1918 04 16, Prašymas Lietuvos Tarybai, *ibid.*, l. 13–14.
⁶ B. d. ir v. [Lietuvos Tarybos gauta 1918 04 30], *ibid.*, l. 1–10.
⁷ Lietuvos istorija. Nepriklausomybė (1918–1940 m.), X tomas, I dalis, Vilnius, 2013, p. 59–60.

Tęsinys kitame numeryje

Muziejus laikraštyje Nr. 10 (427)

Litografija „Stebuklas prie Polocko“

Kovas tradiciniame kalendoriuje kitados buvo pirmuoju, taigi laikytas metų pradžia. Kovo 4-oji – šventojo Kazimiero, dangiškojo Lietuvos globėjo, diena – taip pat ypatinga. 1484 m., auštant tos dienos rytmečiui, iškankintas džiovos ir askežės mirė karalaitis Kazimieras. Šv. Kazimiero atvaizdo istorija apima laikotarpį nuo šventumo pagarsėjusio karalaičio kanonizacijos proceso pradžios 1520 m. iki mūsų dienų. Šio šventojo atvaizdai vaizdžiai iliustruoja, kaip konkrečioje epochoje į jį buvo žvelgiama ir kokią vietą jis užėmė tikinčiųjų gyvenimuose. Jo gyvenimą tyrinėjo popiežiaus Leono X (1513–1521) legatas vyskupas Z. Ferreris (1479–1524). 1521 m. jis išspausdino biografiją „*Vita beati Casimiri Confessoris*...“ – tai vienintelis XVI a. šaltinis, kalbantis apie

Kazimiero asmenybę. Metraščiai ir amžininkai šv. Kazimierui priskiria įprastas, tradicines ano laiko šventųjų dorybes: pamaldumą, vargšų globą, skaitumą, teigia buvus gabų, protingą. Jokių didžiųjų žygdarbių jis neatliko, nežuvo kovoje už Dievą ir Tėvynę, nebuvo įkopus į istorijos areną kaip visateisis valdovas. Sulaukęs vos trylikos metų karališkosios giminės ambicijų buvo įveltas į avantiūrą dėl Vengrijos sosto, kuri baigėsi katastrofiškai, ir tai, be abejo, turėjo įtakos jo tolesniam apsisprendimui atsiriboti nuo karališkojo dvaro malonumų ir pasaulio vilionių. Prieš 90 metų, 1926-aisiais, savo globėju šv. Kazimierą pasirinko Panevėžio vyskupija, šventojo kultą puoselėjo ir pirmasis Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas (1875–1958). Vyskupas rinko šv. Kazimierą vaizduojančius meno

Litografija „Stebuklas prie Polocko“. Lietuva, Kaunas, XX a. 3–4 deš. A. Valužio nuotr.

kūrinius. Jo užsakymu dailininkas Jonas Mackevičius (1872–1954) su pagalbininkais Vytautu Palaima (1911–1976) ir Domicile Tarabildaitė (1912–1985) Panevėžio Kristaus Karaliaus katedros absidėje

nutapė freską „Šv. Kazimiero pasirodymas lietuvių kariuomenei ties Polocku“ (1931–1933). Kompozicijoje didesnę dalį užimančiame danguje pavaizduotas šv. Kazimieras baltu apdaru su lėlija rankoje. Lietuvių kariai vaizduojami iškeltomis rankomis, džiaugsmingai šlovinantys šventąjį karalaitį. Daugiafigūrė kompozicija dominuoja katedros erdvėje ir, kaip pastebi menotyrininkė Giedrė Jankevičiūtė, nors šios kompozicijos ikonografija tiksliai neatitinka istorinio pasakojimo ir primena šventojo karalaičio apoteozę, tačiau, greičiausiai, ir užsakovas, ir autorius norėjo vieno – kad ši simboliška scena aukštintų „ypatingą šv. Kazimiero globą lietuviams kovojant prieš pavergėjus“.

Trakų istorijos muziejaus dailės rinkinyje saugoma XX a. 4 deš. šv. Kazimiero draugijos išleista, „Spin-

dulio“ spaustuvėje Kaune spausdinta litografija pagal minėtą J. Mackevičiaus freską „Stebuklas prie Polocko“. J. Mackevičius – tradicinio akademinio realizmo atstovas, linkęs į romantizmą, labai rūpestingai perteikęs praeities įvykių dvasingumą, nuotaikas, tipažus, spalvų koloritą, puikią kompoziciją. Istoriinei temai skirti paveikslai itin įtaigūs, kompaktiški, svarbi istorinė tiesa. Taip pavaizduotas ir šv. Kazimieras – užgimęs aplinkoje kariauti ir pokyliauti, bet pralaimėjęs karūnas, žemišką meilę ir džiovai savo gyvenimą. Už tai gavęs mus, kad būtų su kuo tęsti nenusipėjamus dieviškuosius scenarijus.

Istorijos skyriaus vedėja Alvyga Zmejevskienė

Sveikiname

*Prof. habil. dr. Mečislovui JUČIUI
garbingo 90 metų jubiliejaus proga linkime
stiprios sveikatos, naujų Lietuvos istorijos
knygų, Trakų Dievo Motinos globos ir
palaimos.*

*Dėkojame Jums už pamatinius Lietuvos
istorijos tyrimus.*

*„Vorutos“ darbuotojai ir bendradarbiai: Aušra Virvičienė, Irma Stadalnykaitė,
Jolanta Zakarevičiūtė, Jurgita Jakienė, Stanislava Žuravskė, Jonas Česnavičius,
Vytautas Valentinas Česnulis, Juozas Vercinkevičius*

Vorutos prenumeratorių dėmesiui

Lietuvos paštuose priimama laikraščio *Voruta* prenumerata **2016** metams.

Prenumeratos kaina
(indeksas 0135)

1 mėn. 1,00 €
3 mėn. 3,00 €
6 mėn. 6,00 €

Prenumeratos kaina pensininkams, neigaliesiems,
moksleiviams, studentams, mokytojams (indeksas 0136)

1 mėn. 0,75 €
3 mėn. 2,25 €
6 mėn. 4,50 €

Prenumerata trumpesniai nei metų ar pusmečio laikotarpiui (pvz., ateinančiam mėnesiui) priimama iki einamojo mėnesio 22 dienos, jei nenurodyta kitaip. Gyventojų ir organizacijų užsakyti periodiniai leidiniai nurodytais adresais pristatomi kasdien, išskyrus sekmadienius, švenčių dienas ir kai kuriose kaimo vietovėse pirmadienius. Periodinius leidinius galima užsakyti ir internetu, tinklapyje www.post.lt.

SPAUDOS,
RADIO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Lietuvos miškininkystės istorija

Darbai tomis dienomis, kurios buvo duotos ir mums

Dalia SAVICKAITĖ, Ignalina

Kaip bebūtų keista, bet arčiausiai kultūros darbuotojų dažniausiai atsiduria miškininkai. Jie ir talkininkai kraunant bendruomenių švenčių laužus, ir medienos tiekėjai scenografijos priemonėms pagaminti, ir dažniausiai patys – įvairių meno kolektyvų dalyviai, švenčių ruošėjai, knygų leidėjai ir filmų kūrėjai. Kodėl taip atsitinka? Miškininko profesiją renkasi jaunuoliai – romantikai. Įvairiausiose knygose pasakojama apie būtinybę išsaugoti gamtos grožį ateities kartoms, apie kūrėjas ir partizanų bunkerius, apie piliakalnius ir laumių monus, apie paslaptingą augalo gyvenimą... Atėję dirbti ir urėdijas jie dažniausiai tampa ūkininkais, retinčiais, kertančiais, gaminančiais kietmetrius, bet prigimtinė romantika juk niekur nedingsta... Vieni stengiasi šį pradą slėpti, kiti derinti su išlikimu ir asmeninio gyvenimo vertybėmis.

Šiandienos miškininkai ištis yra arčiausiai senosios šalies kultūros, istorijos, praeities. Mažuose girių kaimeliuose gyvena žmonės, galintys pasakoti daugybę šios vietovės žmonių kartų gyvenimus, dainuoti jų dainas, kalbėti tradicine šneka, dažnai skarotos eglės dengia seniausių amžių kapavietes, partizanų bunkerius ir daugybę kitokių materialinių relikvų. Ilgus metus vienoje vietoje dirbantys eigučiai išvelgia žmogaus rankų tvarinius, nors dažnai faktų nežino, bet intuityviai saugo tokias vietas. Žemaičių miškininkai gali didžiulius Tverų krašto istorijos saugotojais, rytų aukštaičiai – Jono Rimanto Klimo darbais.

Jonas Rimantas Klimas gimė 1939 m. balandžio 21 d. Ignalinos r. Užsienių kaime. Jam teko dirbti Rietavo, Ukmergės, Nemenčinės miškų ūkiuose ir pabuvoti valdžios olimpe: Vilniaus MŪ direktoriumi ir gamybinio susivienijimo generaliniu direktoriumi, 1990 m. – tuomet, kai Lietuvai reikėjo persiorientuoti dirbti naujomis politinėmis sąlygomis, buvo paskirtas MŪ ministerijos Nacionalinių parkų skyriaus viršininku, 1992 m. – Lietuvos Respublikos miškų ūkio ministru. Miškininko karjerą baigė dirbdamas Vilniaus miškų urėdijoje, kurioje gyveno ir dirbo įvairiausiai žmonės. Kultūrinė veikla, rūpinimasis krašto istorija buvo lyg ir antroji jo profesija. Dar studijuodamas R. Klimas buvo LŽŪ akademijos studentų kultūros klubo pirmininkas ir už profesionaliai bei išmoningai organizuojamą veiklą 1963 m. pelnė LR meno saviveiklos žymūno vardą. 1993–1999 m. – išrinktas Lietuvos etninės kultūros draugijos pirmininku, 1986 m. su bendraminčiais įkūrė kraštiečių klubą „Ažvinčiai“, ten organizuodavo etnografinės ekspedicijas, 1984 m. subūrė šiandien plačiai žinomą ir visose šventėse laukiamą „Nalšios“ ansamblį, kurį laiką jam vadovavo. Yra pelnęs Ignalinoje įteikiamą Miko ir Kipro Petrauskų premiją, Panevėžyje jo rankas papuošė Gabrielės Petkevičaitės-Bitės medalis, kurį skiria komisija LR Seime. Vedęs, vaikai Rūta ir Arūnas savo gyvenimais liečiasi su miškų tvarkymo politikos kūrimu.

Tokia būtų statistika. Dažniausiai ji tik konstatuoja, neatskleisdama vidinių žmogaus potyrių, išgyvenimų, nepapasakoja, kaip pristatomasis žmogus atrodo aplinkinių akimis. Ignalinos krašto žmonės jį laiku savu – „nepasikelusiu“, inteligentišku, dosniu, išmintingu, sektinu, laukiamu visuose renginiuose. Jo ramus, meile gimtinėi ir unikaliais istoriniais faktais paremtas žodis, sodriu balsu atliekamas senosios dainos papuošia daugelio bendruomenių renginius. Nežinia, ar dar kuris Lietuvos rajonas turi taip išsamiai aptartą isto-

rijos, kultūros palikimą, kurį jis pateikė savo knygoje „Kukuoja gegiute“. Šioje knygoje aprašoma Lietuvos kampa jis vadina „šalimi nuo Salako iki Palūšės“, o ten gyvenančius – „ežerų ir girių žmonėmis“. Neįprastame pasakojime apie dainas jis pateikia istorinio fono, kuriame jos buvo kuriamos ir atliekamos, aprašymą; žmonių, kurie ateities kartoms „idainavo“ jas, gyvenimo istorijas; ansamblio „Nalšia“, kuris buvo pagrindinis šio regiono dainų atlikėjas, veiklos istoriją ir net tų (o tai labai reta), kurie darbavosi fiksuodami šio krašto kultūrinį paveldą, biografijas. Folkloro kolektyvui vadovavo K. Kalibatas, P. Kvedaras, R. Klimas, A. Vakariniene. Visus muzikuojančius perliukus jis „surankiojo“ krašte, kur lietuvišką valdžią keitė lenkų ir rusų, todėl labai pavydi Ažvinčių girios uteniškajam pakraščiui, kur autentikos dar labai gausu ir tik reikia pajėgų jam užfiksuoti. Knygos pasirodymą lydėjo gausybė renginių – „nalšėnai“ keliavo į toliausius kaimus, ant namų, kuriuose gyveno dainų pateikėjai, muzikantai, tvirtino lenteles su jų vardais, telkdavo žmones, koncertuodavo. R. Klimas nepatingėdavo kiekvienam renginiui paruošti dainynėlio su natomis ir žodžiais pagal konkretaus koncerto programą, kad žmonės galėtų dainuoti kartu, kad senųjų dainų mokytojai jų vaikai. Už šią kruopščiai paruoštą knygą, garsinančią Ignalinos rajono savitumą, 2000 m. jis buvo apdovanotas Miko ir Kipro Petrauskų premija (pirmas ją po mirties 1999 m. gavo Č. Kudaba). Daug dėmesio skyrė gimtųjų apylinkių Laukstenių kaimo poeto, nužudyto Armijos Krajovos kariu, Juozo Klimo atminimo įamžinimui, paruošė ir išleido jo knygelę „Pasižadėjimas“.

R. Klimą galima vadinti ir bendruomenių sambūrių pradininku Lietuvoje. Kaimo gyventojų kartų susitikimai 1975 m. dar nebuvo madingi, o Užsienių kaimo, kuriame gimė ir augo Rimantas, net apie 100 gyventojų ir išėvį jau pirmą kartą tuomet susirinko tikram, nuosirdžiam bendram vakarui. Tų sambūrių pakiliame emociniame fone jam vadovaujant Vilniuje 1986 m. susibūrė ir kraštiečių klubas „Ažvinčiai“. Anksčiau kas ketverius metus klubas organizuodavo Didžiųjų ašvintiečių sueigas, Ažvinčių vaitystės paminėjimo metines. Ignalinos žmonės R. Klimą dažnai pavadina Daininiu, nes ten, kur būna jis, visuomet skamba daina. Ne bet ką jis dainuoja. Lyg senovės dainius (senajame pasaulyje jie buvo vadinami bardais ir turėdavo net diplomatinę neliečiamybę) jis su žmonėmis bendrauja derindamas muzikos ir žodžio galias, sukuria prasmę visiems sambūriams. Nežinia kaip, bet jo galvoje telpa įvairių bendražygių, meno kolektyvų, kuriuos skubanti šiandieninė karta pamiršta, gimtadieniai, iki jo laiku atskrenda žinios apie netektis, jis suspėja atvykti ir juos išlydėti kankliuodamas...

R. Klimas – godus žmogus. Godus gyvenimo džiaugsmui, istorinės tiesos paieškoms, godus bendravimui, žinojimui ir supratimui. Jis – provokatorius, nes savo pasisakymais priverčia į daugelį istorinių dalykų pažvelgti kitaip, netingėti ieškoti tiesos sau artimoje aplinkoje ir knygose. Kaip ir daugelį, kurie turi savitą požiūrį į reiškinį, savo gyvenimiškąją poziciją, ji ne itin mėgsta politikai ir vadovai, kuriems tenka išklausti jo atvirą žodį ir dėl miškų, ir dėl dainų... Didžiausia jo gėla šiandien – gimtosios, valstybinės kalbos darymas. Dažnai jis lieka vienišas, kuomet pabando viešai tuo piktintis ir apeliuoti į politikų sąžinę. Ką gali vienas žmogus, kuomet toks

Jonas Rimantas Klimas perlaidojant
Miškininkų žuvusius partizanus, 2015 m.
gegužės 17 d. Jono Beržinio nuotr.
Nuotr. iš R. Klimo asmeninio archyvo

representacinis leidinys kaip „Kultūros barai“ spausdina tekstus, kur Šekspyro, Čerčilio ar Vaildo pavardės parašomos taip, kad vyresnio amžiaus lietuviai net ne iš karto susigauja, apie ką kalbama... Bet juk jei nebus vieno žmogaus, greta neatsistos ir antras...

Iš kur tokia griežta gyvenimiškoji pozicija? Lietuvos etninės kultūros draugijai jam teko vadovauti tuo metu (1993–1999), kai šaliai būtinai reikėjo pamatų, ant kurių būtų statomas naujas kultūros rūmas. R. Klimui teko daug prisidėti kuriant ženklų sistemą, su kuria norėtusi susitapatinti atsiveriant sienoms. Lyg ir gyvenimo paskirtimi tapo Aleksandro Račkaus, prieškarinio išvykusio gyventi į JAV, garsaus gydytojo, istoriko, numizmato, knygoje įrašyti senos lietuviškos dainos žodžiai: „Kur paukštelis tik tupėjo, ten plunksnelės nubyrėjo.“ Tai reiškia, kad urbanizacijos mažai paliestuose plotuose dar yra likę gausybė ženklų, liudijančių tikrąją istoriją. Juos reikia atrasti, aprašyti, jais remiantis daryti išvadas. Miškininką labai džiugina tai, kad Lietuvoje aktyvėja archeologinės paieškos. Radiniai – vieninteliai tikrieji liudytojai, nes istorikai, vertindami faktus iš savo varpinių – kas iš krikščioniškųjų, kas iš marksistinių, kas iš „laisvės“ laikų pozicijų, yra linkę ją „lankstyti“ sau patogiai kryptimi. Rimantas yra nepakantus istoriniam melui ir perdėm laisvam, smulkmenų nevertinamam, atitinkamam laikmečiui patogiam faktų interpretavimui. Jau nepriklausomybės laikais naujas mūras buvo pradėtas statyti ant kreivokų pamatų. Žmonių bendravimo „sugedęs telefonas“ juos iškraipė dar labiau. Jo manymu, būtina įtvirtinti esmines istorines, vertybines nuostatas, nekaitaloti jų, „vėjui pakeitus kryptį“, o tik po to ieškoti ar kurti modernų jų interpretavimą. Savo „vedliais“ R. Klimas vadina dr. J. Statkutės de Rosales, A. Kurtinaičio, J. Šeimio knygas. Jis linkęs išklausti ir į kraštiečių, istorikų, informaciją. Štai – buvo įsitikinęs, kad Ažvinčių vaitystės 500-ąsias paminėjimo metines šves 2015-ųjų rudenį, bet vietos laikraščiuose aktyviai besipublikuojantis R. Matkevičius pastebėjo, kad tai reikėtų daryti 2016 metais. Atsirado naujų dokumentų. Jo gimtojoje sodyboje įkurtoje istorinėje ekspozicijoje šiemet bus viena tauria švente mažiau...

Daug laiko R. Klimas skyrė dalyvavimui Karaliaus Mindaugo kolegijos veikloje. Jos veiklos esmė – Lietuvos valstybingumo idėjos ir praktinės išraiškos sukūrimas. Jo ir kitų kolegijos narių pastangų dėka šiandien turime laisvadienį liepos 6-ąją – Karaliaus Mindaugo karūnavimo ir Valstybės dieną. Kolegijos iniciatyva tą dieną ant piliakalnių deginami laužai, istorinėmis vietovėmis keliauja dviratininkai, minima Baltų vienybės diena.

Labai sudėtingus laikus teko išgyventi 1989–1992 m. Tuomet Pietryčių Lietuvoje pradėjo aktyviai reikštis Vilniaus autonomijos veikėjai siekdami suardyti Lietuvos Respublikos teritorijos vientisumą ir vienybę. Tuo metu greta tiesioginių pareigų jis vadovavo Visuomeninei Rytų Lietuvos tarybai, buvo valstybinių regioninių problemų komisijos, kuriai vadovavo R. Ozolas, pakomisijos pirmininku. Su kolegomis miškų ūkyje įkūrė Sąjūdžio rėmimo grupę, Miškininkų sąjūdžio suvažiavime 1989 m. inicijavo girininkų tarybos sudarymą. Aktyviai jis veikė ir tragiškoms sausio įvykių dienomis, stiprino Parlamento rūmų apsaugą ir rūpinosi aikštėje budinčiais žmonėmis.

Nors dėl savo įvedamų naujovių Lietuvos Respublikos miškų ūkio ministru buvo neilgai, tačiau – prie trijų Vyriausybių. Jo vadovavimo periodu žemės ūkio ir karinių dalinių žemės buvo perduotos valstybei, priimtas nutarimas dėl žvėrių padarytos žalos įvertinimo ir pakenktų miškų atkūrimo, tinkamai licenzijuoti medienos ir jos gaminių pardavimo klausimai, į žemės reformos darbus įtrauktas Miškotvarkos institutas, patvirtinta supaprastinto apsirūpinimo mediena tvarka, sumažinti apribojimai miškus grąžinant buvusiams savininkams, stengtasi didinti girininkų vaidmenį valdyme, prisiminti Armijos Krajovos ir Sovietinės armijos nužudyti miškininkai ir daugybė kitų darbų.

Stebėtina jo savybė – su vienoda atida jis sugeba dirbti ir didžius valstybės vertybių kūrimo darbus, ir rūpintis pertvarkų labirinte pasimetusio žmogaus vertybių išaukštinimu. Rimantas Klimas nerimsta ir dabar. Kiekvieną savaitę lankosi tėvų sodyboje Užsienių kaime, kuria, tvarko ir pertvarko šimtamečiame kluone įkurtą muziejėlį, grąžina aplinką, lanko žmones ir ragina juos veikti, kartu su A. Gaižučio vadovaujama Miško savininkų asociacija rūpinasi likimo draugais, ruošia ir dalyvauja šventėse ir atsakinguose respublikiniuose renginiuose.

Visus šiuos iškilus, neįprastus darbus vykdė vienas žmogus tomis pačiomis dienomis, kurios buvo duotos ir mums. Visi išgyvenome virsmo periodą, bet ar visi taip kūrybingai, taip valstybiškai, atsakingai? Rašydama vis galvojau – ar kas nors rado reikala padėkoti žmonai, šeimos nariams, nes, veikdamas mūsų visų gerovės labui, dėmesį turėjo dalinti... Kalbėdamas po medalio įteikimo Panevėžyje R. Klimas žavėjosi rašytojos G. Petkevičaitės-Bitės žodžiais: „Likę savo krašto šeiminkais, likime žmonėmis“; „Žmonių gerovė ir laisvė ne laukimu įgyjama, bet darbu ir kova“; „Tautų likimas priguli nuo to, kiek tautoje yra stipraus būdo žmonių“. Tuo vadovaujasi iškilus, atsakomybės už savo veiksmus nebijantis Rytų Aukštaitijos krašto vaikas, manantis, kad Lietuvos kraštovaizdis – tokia pat kultūrinė vertybė kaip ir kitos, tuo turėtume vadovautis ir mes, jei norime būti gerbiama pasaulyje, jei manome, kad „nusi-pelnėme gyventi geriau“.

Lietuvių veikla išeivijoje

Vilniaus krašto politika Lietuvos laisvinimo sąjūdyje Vakaruose 1940–1990 m.

Prof. dr. Juozas BANIONIS, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, Vilnius

Straipsnyje supažindinama su pagrindinių, Vakaruose veikiančių ir dalyvaujančių Lietuvos laisvinimo, egzilio lietuvių politinių organizacijų: Amerikos lietuvių tarybos (ALT), Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto (VLIK), Lietuvos laisvės komiteto (LLK) ir Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB) veikla, susieta su Vilniaus ir jo krašto priklausomybės Lietuvos valstybei politikos tvirtinimu. Taip pat nušviečiamos Vilniaus arkivyskupijos priklausomybės Lietuvos bažnyčiai provincijai peripetijos. Be to, atskleidžiami įėjusios į VLIK'o sudėtį ir tapusios Rytų Lietuvos rezistenciniu sąjūdžiu (RLRS) Vilniaus krašto lietuvių sąjungos (VKLS) nuopelnai liudijant Vilniaus istorinę priklausomybę.

Įvadas

Po pirmosios sovietų okupacijos 1940 m. iškartę Lietuvos laisvinimo akciją įsijungę senosios išeivijos katalikai, socialistai ir tautininkai, kurie buvo įsikūrę JAV ir ten susivieniję į politinių srovių darinį – Amerikos lietuvių tarybą (ALT).

Dar po to – jau penktojo dešimtmečio viduryje – į Lietuvos laisvinimą išitraukė atsikūrus Vakarų Vokietijoje Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (VLIK), kuris savo veiklą pradėjo dar nacių užimtoje Lietuvoje, o baigiantis Antrajam pasauliniam karui iš antinacinės organizacijos virto antisovietine. Šitas junginys vienijo seiminėje Lietuvoje (t. y. iki 1926 m.) veikusias politines partijas bei okupacijos laikotarpiu iškilusias rezistencines grupes. Tokiu būdu, galima teigti, kad VLIK'as išreiškė pavergtos lietuvių tautos politinę valią. Be to, Vakaruose šitos institucijos sudėtį papildė dar dvi organizacijos, sukurios teritorinės priklausomybės (Mažosios Lietuvos ir Rytų Lietuvos) pagrindu. Viena jų – Vilniaus krašto lietuvių sąjunga (VKLS), įėjusi į VLIK'o sudėtį, Rytų Lietuvos rezistencinio sąjūdžio (RLRS) vardu. Šeštojo dešimtmečio pradžioje prie aukščiau įvardytų dviejų darinių – ALT, VLIK – jungėsi JAV įkurtas ir profesionalias pagrindais veikęs Lietuvos laisvės komitetas (LLK), kurį išimtinai sudarė nariai, turintys tik Lietuvos Respublikos pilietybę.

1952 m. balandžio 5 d. Niujorke visos šios egzilio organizacijos rinkosi į lietuvių politinę konferenciją, kur apsvarstė savo pagrindinės veiklos – Tėvynės vadavimo bei jo koordinavimo – problemas ir numatė laisvinimo darbuotės gaires. Tuo buvo paliudyta esant Vakaruose Lietuvos laisvinimo sąjūdžio, o jo veiksniais tapo politinę veiklą plėtojančios egzilio lietuvių organizacijos – ALT, VLIK, LLK.

Baigiantis šeštajam dešimtmečiui pastarųjų gretas papildė dar viena organizacija – Pasaulio lietuvių bendruomenė (PLB), sukurta vadovaujantis 1949 m. VLIK'o paskelbtos Lietuvių chartos principais. Šis naujasis lietuvių tautiniu ir demokratiniu pagrindu jungias darinys visų pirma ėmė puoselėti lietuviškumą, bet jokių būdu negalėjo likti Tė-

Veiklieji vilniečiai Čikagoje, 1974 m. Sėdi (iš kairės) V. Šimkus, I. Sekmokienė, J. Lekas (pirmininkas), V. Gasperienė ir A. Stankus. Stovi (iš kairės) P. Sekmokas, J. Truškūnas, F. Garla, V. Valkavickas, J. Tijūnas. Šaltinis – dr. Algirdas M. Budreckis „Vilniečių veikla išeivijoje“, Torontas–Čikaga–Vilnius–Trakai: Voruta, 1995, p. 44.

vynės vadavimo veiklos nuošalyje. Vadinas, Vakaruose iškilęs Lietuvos laisvinimo sąjūdis, skelbdamas Lietuvos išlaisvinimą ir nepriklausomos valstybės atstatymą, plėtėsi ir stiprėjo bei išlaikė šią užsibrėžtą vienintelį nekintamą siekį. Be to veikiant šioje darbuotėje visada vienareikšmiškai remtasi Vasario 16-osios aktu – tuo amžinu lietuviams priesaku, kuriame pabrėžiama ir sostinės Vilniaus priklausomybė Lietuvos valstybei.

Šito straipsnio pagrindą sudaro paskaita, skaityta viename iš Vilniaus rotušėje rengtų Vilniaus miesto istorijos vakarų. Dėmesys jame skiriamas lietuvių istoriografijoje iki šiol neanalizuotai temai – Vilniaus krašto priklausomybės politikai, formuotai Lietuvos laisvinimo sąjūdyje Vakaruose. Vakarai čia suprantami kaip demokratiniai kraštai ir visų pirma JAV, kurie pastoviai rėmė Lietuvos laisvės bylos kėlimą. Be to, straipsnis rengtas, atliekant bendresnius – Lietuvos laisvinimo veiklos – tyrinėjimus. Todėl neatsitiktinai ir bandoma Vilniaus krašto problemą aptarti kontekste to Lietuvos vadavimo proceso, kurį vykdė minėtieji lietuvių politiniai veiksniai Vakaruose. Taip pat būtina paaiškinti, kad šis straipsnis jokių būdu nepretenduoja į galutinį žodį ar juolab išsamią studiją įvardyta tema. Veikiau tebina tai paskata būsimiems specialiems tyrimams, apimantiems išimtinai Vilniaus krašto priklausomybės problemą lietuvių egzilyje.

Pastaroji problema yra atspindėta kai kuriuose egzilio lietuvių darbuose. Iš jų pirmiausia pažymėtina Algirdo Budreckio knyga „Vilniečių veikla išeivijoje“ (Vilnius–Trakai, 1995, 191 p.), kur autorius, remdamasis memuarais, organizacijos ir asmeniniais archyvais, atskleidžia

Vilniaus krašto lietuvių sąjungos raidą. Tačiau knygoje išimtinai nušviesta tik įvardytos organizacijos veiklos panorama. Parodant vienos iš pagrindinių Lietuvos laisvinimo organizacijų šios krypties veiklą, labai pasitarnavo Leonardo Šimučio išsamus veikalas „Amerikos lietuvių taryba 1940–1970“ (Čikaga, 1971, 499 p.), kuriame chronologiškai iki septintojo dešimtmečio pabaigos atspindėtas ir organizacijos rūpestis dėl Lietuvos rytinių sienų įtvirtinimo.

Tačiau tiesioginė ir didžiausia paspartis rašant šią straipsnį glūdėjo neskkelbtuose šaltiniuose. Būtent Lietuvos diplomatinės tarnybos (LDT) fonduose, kurie atkūrus mūsų Nepriklausomybę dabar saugomi Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA). Bet tenka apgailestauti, kad liko nepanaudota medžiaga, kuri saugoma dar tebetvarkomame lietuvių išeivijos instituto archyve Kaune. Analizuojant, lyginant ir interpretuojant prieinamą ir sukaupią užsibrėžtos temos medžiagą, buvo keliamas tikslas – atskleisti pagrindinių Lietuvos laisvinimo dalyvaujančių organizacijų (VLIK, ALT, LLK, PLB) veiksmus dėl Vilniaus krašto istorinės priklausomybės Lietuvai (iskaitant Vilniaus arkivyskupijos problemą) įtvirtinimo bei nurodyti jų pasiektus rezultatus. Be to, siekiam aptarti Vilniaus krašto lietuvių sąjungos (VKLS), įėjusios į VLIK'o sudėtį, Rytų Lietuvos rezistencinio sąjūdžio (RLRS) vardu, reikšmingus pasiekimus, liudijant Vilniaus istorinę priklausomybę Lietuvos valstybei.

VKLS iškilimas ir ryšiai su ALT

Jau paminėtoje 1952 m. Niujorke vykusioje konferencijoje, be derinamų politinės veiklos pozicijų, buvo svarstyti specialieji klausimai, liečiantys Lietuvos sienų ir santykių su kaimy-

ninėmis tautomis problemas. Būtent rytinės sienos sutarimas numatytas spręsti tiesiogiai bendradarbiaujant su lenkų ir baltarusių (gudų) egziliu¹. Kaip žinia, Vilniaus ir jo krašto klausimas buvo ne tik derybų su lenkais, bet ir gudais centre. Egzilyje minėtos kaimyninės tautos vis savinosi Vilnių ir įvairiausiomis progomis pabrėždavo apie šio miesto priklausomybę joms. Pavyzdžiui, baigiantis 1950 m. (lapkričio 17–18 d.) Vašingtone sušauktame Amerikos lenkų kongrese buvo deklaruota apie išlaisvintą Lenkiją su dabartinėmis vakarinėmis (pagal Oderį ir Neisę) ir rytinėmis ribomis, kurios apėmė vadinamus „rytinius kresus“, dar kitaip „lenkiškas sritis“ su Vilniaus ir Lvovo miestais². Po metų (t. y. 1951 m.) JAV gudai paskelbė savo valstybės žemėlapi, pavadintą „Bialorus“, kuriame jų vakarinės sienos apėmusios ir Vilnių³.

Tokie ekspansiniai kaimynų kėsmai paskatino pasitraukusius į Vakarus vilniečius susiburti į Vilniaus krašto lietuvių sąjungą (VKLS). 1950 m. lapkričio 18 d. Čikagoje buvo paskelbta apie naujai atsiradusią organizaciją, jungiančią Vilniaus krašto lietuvių ir siekiančią „organizuoti dalyvauti lietuvių pastangose išlaisvinti pavergtą tėvynę ir atkurti Lietuvos valstybę su sostine Vilniumi“⁴. VKLS siekė reikšmingo tikslo ir informavo tiek lietuvių, tiek svetimtaučius apie Vilniaus krašto gyventojų tautinius, kultūrinius santykius bei jų politines aspiracijas. Todėl pirmaeilii šitos vilniečių sąjungos rūpesčiu tapo leidinių Vilniaus ir jo krašto tematika rengimas bei platinimas. Jau 1953 m. pasirodo Jeronimo Cicėno knyga „Vilnius tarp audrų“ (apie 1920–1939 m. lenkų okupaciją). 1954 m. buvo išspausdinta Adolfo Šapokos studija „Vilnius Lietuvos gyvenime“, kuri 1962 m. sulaukia angliškų vertimo. Be to, pastaraisiais metais buvo išleista to paties autoriaus knyga „Senasis Vilnius“. Knygų leidyba šia tematika nesustojo ir vėlesniais dešimtmečiais: 1973 m. išleisti Petro Česnulio memuarai „Nužmogintieji“ (apie laiką, praleistą lenkų Švento Kryžiaus kalėjime). Beje, 1980 m. jie taip pat buvo išversti į anglų kalbą. Dviem kalbomis buvo atspausdintas ir Algirdo Budreckio veikalas „Rytų Lietuva“ (1980 m. lietuviškai, o 1985 m. angliškai). 1957 m. spalio 22 d. VKLS Centro valdyba, siekdama dar plačiau skleisti žinias apie Vilniaus kraštą, rengėsi pradėti leisti almanachą „Vilniaus metraštis“. Tuomet į redakcinę kolegiją buvo pakviesti: Jeronimas Cicėnas (jį 1959 m. pakeitė Faustas Kirša), Vytautas Alseika ir Salomėja Norkeliūnaitė. Tačiau dėl lėšų stygiaus ir organizatorių tarpusavio nesutarimų leidinys taip ir paliko tik planuose⁵.

¹ VLIK'o, ALT, PLG 1952 04 05 pasitarimas, LCVA, f. 648, ap. 2, b. 320, l. 50.
² Budreckis A., Vilniečių veikla išeivijoje, Vilnius–Trakai, 1995, p. 9.
³ Ibid., p. 13.
⁴ Ibid., p. 11.
⁵ Budreckis A., Vilniečių veikla išeivijoje, Vilnius–Trakai, 1995, p. 70–71.

Tęsinys kitame numeryje

Muziejus laikraštyje Nr. 11 (428)

Spaudai su valstybės herbu – Vyčiu

Lietuvos herbas Vytis – vienas iš seniausių valstybės herbų Europoje. Tai – šarvuotas raitelis su kalaviju ir skydu, kuris pirmiausia simbolizavo valstybės valdovą, galintį ginklu apginti savo kraštą. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovai jau nuo XIV a. naudojo šį ženklą, bet valdovo ir valstybės simboliu raitelis tapo Vytauto Didžiojo (1392–1430) valdymo metu. Tiesa, tuomet herbas dar neturėjo vardo *Vytis*. Pirmasis mūsų herbą 1551 m. „pakrikštijo“ lenkų kronikininkas Martynas Bielskis (1495–1575), pavadindamas jį *Pogonia*. Herbo išvaizda laikui bėgant kito, tačiau esminis šarvuoto, kalaviju ir skydu ginkluoto raitelio motyvas išliko. 1795 m. po trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo, herbas buvo panaikintas. Lietuva prarado nepriklausomybę ir atsidūrė Rusijos imperijos sudėtyje. XIX a. atsirado terminas *Vytis* – jį sugalvojo Simonas Daukantas (1793–1864) raiteliui (bet ne heraldiniam) apibūdinti, o galiausiai

taip buvo pavadintas ir istorinis herbas.

1918 m. vasario 16 d. Lietuvai paskelbus Nepriklausomybę Vytis vėl tapo Lietuvos herbu, tačiau jo stilistika šiek tiek pasikeitė. Naujajį romantizuotą Vyčio projektą sukūrė dailininkas Antanas Žmuidzinavičius (1876–1966) ir toks herbas išliko iki pat 1940 m., kuomet Lietuvą okupavo SSRS. Dabartinis Lietuvos Respublikos herbo variantas yra sukurta dailininko Arvydo Každailio ir Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo – buvo patvirtintas 1991 m. rugsėjo 4 d.

Valstybės herbas labai dažnai yra vaizduojamas ir antspauduose. Trakų istorijos muziejuje yra saugoma kelios dešimtys spaudų su Vyčiu. Šį kartą pristatome penkis 1918–1940 m. laikotarpio spaudus, kuriuos naudojo įvairios organizacijos, institucijos įstaigos. Pirmasis jų – Lietuvos šaulių sąjungos spaudas. Jo galvutę sudaro stilizuoto skydo formos medinis pagrindas ir prie jo pritvirtinta

Spaudai. Lietuva, Kaunas, XX a. 3-4 deš. A. Valužio nuotr.

tokios pat formos metalinė plokštelė (50 x 46 mm dydžio). Centre pavaizduotas skydas su dvigubu (Vyčio) kryžiumi, viršuje – Gediminaičių stulpai, šonuose – dvi vėliavos: su Vyčiu ir tautinė Trispalvė. Spaudo kotelis medinis, tekintas, su rutulio formos rankenėle. Antrasis spaudas yra Lietuvos kariuomenės

2-ojo kavalerijos pulko. Spaudo galvutės pagrindas guminis, apskritas, 33 mm skersmens. Centre pavaizduotas Vytis, o pakraščiu – užrašas „2-AS KAVALERIJOS PULKAS“. Spaudo kotelis medinis, tekintas, į viršų išplatėjantis. Trečiasis spaudas yra Lietuvos konsulato Pietų Afrikos Respublikoje. Spaudo galvutė

bronzinė, apskrita, skersmuo 35 mm, kotelis – medinis, pailgas, į viršų išplatėjantis. Galvutės centre išgravuotas Vytis, o pakraščiu – prancūziškas užrašas apskritimu: „CONSULAT DE LITHUANIE EN AFRIQUE DE SUD“. Ketvirtasis – Trakų apskrities pasienio policijos 3 rajono viršininko spaudas. Spaudo galvutė bronzinė, apskrita, skersmuo 36 mm, kotelis – medinis, baliustrinis. Galvutės centre – Vytis, o pakraščiu eina užrašas apskritimu: „TRAKŲ APSKR. PAS. POLIC. 3 RAJONO VIRŠININKAS“.

Penktasis spaudas yra valstybinio spirito monopolio. Spaudas apskritas, 22 mm skersmens, geležinis, be kotelio. Galvutės centre išgravuotas Vytis, o aplink jį – užrašas „VALST. SPIRITO MONOPOLIS“.

Muziejininkas Tomas Petrauskas

Tėviškės aušra

Nr. 4 (13) Tautos fondo (JAV) leidinys Lietuvos mokykloms 2016 m. balandis

Rytų Lietuvos mokyklos

Mokytojų gerosios patirties sklaida Vilniaus r. Paberžės „Verdenės“ gimnazijoje

Regina STANKEVIČIENĖ, Vilniaus r. Paberžės „Verdenės“ gimnazijos metodinės tarybos pirmininkė

2016 m. kovo 23 d. Vilniaus r. Paberžės „Verdenės“ gimnazijoje įvyko gerosios patirties sklaidos renginys – mokytojų metodinė konferencija „Šiuolaikinio mokinio ugdymo(si) ypatumai. Motyvacijos veiksniai“. Konferencijoje dalyvavo šešiasdešimt du įvairių dalykų mokytojai iš Paberžės šv. Stanislovo Kostkos gimnazijos ir Pikeliškių pagrindinio ugdymo skyriaus, Nemenčinės Gedimino gimnazijos, Eitminiškių pagrindinės mokyklos, Visalaukės mokyklos daugiafunkcio centro, Glitiškių mokyklos-darželio ir Paberžės „Verdenės“ gimnazijos. Konferencijos dalyviai susipažino su jaukiomis gimnazijos edukacinėmis erdvėmis, domėjosi gimnazijos istorija, apžiūrėjo istorijos mokytojo eksperto Bronislovo Banio metodinių leidinių parodą.

Paberžės „Verdenės“ gimnazijos mokytojų metodinės tarybos pagrindinis uždavinys – skatinti Paberžės zonos ugdymo įstaigų bendradarbiavimą, dalijantis gerąja profesine, praktine patirtimi, siekiant pozityvių mokinių ugdymo(si) rezultatų modernioje, nuolat kintančioje mokykloje.

Šiuolaikinei pamokai keliama daug įvairių reikalavimų, skatinančių ugdytinių motyvaciją, todėl gimnazijos direktoriaus pavaduotoja ugdymui, pradinį klasių mokytoja metodininkė Violeta Šukevičienė, remdamasi ilgalaikę išorės vertintojos patirtimi, pateikė daug vertingų patarimų ir įžvalgų, kaip organizuoti

Mokytojų metodinės konferencijos „Šiuolaikinio mokinio ugdymo(si) ypatumai. Motyvacijos veiksniai“ dalyviai

mokinių veiklą pamokoje, kad ji būtų sėkminga. Metodinės dienos dalyviai išklauė vienuolika pranešimų įvairio-

mis temomis, stebėjo gimnazistų meninį pasirodymą ir I G klasės mokinio Donato Jušos kurtą video siužetą „Gimnazijos

bendruomenės narių mintys apie mokymąsi“, kurio veikėjai buvo mokytojai, tėvai ir mokiniai.

Konferencijos metu mokytojai pristatė inovatyvių aktyviųjų, grupinių darbo metodikų taikymo patirtį įvairių dalykų pamokose, kino medžiagos ir ryšio priemonių naudojimo galimybes pamokose, tarpdalykinių ryšių išnaudojimo ir dalykų integracijos efektyvumą įvairiose veiklose, mokinių tiriamąją gamtamokslinę veiklą artimiausioje mokiniam aplinkoje ir igijo patirties, kaip produktyviai analizuoti standartizuotų testų rezultatus ir silpnąsias paversti stiprybėmis ugdymo procese.

Apibendrinami metodinės dienos programą, mokytojai diskutavo išklaustomis temomis, pateikė gražių idėjų, kaip skatinti mokinių motyvaciją, kad jiems mokykloje būtų gera ir įdomu mokytis. Visi įsitikinome, kad šiuolaikinis mokytojas privalo ieškoti patrauklių darbo formų. Tam tinkamiausia vieta yra tiesioginis tarpdalykinių bendradarbiavimas ir dalijimasis gerąja patirtimi.

Dėkojame pranešėjams už išsamius, dalykiškus pranešimus, o visiems konferencijos dalyviams už skirtą laiką ir nuoširdžius pasisakymus. Tikimės, kad tikslinės metodinės konferencijos taps tradicine darbo forma, skleidžiant gerąją patirtį.

Linos Keršulytės nuotr.

Mokiniai tautosakos festivalyje „Senolių godos“

Vilma RIABOVIENĖ, Vilniaus „Ryto“ progimnazijos muziejaus vadovė

Vilniaus „Ryto“ progimnazijos mokiniai, atstovaudami Vilniaus jaunųjų turistų centrą, jau daugelį metų dalyvauja Kauno miesto jaunųjų turistų centro rengiamame tautosakos festivalyje „Senolių godos“. Šiemet programa vadinosi „Prie Nemuno ir Neries. Laikinosios sostinės istorijos“.

Vilniaus „Ryto“ progimnazijos mokiniai paruošė programą pagal Kazio Binkio poezijos leidinį „100 pavasarių“. Jie mėgino improvizuoti, grįžti į tarpukarį, pajauti jo dvasią, suvokti ir suprasti Kazio Binkio poeziją, ją interpretuoti. Mokiniai ne tik

skaitė ištraukas iš Kazio Binkio poezijos, bet ir vaidino, savaip suvokdami tarpukario laikotarpį, įsiklausydami į keturvėjininkų mintis, jų siekius.

Mokiniai buvo apdovanoti Kauno jaunųjų turistų centro diplomu už autentišką pasirodymą, o vadovė padėka už mokinių patriotinį ugdymą, pagarbą Kauno – laikinosios sostinės – istorijai bei komandos paruošimą.

Vilmos Riabovienės nuotr.

Vilniaus „Ryto“ progimnazijos mokiniai paruošė programą pagal K. Binkio poezijos leidinį „100 pavasarių“

Ar išliks Kernavėje mokykla?

Atkelta iš 1 p.

Žmogiškai gal ir galima suprasti p. V. Trakimavičių, kai jam tenka vadovauti ne tik nemažai gimnazijai, bet ir pradinio ugdymo ir ikimokyklinio ugdymo skyriams, kurie yra nutolę nuo Musninkų ne vienu kilometru, gal ir tikrai pavargo žmogus? Bet kaip pedagogas jis pirmiausiai turi galvoti apie vaikus, nes mokykla yra vaikams, jų poreikių tenkinimui – pirmiausiai. Bent taip skelbia Lietuvos Respublikos įstatymai.

Šis pavyzdys dar kartą rodo, kad savivaldybės vadovai valstybinėse įstaigose elgiasi kaip savo darže. Ką nori naikina, ką nori steigia ar išlaiko. Antai Vilniaus rajono savivaldybė keletą metų išlaikė kaimo mokyklą, kurioje mokė vos vieną vaiką. Ir nieko, o čia?

O dabar kreipiuosi į Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministrę:

– Jūs žadėjote, kol būsite ministrė, neuždaryti nei vienos LIETUVOS MOKYKLOS. Žadėjote prieš televizijos kamerą, prieš visą Lietuvą. Padėkite kernaviškiams ir Jus geru žodžiu minės visi Rytų Lietuvos mokytojai.

*Danguolė SABIENĖ,
Rytų Lietuvos mokytojų sąjungos
pirmininkė*

Kernavės pradinės mokyklos steigimo 70-mečio šventės dalyviai šalia memorialinės lentos mokytojo tremtinio Juozo Šiaučiūno atminimui.

Iš kairės: Alfonsas Petrulis, Emilija Pajauta Šiaučiūnaitė-Garbonienė, akad. prof. habil. dr.

Zigmas Zinkevičius, prof. Konstantinas Bogdanas, Jonas Volungevičius.

Nuotr. iš Emilijos Pajautos Šiaučiūnaitės-Garbonienės asmeninio archyvo

Širvintų rajono savivaldybės merės Živilės Pinskuvienės atsakymas „Vorutai“ dėl Širvintų r. Musninkų Alfonso Petrulio gimnazijos Kernavės Juozo Šiaučiūno pradinio ugdymo skyriaus

Atsižvelgdama į Jūsų 2016 m. balandžio 8 d. paklausimą „Dėl Širvintų r. Kernavės Juozo Šiaučiūno pradinės mokyklos uždarymo“, informuoju, kad Širvintų r. Musninkų Alfonso Petrulio gimnazijos Kernavės Juozo Šiaučiūno pradinio ugdymo skyrius **nebus uždarytas**.

Jei 2016 metais rugsėjo 1 dieną mokykloje bus 10 mokinių (pagal Mokinio krepšelio metodiką), tai ugdymas bus vykdomas. Nesusidarius reikiamam skaičiui mokinių, ugdymas nebus vykdomas, bet mokykla nebus uždaryta. Mokiniam bus sudarytos galimybės mokytis Širvintų r. Musninkų Alfonso Petrulio gimnazijoje.

Ateityje mokykloje planuojama vykdyti švietimo veiklą.

Tėviškės aušra

Nr. 4 (13) Tautos fondo (JAV) leidinys Lietuvos mokykloms 2016 m. balandis

Rytų Lietuvos mokyklos

Mokytojų Atvelykio šventė Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnazijoje

Jolanta ZAKAREVIČIŪTĖ, Trakai

Velykos – gamtos atbudimo, pavasario džiaugsmo ir linksmybių šventė. Tačiau kai į Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnaziją susirenka Šalčininkų rajono lietuviškų mokyklų mokytojai Atvelykio proga, reiškia, pavasaris jau tikrai atėjo.

Pagrindinė Mokytojų Atvelykio šventės iniciatorė yra Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnazija. Gimnazijos direktorė Danuta Zuzo džiaugiasi, kad ši tradicija gyvuoja jau dvidešimt metų. „Švenčių vaikams yra labai daug, o mokytojams be mokytojo dienos daugiau nieko nėra. Todėl nusprendėme vaikų Velykėles padaryti mokytojams“, – prisimena direktorė D. Zuzo. Pagrindinis Mokytojų Atvelykio tikslas – suburti lietuviškų mokyklų mokytojus, kolektyvus, prisiminti savo šaknis, tradicijas. Mokytojams labai smagu pamatyti vieniems kitus, pasidalyti naujienomis, džiaugsmais ir rūpesčiais. Iš pradžių Atvelykio šventė buvo rengiama kasmet, tačiau vėliau nutarta švesti kas dvejus metus. Kaip teigė gimnazijos direktorės pavaduotoja Eglė Kiriuškinienė, taip ir pasirodė lengviau, ir daugiau dalyvių atvažiuoja.

Visus susirinkusius palinkėdama gražaus pavasario, stiprios sveikatos nuoširdžiai pasvei-

Varėnos r. Žilinių pagrindinės mokyklos mokytojų folkloro ansamblis (vad. Aušra Jachimovičienė)

Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazijos direktorius Vidmantas Žilius su žmona Gražina

kino gimnazijos direktorė Danuta Zuzo. Vėliau susirinkusieji buvo pakviesti prie Atvelykio stalo, o šventės organizatoriai pradžiugino linksmu vaidinimu. Šiemet programos pavadinimas „Velykų bobutės sulaukus“. Drauge su lietuvių kalbos mokytoja metodininke Laima Bandalevičė norėta priminti protėvių gyvenimą, papročius. O mokytojai tikrai moka švesti ir dalytis gera nuotaika. Lietuvos tūkstantmečio gimnazijos pedagogės kartu su direktoriumi Vidmantu Žiliumi parodė trumpą filmuką „Gimnazija – mūsų antrieji namai“ apie mokyklos gyvenimą, vykstančius renginius, mokinių užsiėmimus. Vėliau mokytojai pademonstravo, kad jie irgi moka puikiai leisti laisvalaikį – pradžiugino visus Mokytojų šokių ir pakvietė norinčius kartu pašokti.

Šiemet sulaukta ir gausaus būrio iš Poškonių pagrindinės mokyklos – atvyko ne tik pedagogai, bet ir tėvų bendruomenės atstovai. Svečiai priminė senolių išmintį, kad Atvelykis – tai Viešpaties dovanota diena, ir įteikė gimnazijos direktorei Danutai Zuzo suvenyrą. Taip pat sulaukta mokytojų iš Baltosios Vokės gimnazijos, kurios džiaugėsi nuostabia Atvelykio šventės tradicija ir galimybe pabendrauti su savo kolegomis.

Tarp garbingų svečių buvo ir lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ pirmininkas Algimantas Masaitis, palinkėjęs visiems mokytojams pavasarinės energijos. Juk mokytojo darbas yra nelengvas, reikalaujantis daug atsakomybės.

Dainuoja Eišiškių St. Rapolionio gimnazijos mokytojos

Susirinkusiuosius sveikino ir „Vilnijos“ draugijos pirmininkas habil. dr. Kazimieras Garšva, „Vilnijos“ draugijos Kauno skyriaus narys Alfonsas Petrukevičius. Atsargos pulkininkas Arūnas Dudavičius norėsiąs, kad ši šventė vėl vyktų kasmet, nes visuomenėje trūksta bendravimo. Kvietimu ypač džiaugėsi Purvėnų užkardos pasieniečiai, vaikinai pajukavo, kad tikisi artimiausiu metu iš Eišiškių Stanislovo Rapolionio ir kitų rajono mokyklų sulauksia vis daugiau merginų, kurios susies savo ateitį su pasienio tarnyba. Šventinę nuotaiką vakaroneje palaikė Varėnos rajono Žilinių pagrindinės mokyklos mokytojų folkloro ansamblis, atlikęs

daugybę liaudiškų dainų. Besiklausydami jų, Atvelykio dalyviai negalėjo likti abejingi – pradėjo sukti šokio rimtą.

Atvelykio šventė Stanislovo Rapolionio gimnazijoje – ne tik suburia Šalčininkų rajono lietuviškų mokyklų pedagogus, bet kartu ir akcentuoja liaudies tradicijų išsaugojimo svarbą. Šiais laikais dauguma papročių yra užmiršta, tampa nebeaktualūs, jiems gresia išnykimas. Reikėtų pasidžiaugti šia gražia gimnazijos jau dvidešimtmetį puoselėjama iniciatyva ir atvykstančiais svečiais, kurie taip pat prisideda prie šio vakaro.

Juozo Vercinkevičiaus nuotr.

Vytautas Dailidka rodo stendą, kuriame Lenkijos okupuoto Vilniaus krašto mokytojų istorija

Iš Lenkijos kalėjimo 1938 m. kovo 27 d. sugrįžę lietuviškų mokyklų mokytojai (iš kairės): Vincas Dailidka, B. Švagždytė, Vincas Martinkėnas

Eišiškių St. Rapolionio gimnazijos Mokytojų Atvelykio programa

Mokytojų Atvelykio dalyviai šoka

Lietuviškos mokyklos etninėse žemėse

Atvelykis Ūsionių lituanistinėje mokykloje

Smagiai šventėme Atvelykį Ūsionių lituanistinėje mokykloje Baltarusijoje (Breslaujos r., Vitebsko sr.). Lauke ieškojome kiškio pyrago, o suradome kiškio paruoštas dovanėles. Tai buvo džiaugsmo! Radome ir pabertų margučių, juos sugrįžę į klasę ridenome, daužėme, išrinkome tvirčiausio margučio savininką.

O įdomus kiškio pyragas laukė mūsų klasėje... Prie saldaus stalo

minėme mįsles, prisiminėme įvairias senolių tradicijas.

Aniuta PIRTAN ir Zlata JURKEVIČ, Ūsionių (Breslaujos r., Vitebsko sr., Baltarusija) lituanistinės mokyklos mokinės

Suradome Velykų Bobutės paliktas dovanėles. Ūsionių lit. mok. mokiniai (iš kairės): Jaroslavas, Karolina, Karina, Edvardas, Aniuta, Zlata. Juozo Misiūno nuotr.

Enciklopedija „Lietuva“ – išsami informacija apie mūsų šalį

Vytautas ŽEIMANTAS, Vilnius

Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras (MELC) baigė leisti naują enciklopediją – „Lietuva“. Tai iliustruotas mokslinis informacinis leidinys apie Lietuvą, kurį rengėjai sutalpino į keturis tomus. Pirmas pasirodė 2008 m., antras – 2010 m., trečias – 2012 m., paskutinis – praėjusių metų pabaigoje. Naująją enciklopediją salyginai galima padalyti į dvi dalis. Viena dalį sudarytų pirmas tomas, kuriame pateikti išsamūs apžvalginiai straipsniai apie Lietuvą: „Bendros žinios“, „Gamta“, „Gyventojai“, „Konstitucinė santvarka“, „Teisėsauga“, „Visuomenė ir politika“, „Krašto apsauga“, „Sveikatos apsauga“, „Socialinė apsauga“, „Užsienio politika“, „Bažnyčia ir religija“, „Istorija“, „Mokslas“, „Kultūra“, „Švietimas“, „Ūkis“, „Sportas“ ir „Pasaulio lietuviai“. Antrąją dalį sudarytų kiti trys tomai, į kuriuos tilpo žymiausi Lietuvos žmonės.

Enciklopediją išleido patyręs lietuvių enciklopedininkų kolektyvas, kuriam vadovavo vyriausiasis redaktorius Antanas Račis. Straipsnius rašė garsiausi Lietuvos mokslininkai. Keturtomę enciklopediją „Lietuva“ sudaro per 4 000 iliustruotų puslapių. Apipavidalino dailininkas Alfonsas Žvilius.

„Enciklopedija pirmiausia skiriama tiems, kurie neįsigijo „Visuotinės lietuvių enciklopedijos“, bet nori gauti enciklopedinės informacijos apie Lietuvą ir visų laikų Lietuvos žmones. Šis leidinys buvo rengiamas „Visuotinės lietuvių enciklopedijos“ straipsnių pagrindu“, – teigia Antanas Račis.

Lietuvai skirti tomai labai skiriasi

Be abejo, „Vorutos“ skaitytojams, besidomintiems enciklopedijų leidimu, kils klausimas, kuo skiriasi enciklopedijos „Lietuva“ pirmas tomas nuo 2007 m. išleisto „Visuotinės lietuvių enciklopedijos“ dvyliktojo tomo, irgi skirto Lietuvai. Aš pasidėjau abu tomus ant stalo ir pabandžiau surasti atsakymą į šį klausimą. Suprantama, abiejose knygose rašoma apie Lietuvą. Pasireiškia ir enciklopedijų kūrimo specifika – čia neprifantauzosi. Tačiau informacijos apimtimi abiejų enciklopedijų tomai labai skiriasi. Daugelis „Lietuvos“ straipsnių išplėsti, papildyti naujomis žiniomis, kai kurie – patikslinti. Yra patalpinta straipsnių ir iš kitų „Visuotinės lietuvių enciklopedijos“ tomų. Gerai tai, kad apžvalginius straipsnius papildė informacija apie svarbiausius konkrečius objektus.

Jau pačioje pradžioje, straipsnyje „Administracinis paskirstymas“, randu įdomią naują – žemėlapi „LDK administracinis teritorinis paskirstymas po Liublino unijos“. Jame randu Trakų vaivadiją, nusidriekusią nuo Gardino ir Augustavo iki Panevėžio ir Biržų. Vilniaus vaivadijoje – Lyda, Ašmena, Ukmergė, Anykščiai, Breslauja. Naugarduko vaivadijoje – Nesvyžius, Sluckas, Slanimas. Be to, dar Brastos, Minsko, Polocko, Vitebsko, Mstislavlio, Smolensko vaivadijos.

Palyginau abiejų tomų straipsnius, skirtus gamtai. Enciklopedijoje „Lietuva“ radau daug papildomos informacijos. Žymiai išplėstas straipsnis „Saugomos teritorijos“. Yra aprašyti rezervatai – Čepkeliai, Kamanų, Kernavės, Viešvilės, Žuvinto. Yra neskeltos informacijos apie mūsų valstybėje esančius penkis nacionalinius parkus, botanikos ir zoologijos sodus.

Žymiai platesni ir kiti enciklopedijoje „Lietuva“ esantys straipsniai. Vien tas faktas, kad joje yra 1 280 puslapių, kai „Visuotinės lietuvių enciklopedijos“ dvyliktame tome – tik 848 puslapiai, daug ką pasako.

Istorija baigiasi šiomis dienomis

Norėčiau išsamiau pakalbėti apie skyrių, skirtą Lietuvos istorijai. Nors čia žodis „skyrius“, mano nuomone, nelabai tinka. Beveik šimto puslapių apimties, gausiai žemėlapiais ir kita iliustracija papildytas „Istorijos“ skyrius, išleistas atskirai, taptų nauja Lietuvos istorijos knyga.

Straipsnius rašė daug istorikų, kiekvienas, suprantama, savaip, o enciklopedija – dalykas rimtas, čia dalykabalas choras netinka. Todėl šis redagavimo darbas buvo patikėtas Lietuvos istorijos redakcijai, kūrybingam ir darbščiam kolektyvui, kuriame darniai dirbo ir vienas kitą papildė tokie patyrę enciklopedininkai kaip Vytautas Speciušas (deja, 2008 m. mirė), Algirdas Matulevičius ir

Mokslo ir enciklopedijų leidybos centro (MELC) darbuotojai ant Merkinės piliakalnio. Vytauto Žeimanto nuotr.

vidutinio bei jaunesnio amžiaus redaktoriai Laimutė Rupšytė, Gintautas Ereminas, Arvydas Gaidys, Vytautas Smilgevičius, Antanas Šulga ir Danguolė Račytė.

Dabar jau turime daug monografijų, skirtų Lietuvos istorijai. Jas rašė žinomi mūsų krašto istorikai. Vieni ją baigdavo Vytauto Didžiojo valdymo metais (Z. Ivinskis), kiti rašydavo iki Liublino unijos (E. Gudavičius), iki 1795 m. (Z. Kiaupa, J. Kiaupienė, A. Kuncevičius, A. Bumblauskas), iki 1917 m. (M. Jučas, I. Lukšaitė, V. Merkys). „Lietuvos“ enciklopedijoje mūsų valstybės istorija baigiasi šiomis dienomis. Dar spėjama įrašyti 2007 m. gruodžio 2 d. datą – Lietuvos prisijungimą prie Šengeno erdvės. Tai jos pranašumas prieš kitas panašaus pobūdžio knygas.

Žemėlapiai

Apie žemėlapius norėtusi pakalbėti atskirai. Jų enciklopedijoje yra daug ir tikrai vertų dėmesio.

Idomus jau pirmasis „Istorijos“ skyriaus žemėlapis „Lietuvos žemių konfederacija (12 a. pab. – 13 a. pr.)“. Tai originalus archeologės profesorės Reginos Kulikauskienės žemėlapis, patobulintas profesoriaus Aleksiejaus Luchtano.

Dideli ir informatyvūs yra žemėlapiai „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 13 a. –15 a. viduryje“ ir „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 15 a. viduryje–16 a.“. Tai mūsų valstybės klestėjimo laikas, stiprybės apogėjus: nuo Baltijos iki Juodosios jūros...

Laikotarpiu po Liublino unijos iliustruoja žemėlapiai „Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė Abiejų Tautų Respublikoje 17 a. –18 a. 1 pusėje“ ir „Lietuvos ir Lenkijos valstybės padalinimai“.

Žemėlapyje „Lietuvos Respublika (1920–40)“ yra parodytas ir Klaipėdos kraštas, 1923 m. sujungtas su Lietuva, teritorijos, kurias 1939 m. spalio 10 d. ir 1940 m. rugpjūčio 3 d. SSRS perdavė Lietuvai. Pirmuoju atveju – Vilniaus kraštas, vėliau – dar Druskininkų, Šalčininkų, Dieveniškių, Švenčionėlių ir Adutiškio apylinkės.

Šiame žemėlapyje yra parodytas ir teritorijų keitimasis su Latvija, įvykęs 1921 m. Tąsą Lietuvai atiteko Palangos ir Sventosios apylinkės, o latviams buvo grąžinta teritorija Lietuvos šiaurėje.

Netolimos praeities, deja, liūdnuos įvykius primena žemėlapiai „Lietuvos gyventojų trėmimai (1941–52)“ ir „Holokaustas Lietuvoje 1941–44“. Nors pastarojo žemėlapiu pavadinimas neviseiškai atitinka tai, kas jame pavaizduota. Dailininkas kažkodėl išryškino ne Lietuvos, o Ostlando generalinės srities sienas. Taip ir Lietuvos holokausto žemėlapi vizualiai pateko Ašmena, Astravas, Smurgainys, kitos Baltarusijos vietovės.

Gyventojai

Enciklopedijoje Lietuvos gyventojams aprašyti skirta net 88 puslapiai. Juose net 37 lentelės, 11 žemėlapių, 4 diagramos ir daug nuotraukų.

2007 m. pradžioje Lietuvoje buvo 3 384 900 gyventojų. Iš jų 66,8 proc. gyveno miestuose. Vyrai sudarė tik 46,6 proc. Gyventojų vidutinis tankumas 52,1 žmonių kv. kilometre.

2001 m. surašymo duomenimis Lietuvoje lietuvių buvo 83,5 proc. (1959 m. – 79,3), lenkų – 6,7 proc. (8,5 proc.), rusų – 6,3 proc. (8,5 proc.), baltarusių – 1,2 proc. (1,1 proc.), ukrainiečių – 0,7 proc. (0,7 proc.), žydų – 0,1 proc. (0,9 proc.), kitų – 1,5 proc. (1,0 proc.).

Idomi istorinė demografinė apžvalga nuo seniausių laikų. Pirmieji gyventojai Lietuvoje pasirodė ištirpus ledynams. Prof. Marijos Gimbutienės teigimu, Lietuvoje žmonės gyveno jau 18 tūkstantmetyje prieš Kristų. Pirmieji žmonės buvo elnių medžiotojai. Vieni atėjo iš vakarų (dabartinės Danijos ir Vokietijos), kiti iš pietų (dabartinės Baltarusijos ir Lenkijos). 2 500 metų prieš Kristų iš Azijos ir Europos stepių atėjo indoeuropiečių gentys, kurios maišydamosios su vietiniais gyventojais formavo baltų (prabaltų) gentis. Šios gentys užėmė teritoriją nuo Dauguvos upės baseino iki Dniepro baseino aukštupio ir vidurupio, nuo Vyslos iki Volgos aukštupio ir Okos. Apėmė ir dabartinę Maskvos miesto teritoriją.

Lietuvių tautybę pradėjo formuotis pirmojo tūkstantmečio antroje pusėje. Jos pagrindą sudarė lietuvių gentis, gyvenusi į rytus nuo Nemuno vidurupio ir Sventosios iki Merkio ir Gajos aukštupių, Smurgainių ir Svyrių ežero. Rytinė lietuvių riba nėra aiški. Manau, kad ji turėtų būti už Gardino, Lydos, Breslaujos.

Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Gediminui prijungus slavų žemes, Lietuvos teritorija išsiplėtė iki 350 tūkst. kv. km, gyventojų padaugėjo iki 700 tūkst. Iš jų apie 53 proc. buvo lietuviai.

Lietuvos valdovas Vytautas valstybės teritoriją išplėtė iki 930 tūkst. kv. km (dabar turime tik 65,3 kv. km), gyventojų padaugėjo iki 2,5 mln. Lietuvos valstybė tapo daugiataute.

Emigracija, imigracija

Yra ir liūdnesnės statistikos. Turiu omenyje gyventojų emigraciją. Ji igavo masinį pobūdį XIX a. antroje pusėje. Dažniausiai žmonės palikdavo gimtąjį kraštą dėl Rusijos valdžios persekiojimų ir vykdavo į JAV. Antai JAV lietuvių laikraštis „Vienybė“ skelbė, kad iki 1899 m. iš Lietuvos buvo atvykę 100 tūkst. lietuvių, o su čia gimusiais JAV gyveno ne mažiau kaip 300 tūkst. lietuvių.

1899–1914 m. į JAV išvyko net 253 tūkst. darbingų lietuvių. Ten jų darbščios rankos kūrė JAV galybę. 1926–1939 m. į užsienį emigravo jau mažiau Lietuvos gyventojų – 71 tūkst.

Lietuva ypač didelių gyventojų nuostolių patyrė Antrojo pasaulinio karo išvakarėse, karo ir pokario metais. Enciklopedija pateikia šurpią statistiką. Kai kurie skaičiai mažiau žinomi, todėl juos reikėtų priminti. Čia „pasidarbavo“ vokiečiai ir ypač sovietai. 1939 m. rudenį SSRS okupacinė valdžia iš Vilniaus krašto ištremė 25 tūkst. lenkų ir žydų. 1941 m. žiemą ir pavasarį į Vokietiją repatrijavo 52,6 tūkst. žmonių, birželį sovietų okupantai ištremė apie 40 tūkst. žmonių, 13,4 tūkst. kalinių buvo nužudyta, 30 tūkst. žmonių evakuota į SSRS gilumą.

1942–1944 m. prievartiniais darbams į Vokietiją buvo išvežta apie 30 tūkst. žmonių. 1942–1944 m. apie 200 tūkst. Lietuvos žydų

buvo suvaryti į getus, išvežti arba sušaudyti. Per tuos metus mirė nuo epidemijų, dingo be žinios apie 24,6 tūkst. žmonių. 1944 m. žmonės, bėgdami nuo sovietų, pradėjo trauktis į Vakarus. Vien tik iš Klaipėdos krašto išvyko apie 150 tūkst. žmonių, iš kitų Lietuvos dalių – apie 60 tūkst.

Karui pasibaigus gyventojų nuostoliai anaip tol nesumažėjo. 1944–1958 m. apie 200 tūkst. repatrijavo į Lenkiją. 1955–1959 m. 10 tūkst. repatrijavo į Vokietiją.

1945–1958 m. 260 tūkst. žmonių buvo jėga ištremta į atšiaurios SSRS rajonus. 1944–1953 m. 30 tūkst. Lietuvos kovotojų žuvo per ginkluotą pasipriešinimą okupantams. 1945–1959 m. 30 tūkst. žmonių buvo iškelta ar patys išvyko į kitas SSRS vietas. Vėliau Lietuvos žydams buvo leista išvykti į Izraelį.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, emigracijos mastai vėl padidėjo. Nuo 1990 m. iš viso emigravo 447 tūkst. žmonių, imigravo 87 tūkst. žmonių. Į Rusiją grįžo Rusijos kariuomenė, karių šeimos, kiti rusai, nepanorę gyventi laisvoje, o ne jų „išlaisvintoje“, Lietuvoje. Į Vakarus, ypač Didžiąją Britaniją, Airiją, JAV, Vokietiją ir Ispaniją, išvyko daug žmonių ieškoti pelningesnio darbo. Į Lietuvą sugrįžo nemažai po pasaulį išblaškytų lietuvių, ypač iš Rusijos, Baltarusijos ir Ukrainos.

Tokie duomenys enciklopedijoje buvo paskelbti 2008 m. Dabar šie skaičiai, deja, dar labiau išaugo.

Kituose tomuose – apie 9 000 žmonių

„Antrame, trečiame ir ketvirtame „Lietuvos“ enciklopedijos tomuose pateikėme visų laikų žymesnių Lietuvos žmonių, užsienio lietuvių ir Lietuvos visuomenei, mokslui, menui bei kultūrai labiausiai nusipelnusių užsieniečių biogramas. Žymiausiųjų – ir portretus“, – sako enciklopedijos vyriausiasis redaktorius Antanas Račis.

Šie trys tomai – tai pirmasis tokios didelės apimties lituanistinis bibliografinis žinynas. Juose paminėta apie 9 000 pavardžių, tai daugiau negu jų yra dvidešimt šešiuose „Visuotinės lietuvių enciklopedijos“ tomuose.

Antrasis tomas prasidėjo Brunonu Abakavičiumi, Ukmergėje 1852 m. gimusiu matematiku, fiziku, išradėju, baigiasi Albertu Izdebskiu, 1616 m. Virbalyje gimusiu kunigu, katalikų bažnyčios veikėju. Jis 1651 m. baigė Vilniaus universitetą, igijo teologijos, vėliau civilinės ir kanonų teisės daktaro laipsnius. Dirbo Vilniaus katedros kapitule, nuo 1696 m. – Vilniaus vyskupijos baltarusiškosios dalies vyskupas sufraganas. Garsėjo labdara, rūpinosi bažnyčiomis.

Trečiasis tomas prasideda Danieliu Ernestu Jablonskiu, teologu, protestantų bažnyčios veikėju. Jo įsteigtoje spaustuviėje buvo išspausdinti traktatai „Krikščionių disidentų Lenkijos Karalystėje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje teisės ir laisvės“ (1708) ir „Sandomiero susitarimo tarp Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės evangelikų istorija“ (1731). Tomas baigiasi liuteronu kunigu Jonu Jokūbu Kvantu (*Quandt*). Nuo 1716 m. jis buvo Karaliaučiaus universiteto profesorius, globojo universitete lietuvių kalbos seminarą. Jo rūpesčiu išleista „Naujo Testamento Mūsų Pono Jėzaus Kristaus...“ vertimo į lietuvių kalbą antrasis leidinys (1727), J. Berento giesmyno „Iš naujo pervežtos ir pagerintos giesmių knygos“ pirmasis leidimas (1732) ir Biblijos vertimai į lietuvių kalbą (1735 ir 1755). Vokiečių kalba jis siems leidiniams parašė pratarmes. Manoma, kad buvo pramokęs lietuviškai.

Ketvirtasis tomas prasideda Ričardu Rabavičiumi, Lietuvos nepriklausomybės gynėju, vienu iš Medininkų žudynių aukų. Baigiasi Zenonu Žilevičiumi, žinomu ekonomistu, bankininku.

Enciklopedininkai

Enciklopediją rengė daug žmonių, visų nesuminėsi. Tačiau keletą jų, atidavusių lietuviškų enciklopedijų leidimui po daugiau kaip keturiasdešimt metų, norėtusi išskirti.

Ketvirtajame tome trumpu straipsneliu pristatomas Antanas Račis, mano nuomone, iškiliausias šių laikų Lietuvos enciklope-

Lietuvos pasipriešinimo istorija

Žemaičių apygardos partizanų ryšininkė Irena Jogėlienė-Mažutavičiūtė *

Dr. Vytautas JOGĖLA, Vilnius

Pradžia Nr. 3 (821)

Šiaurė arba Jercevo (Ercevo) lageris

Teismo sprendimu I. Mažutavičiūtę nartata įkalinti Sovietų Sąjungos Vidaus reikalų ministerijos lageryje¹⁵. Į lagerį pateko ne iškart, o iš Klaipėdos MGB pervežė į Vilnių ir patalpino taip vadinamoje „peresylkoje“, buvusioje šalia Neries upės. Iš Vilniaus gyvuliniai vagonai su nuteistaisiais pajudėjo šiaurės kryptimi.

„Kelionės“ tikslas – Kargopolio darbo-pataisos lageris. Sutrumpintai rusiškai vadinosi *Kargopollag*, Archangelsko sritis. Artimiausias didesnis miestas – Vologda. Kargopolio lageris buvo įkurtas Archangelsko srities miškuose, 190 km į šiaurę nuo Vologdos miesto, 1937 m. rugpjūčio mėnesį ir veikė iki pat 1960 m. Iš pradžių šio lagerio vadovybė buvo įsikūrusi Kargopolio mieste, o jau 1940 m. persikėlė į kalinių pastatytą Jercevo geležinkelio stotį. Nors lagerio vadovybė ir persikėlė į kitą vietą, tačiau paliko senąjį pavadinimą. Lageryje vienu metu kalėdavo virš 30 000 kalinių. Pagrindinis kalinių darbas buvo kirsti medžius ir medieną paruošti naudojimui. Šiame lageryje kalėjo ne tik politiniai kaliniai, bet ir kriminaliniai, kurie būdavo vadinami *blatnikais*. Kaip rašė vienas iš atsiminimų autorių, „tai buvo visuomenės padugnės“¹⁶. Panašu, kad sovietinė valdžia specialiai stengėsi sukiršinti kalinius ir skatino, kad kriminaliniai kaliniai tyčiotųsi iš politinių kalinių.

Apie šį lagerį yra išlikusių jau po kalėjimo parašytų atsiminimų. Daugiausiai čia kalėjo pagal 58 straipsnį nubausti kaliniai.

Ypač daug buvo inteligentijos: rašytojų, mokslininkų, poetų ir t. t. Maždaug pusė nuteistųjų buvo iš Baltijos šalių¹⁷.

Vienas iš šio lagerio kalinių savo atsiminimuose rašo, kad sunku buvo pirmais metais lageryje, ypač žiemą, spaudžiant keturiasdešimties laipsnių šalčiui reikėdavo dirbti miške po vienuolika valandų: „Atsimenu, kaip Naujųjų metų naktį dirbome septyniolika valandų, nes reikėjo įvykdyti planą, o atėjęs girtas viršininkas [...] keikė mus, kad lėtai dirbame.“¹⁸ Be to, reikėtų pažymėti, kad Archangelsko žiema baisi ne tik šalčiais, bet ir vėjais, pučiančiais nuo vandenyno pusės.

Nepakeliamas lagerio buvimo sąlygas dar labiau apsunkino kriminalinių kalinių patyčios iš politinių kalinių. Neapsikentė tokių gyvenimo sąlygų politiniai kaliniai, estai, latviai ir lietuviai, susitarę tarpusavyje sukūrė sukilimo pasipriešinti šiai tvarkai planą¹⁹. Sukilimas prasidėjo 1953/1954 m. žiemą. Sukilę politiniai kaliniai reikalavo pašalinti iš lagerio kriminalinį „elementą“. Lagerio viršininkas pulkininkas Maksimas Karabincinas buvo priverstas nusileisti politinių kalinių reikalavimams. Mat jau tuo metu po Stalino mirties ir Berijos suėmimo besikeičianti politinė konjunktūra darė įtaką ir lagerių vadams. Sukilimas baigėsi laimingai: politiniai kaliniai pasiekė užsibrėžtą tikslą.

Irena Mažutavičiūtė kalėjo kartu su lietuvenėmis Vale Dambrauskaite ir Kazimiera Kairiūkštyte-Galauniene, kuri apie buvimą lageryje pasakojo: „... tik tikėjimas aukštesne jėga ir laisva Lietuva bei patriotinės dainos mus visas, ten kalėjusias, labiausiai palaikė.“²⁰

Kaip sovietinė – LTSR partinė – nomenklatura „rūpinosi“ lietuviais

1956 m. pradžioje Telšių rajono KGB įgaliotinis Jufiorovas, peržiūrėjęs I. Mažutavičiūtės bylą, nutarė, kad ji yra per griežtai nubausta, „nes ji sunkių nusikaltimų nepadarė, nedalyvavo organizuotoje veikloje ir sunkių padarinių nesukėlė“²¹. KGB įgaliotinis pasiūlė sumažinti bausmę iki penkerių metų. Tokiam veiksmui pritarė rajono specialiųjų bylų prokuroro padėjėjas Bogachiovas. Praėjus mėnesiui, LTSR prokuroras Bacharovas parašė protestą dėl bausmės sumažinimo I. Mažutavičiūtei ir kreipėsi į LTSR Aukščiausiojo teismo pirmininką K. Didžiulį bei LTSR Aukščiausiosios tarybos prezidiumą. 1956 m. LTSR Aukščiausiojo teismo prezidiumo pirmininkas Deksnys, nariai Zimanas ir Kovalevskis patenkino prokuroro protestą ir nutarė: „... nuteista teisingai, tačiau paskirta teismo bausmė yra per daug griežta ir neatitinka padaryto nusikaltimo [...] Ireną Mažutavičiūtę nuo tolesnės bausmės atleisti ir išlaisvinti.“²² LTSR Aukščiausiojo teismo pirmininko pasirašyta nuosprendį skubiai išsiuntė *Kargopollogo* viršininkui ir užrašė: „skubus išlaisvinimas“. Netrukus Aukščiausiąjį teismą pasiekė *Kargopollogo* spec. skyriaus viršininko Vdovino atsakymas, turėjęs priversti susigūžti ir krūptelėti vietinius partinius veikėjus: „... gražiname Jums Lietuvos TSR Aukščiausiojo teismo 1956 m. balandžio 14 d. sprendimą, nes ji [Irena Mažutavičiūtė – V. J.] iš lagerio paleista 1954 m. spalio 6 d. Archangelsko srities Teisminės kolegijos baudžiamosioms byloms nagrinėti spren-

dimu ir išvyko į Klaipėdos srities Varnių rajoną [dabar Šilalės rajonas – V. J.], Rūtelių [turėtų būti Jogminiškės – V. J.] kaimą.“²³ Šis sovietinės Lietuvos teismo sprendimas parodo aiškia tuometinės Lietuvos TSR partinės nuomenklatūros nuostatą, gyvavusią dar ilgai ir po Stalino mirties: Lietuvai nėra reikalingi taip vadinami „liaudies priešai“ ir jiems reikia trukdyti įvairiais būdais grįžti į savo Tėvyne.

* Straipsnis parengtas remiantis archyviniais duomenimis.

¹⁵ 1953 m. balandžio 10 d. LTSR Aukščiausiojo teismo nutartis, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 27177/3 (baudžiamoji byla), l. 162.

¹⁶ Мелетинский Е. М., *Избранные статьи*, Воспоминания, отв. ред. Е. С. Новик; РГГУ, Ин-т высш. гуманитар. исслед. – Москва РГГУ, 1998, с. 547.

¹⁷ Мелетинский Е. М., *Избранные статьи*, Воспоминания, отв. ред. Е. С. Новик; РГГУ, Ин-т высш. гуманитар. исслед. – М.: РГГУ, 1998, с. 549.

¹⁸ Фильштинский И. М., Мы шагаем под конвоем: Рассказы из лагерной жизни. – М.: Христиан. изд-во, 1997, с. 120.

¹⁹ Фильштинский И. М., Мы под конвоем: Рассказы из лагерной жизни, М. Христиан. изд-во, 1997, с. 302.

²⁰ K. Galaunienė, „Džiaugiuosi galėjusi būti savo vyro bendražyge“. Prieiga per internetą: <<http://gyvenimas.delfi.lt/istorijos/kgalauniene-dziaugiuosi-galejusi-buti-savo-vyro-bendrazyge.d?id=29586091#ixzz2bNu2c7wd>>.

²¹ 1956 m. vasario 26 d. Telšių rajono KGB įgaliotinio išvada dėl bylos, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 27177/3 (baudžiamoji byla), l. 163–164.

²² 1956 m. balandžio 12 d. LTSR Aukščiausiojo teismo prezidiumo nutarimas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 27177/3 (baudžiamoji byla), l. 174–175.

²³ 1953 m. balandžio 24 d. TSRS vidaus reikalų ministerijos Kargopollogo skyriaus viršininko raštas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 27177/3 (baudžiamoji byla), l. 180.

Pabaiga

Lietuvos enciklopedijos istorija

Enciklopedija „Lietuva“ – išsami informacija apie mūsų šalį

Atkelta iš 10 p.

dininkas. Tai jo vadovaujama „Visuotinės lietuvių enciklopedijos“ vyriausioji redakcija, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, pradėjo leisti ir sėkmingai užbaigė pirmąją lietuvišką universalią enciklopediją, skirtą visatai, pasauliui ir Lietuvai. Šis leidinys tapo didžiausiu Lietuvos kultūros projektu. A. Račis praktiškai visą savo gyvenimą atidavė lietuviškų enciklopedijų leidimui. Jo vadovaujamos mokslinės redakcijos sėkmingai parengė ir jau išleido ne tik aukščiausią paminėtą enciklopediją, bet ir „Muzikos enciklopedijos“ bei „Žemės ūkio enciklopedijos“ tritomis, po keturis toms turinčias „Mažosios Lietuvos enciklopediją“ ir „Technikos enciklopediją“.

Nuo 1972 iki 2015 m. enciklopedininku dirbo istorikas dr. Algirdas Matulevičius. Jis sovietmečiu pirmasis Lietuvoje pradėjo išsamiai tirti Mažąją Lietuvą. Parašė knygą „Mažoji Lietuva XVIII amžiuje: Lietuvių tautinė padėtis“ (1989). Jo rankai priklauso įdomios studijos: „Vokiečių ir lietuvių santykiai Prūsų Lietuvoje“, „Prūsai, lietuviai, vokiečiai ir lenkai Prūsijoje“, „Tautiniai santykiai ir Bažnyčia Mažajoje Lietuvoje ir visoje Prūsijoje“, „Mažoji Lietuva nuo XVI iki XIX amžiaus“, „Lietuvninkai: nuo kultūrinės autonomijos iki prisijungimo prie Lietuvos valstybės (XIX a.–1918)“. Jis parašė kelis šimtus straipsnių apie lietuvininkų etnogenezę, materialinės kultūros paveldą, vokiečių kolonizaciją ir lietuvininkų germanizaciją, Mažosios Lietuvos istoriografiją, kitką.

Ir dabar recenzuotoje enciklopedijoje

„Lietuva“ dr. A. Matulevičius paskelbė straipsnį apie lietuvininkus. Pasak jo, lietuvininkai susidarė XV–XVI amžiuose Prūsijoje iš vietinių gyventojų – vakarų lietuvių: skalvių ir nadruvių, vakarų sūduvių, dalies sulietuvėjusių kuršių ir išlikusių prūsų: sembų, bartų, notangų. Dar lietuvininkus papildė Vokiečių ordino belaisviai iš Lietuvos ir didlietuviai imigrantai, atvykę daugiausiai iš Žemaitijos. Dauguma lietuvininkų kalbėjo vakarų aukštaičių tarme, tik gyvenantys palei Kuršių marias – vakarų žemaičių tarme.

Lietuvininkai sudarė nemažą Prūsijos kunigaikštystės gyventojų dalį. Sostinėje Karaliaučiuje XVI a. lietuvininkai ir prūsai sudarė 20 proc. gyventojų. XVIII a. pradžioje lietuvininkų ūkiai Išruties apskrityje sudarė 93 proc., Tilžės ir Ragainės – 97–98 proc. Klaipėdos – beveik 100 proc. ūkių. Dr. A. Matulevičius atskleidžia ir lietuvininkų nykimo priežastis. Iš pradžių ilgametė germanizacija, o po Antrojo pasaulinio karo – sovietinis genocidas ir etnocidas. Vienus sušaudė, kitus deportavo.

Gera, kad lietuvininkai, šie tikrai lietuvių kultūrai nusipelnę žmonės (tarp jų M. Mažvydas, K. Donelaitis, L. Rėza, M. Jankus, Vydūnas...) ir jų darbai, susilaukė ne tik „Lietuvos“ enciklopedijos dėmesio. Dienos šviesa išvydo ir keturių tomų „Mažosios Lietuvos enciklopediją“, kurioje irgi gausu dr. A. Matulevičiaus straipsnių.

Lietuvos visuomenė gavo solidžią, informatyvią, naujausius duomenis skelbiančią enciklopediją apie Lietuvą ir jos žmones.

Vytauto Žeimanto nuotr.

Baltarusių knygos Lietuvoje

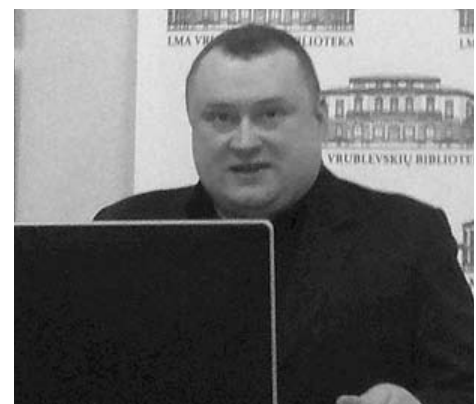
A. Adamkovičius: dėl pamaldų gimtąja kalba buvo mušamasi net bažnyčioje

Atkelta iš 1 p.

metų buvo kilęs kultūrinis sąjūdis, kad bažnyčioje būtų galima kalbėti gimtąja kalba. Kadaise bažnyčiose vyravo lotynų kalba, vėliau – „po polsku“, caro laikais katalikus priverė bažnyčios knygas skaityti rusiškai. XIX a. pabaigoje lietuvių kunigai parašė dvi peticijas popiežiui, kad leistų laikyti pamaldas bažnyčioje gimtąja kalba. Kai kurie lenkų kunigai sakydavo – jei nenorite mišių klausytis civilizuota lenkų kalba, tai eikite lauk iš bažnyčios. Be to, yra žinoma, kad bažnyčiose būvė ir muštynių tarp baltarusių ir lenkų dėl teisės melstis gimtąja kalba. Tai faktas. Daug tokių dalykų buvo. Gudai savarankiškai stengėsi išsikvoti pamaldas gimtąja kalba. Šaltiniuose tai yra užfiksuota.

„Mūsų istorija tikrai yra bendra. Ir buvusi LDK kalba, ir bendravimo kalba taip pat buvo gudų. Jau įrodyta, kad lietuviams lengviau buvo bendrauti gudiškai ir su caro valdininkais, ir su lenkų kunigais. Ir labai puiku, kad šie faktai, istorija, yra aprašyta ir pagarsinta“, – sakė habil. dr. Kazimieras Garšva.

Knygos autorius pasakojo, kad XIX a.–XX a. pradžioje Vilnius baltarusių tautai buvo svarbus kultūros centras. Daugiaetnis miestas su ryškia katalikiška tradicija tapo baltarusių traukos centru ir savotiška alternatyva rusiškai stačiatikiškam Minskui. Antroje knygoje dr. Aleksandras Adamkovičius tęsia Lietuvos baltarusių istorijos tyrinėjimus. Remdamasis Lietuvos valstybės centrinio archyvo medžiaga, pristato sudė-

Dr. Aleksandras Adamkovičius (Aliaksandr Adamkovich)

tingą baltarusių religinio ir dvasinio gyvenimo raidą Vilniaus krašte Lenkijos okupacijos laikotarpiu, 1921–1939 m. Knygoje taip pat pateikiami pokalbiai su asmenimis, kurie šiuo metu turi įtakos baltarusių religinio gyvenimo vystymuisi atkurtoje Lietuvos Respublikoje.

Knygos pristatyme dalyvavo VŠĮ Brolių Luckevičių muziejaus vadovė Liudvika Karadis, Baltarusijos ambasados Lietuvoje ryšių su žiniasklaida pirmoji sekretorė Marija Agafonova, Švč. Trejybės bažnyčios Vilniuje klebonas tėvas Pavel Jachimec. Renginį vedė LMA Vrublevskių bibliotekos direktoriaus pavaduotoja mokslui dr. Rima Cicėnienė. Knygos pristatymą filmavo BelsatTV, transliuojama iš Lenkijos, ir LRT laida baltarusių kalba „Vilniaus sąsiuvinis“.

VŠĮ „Pagėgių krašto turizmo informacijos centras“

Šereikos g. 5-3, Vilkyškiai, LT-99254

Pagėgių r. sav.

Mob. tel. +370 656 18551

El. paštas ticpagegiai@gmail.com

Martyno Jankaus muziejus

Muziejaus adresas:

Martyno Jankaus g. 5

Bitėnai, Lumpėnų sen.

Pagėgių sav. LT-99265

Muziejaus darbo laikas:

Antradienis–Penktadienis 8.30–17.00

Šeštadienis 8.30–16.00

El. paštas: m.jankausmuz@gmail.com

Tel. 844142736

Mob. tel. +370 6 561 5021

Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras

Sekant Juozo Keliuočio vardo pėdsakais

Gabija KARLONAITĖ, Rokiškis

Gėda, bet labai dažnai nežinau, kas yra tie žmonės, kurių vardus važiuojant troleibusu diktuoja garsiakalbis, arba kokių žmonių pavardėmis pavadintos gatvės, mokyklos, bibliotekos. Tos kasdien girdimos pavardės taip stipriai apsitrynusios kasdienybėje, kad net nekelia poreikio domėtis jų reikšme.

Pažintį su pavardėmis pradėdau nuo Juozo Keliuočio, nes su šiuo vardu neišvengiamai susiduriu universitete ir... Rokiškyje.

Juozo Keliuočio pavardę linksnioja žurnalistikos studentai Vilniaus universitete, nes viena iš jų auditorijų pavadinta jo vardu. Rokiškėnai irgi nuolat ją girdi, nes rajono savivaldybės viešoji biblioteka vadinasi Juozo Keliuočio vardu. Bibliotekoje įkurtas Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras ir įsteigta nevyriausybė organizacija.

Juozo ir Alfonso Keliuočių vardai neatsiejami nuo Rokiškio krašto. Joniškio kaimo vienkiemis Rokiškio rajone – brolių Juozo, vieno iškilusių ir aktyviausių Nepriklausomos Lietuvos kultūrininku, žurnalistu, rašytoju, vertėju ir kritiko, leidėju ir visuomenininku, ir Alfonso, dirbusio kartu su broliu žurnalo „Naujoji Romuva“ redakcijoje, literato, pedagogo, giminė. Paprastiems rokiškėnams labiau žinomas Alfonso vardas, nes jis ilgus

Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras Rokiškio r. savivaldybės Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje

Šventė „Poezijos pavasaris 2007“ Keliuočių tėviškėje, Joniškio vienkiemyje, Rokiškio r.

metus mokė rajono mokyklose vaikus lietuvių kalbos ir literatūros, dalyvavo rajono literatų klubo „Vaivorykštė“ veikloje, buvo vienas iš laikraščio „Prie Nemunėlio“ (1989–1997) redaktorių. Visoje Lietuvoje dainuojama daina pagal Alfonso Keliuočio eilėraščio „Joninės“ („Buvo naktys švento Jono...“) žodžius, nors dažnai jos autorius net neįvardijamas.

Lietuvos mastu labiau žinomas Juozas Keliutis, kurio vardu ir nuspręsta pavadinti biblioteką. Neabejotini jo nuopelnai Lietuvai, jos kultūrai. Aktyvus tarpukario Lietuvos kultūros veikėjas, geriausiai žinomas kaip iliustruoto savaitinio kultūros žurnalo „Naujoji Romuva“ (1931–1940) steigėjas ir leidėjas, kaip publicistas ir rašytojas. Vilniaus universiteto žurnalistikos studentams jau pirmame kurse dėstoma, kad jis – žurnalistikos pradininkas Lietuvoje.

Juozas Keliutis mynė Lietuvos žinias-klaides taką, susidurdamas su sudėtingomis kliūtimis. Jo pažiūros ir veikla kainavo kelias tremtis. Artimas Juozo Keliuočio draugas Alfonsas Kazys Skrinska prisimena, kad publicistą dažnai sekė slaptosios tarnybos. Ir tikrai, paviešinus KGB dokumentus, suskaičiuota, kad apie Juozą Keliutį informaciją slaptajam policijai teikė apie septyniasdešimt asmenų. Daug kam jis buvo įtartinas ir pavojingas. Kitiems jis atrodė per daug konservatyvus, buvo nuolat kritikuojamas kaip per daug klerikališkas. Pastaroji kritika susijusi ir su Juozo Keliuočio biografija: jis 1926 m. baigė Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fakultetą. Nors Juozo Keliuočio mokslai tuo nesibaigė – tais pačiais metais išvyko į Sorboną studijuoti filosofijos, literatūros, žurnalistikos, meno ir sociologijos. Studijų metais jis susižavėjo prancūzų filosofų Maurico Blondelio (*Maurice Blondel*) ir Anri Bergsono (*Henri-Louis Bergson*) idėjomis. Pastarasis skelbė filosofinio ir meninio mąstymo susiliejimą, kritikavo mokslinio pažinimo sureikšminimą.

Juozas Keliutis tapo neokatalikybės są-

jūdžio šalininku. Jis siekė, kad naujoji karta kurtų katalikybės principais grindžiamą Lietuvos modernųjį meną, galintį padėti tautai pasiekti kultūrinę nepriklausomybę, kuri padėtų išlikti galimos kolonizacijos atveju.

Grižęs į Lietuvą J. Keliutis pradėjo savo publicistinę veiklą, vėliau Vytauto Didžiojo universitete dėstė žurnalistiką. Visus darbus nutraukė tremtis – 1945 m. jis buvo ištremtas į Pečioros lagerius. Po poros metų grįžo į Lietuvą, o 1952 m. jį vėl ištremė. Šį kartą iš Solikamsko lagerių jis sugrįžo 1956 m. Kadangi grįžęs tremtinys neprašė viešos atgailos, jo straipsniai nebuvo spausdinami jokiam žurnale. Ši kliūtis toli gražu nesustabdė Juozo visuomeninės veiklos.

„Naujojoje Romuvoje“ ir vėliau leistame žurnale „Kūryba“ (1943–1944) Juozas Keliutis siekė suburti jaunus menininkus, kūrybinę asmenybę. Šiuo būdu Juozas Keliutis pagrindė įsitikinimą, kad kūrybinga tautos dvasia yra pagrindinis mažos tautos stiprybės ištakos.

Pasak Juozo Keliuočio, „Kūryba – menininko individualybės realizacija“. Tad norint rasti tam tinkamą dirvą, reikia „visom naujom kūrybinėm jėgom telktis, organizuotis, sudaryti naują didelį kūrybinį sąjūdį“. Garbaus kraštiečio Juozo Keliuočio idėjų vedama Rokiškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka ėmėsi naujų veiklų. 2004 m. bibliotekoje buvo atidarytas Juozo ir Alfonso Keliuočių kūrybinio palikimo studijų centras, jame įrengta nuolatinė ekspozicija „Juozo ir Alfonso Keliuočių kūrybinis palikimas“. Po metų įkurta nevyriausybė organizacija „Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras“. Sukurta elektroninė centro svetainė www.keliuociucentras.rov.lt. Organizacija išpareigojo įamžinti ir populiarinti Keliuočių kūrybinį palikimą, saugoti jų asmenines bibliotekas. 2007 m. įgyvendintas noras biblioteką pavadinti Juozo Keliuočio vardu.

Juozo ir Alfonso Keliuočių centre vyksta įvairi kultūrinė veikla, skatinama studijuoti brolių Keliuočių gyvenimą ir kūrybą. Rengiami ir įgyvendinami įvairūs kultūros projektai, edukacinės programos, organizuojami knygų pristatymai, kraštotyros konferencijos, parodos, susitikimai su žymiais krašto kultūros, meno ir kitų sričių

Fotomenininkė Marija Šileikaitė-Čičirkienė (viduryje) ir kraštiečių literatūros kritikas prof. habil. dr. Vitas Arėška naujų leidinių pristatyme Rokiškio r. savivaldybės Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje. Kairėje – bibliotekos direktorė ir Keliuočių centro pirmininkė Alicija Matiukienė

žmonėmis. Centro iniciatyva atgaivintas Rokiškio krašto kultūros žurnalas „Prie Nemunėlio“ (1989–1997 m. rokiškėnų inteligentų leistas kultūros laikraštis „Prie Nemunėlio“), kuriame suteikiama tribūna profesionalų ir mėgėjų kūrybai. Kultūros leidinyje pristatomas krašto paveldas, primenami iškilūs kraštiečiai ir krašto šviesuoliai, apžvelgiamos rajono kultūrinės veiklos aktualijos, įvairiapusiška rajono kultūros, švietimo įstai-gų, nevyriausybinių organizacijų veikla. Žurnale spausdinama kraštiečių poetų ir rašytojų, vietos literatų, rajono moksleivių kūryba bei kritika. Žurnalo puslapiuose pristatomi ir kitų rajonų kūrėjai ir jų darbai. Žurnalo parengimu rūpinasi redakcinė kolegija, vadovaujama ats. redaktorės, Juozo ir Alfonso Keliuočių centro pirmininkės Alicijos Matiukienės. Keliuočių centras inicijuoja Literatūrinę Juozo Keliuočio vardo premiją, kuri teikiama nuo 2007 m., kai biblioteka gavo Juozo Keliuočio vardą. Premijos laureatais yra tapę: filosofas, žurnalistas, vertėjas, kultūros žurnalo „Naujoji Romuva“ vyriausiasis redaktorius Andrius Konickis (2007), prozininkė, eseistė ir dramaturgė Vanda Juknaitė (2008), prozininkas, eseistas Vytautas Girdzijauskas (2009), poetas, eseistas, kultūros veikėjas Vaidotas Daunys (po mirties, 2010), Lietuvos literatūros tyrinėtojas, prof. habil. hum. m. dr. Vitas Arėška (2011), teatro režisierius, pedagogas, lektorius, aktorius Gytis Padegimas (2012), vertėja Diana Bučiūtė (2013), filosofas, rašytojas Arvydas Juozaitis (2014).

Savo kultūrinėmis iniciatyvomis ir prasingomis veiklomis Juozo Keliuočio vardo biblioteka ir Juozo ir Alfonso Keliuočių centras garbingai neša šį vardą.

Nuotr. iš Rokiškio r. savivaldybės Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos fondų

Lietuvos periodikos istorija

Varėnos krašto metraštininko jubiliejus

Daiva ARMONIENĖ, Varėnos viešosios bibliotekos metodininkė

Kovo 9 d. Varėnos viešojoje bibliotekoje paminėtas Varėnos krašto metraštininko, žurnalisto, istoriko, knygų autoriaus Vytauto Valentino Česnulio 80-asis jubiliejus.

Varėnos viešosios bibliotekos darbuotoja Laimutė Cibulskienė apžvelgė Vytauto Valentino Česnulio gyvenimo ir kūrybos kelią. Vakaro herojus gimė 1936 m. vasario 14 d. Moliadugnyje. Baigęs pradinę mokyklą gimtajame sodžiuje, toliau mokėsi Varėnos I vidurinėje mokykloje ir Vilniaus universitete. Kurso draugus stebino žiniomis apie gimtojo kaimo istoriją, jo žmones. 1959 m. baigęs žurnalistiką, dirbo žurnalų „Komunistas“, „Mokslas ir gyvenimas“, „Gyvenimas – mokykla“ redakcijose, net dvidešimt devynerius metus skyrė darbui Lietuvos televizijoje ir radijuje. Mėgstamiausios temos – kultūra, istorija, kraštotyra, bažnyčios. Išėjęs į pensiją, Vytautas daug laiko praleidžia archyvuose, renka medžiagą ir rašo knygas. Retas kuris rajonas gali pasidžiaugti turįs kraštiečių, išsamiai aprašantį gimtąjį kraštą, visą medžiagą pagrindžiantį archyvinį dokumentų analizę. Istorinę išliekamąją vertę turinčius straipsnius spausdina laikraštis „Voruta“. Laimutė apžvelgė V. V. Česnulio knygas „Iš Varėnos II parapijos ir Vilniaus arkivyskupijos istorijos“, „Senoji Perlojos bažnyčia“, „Moliadugnis ir jo apylinkės“, „Varėnos krašto šauliai 1919–1940“, „Perlojos bažnyčios“, „Poringė apie Mergežerio sodžių“, „Varėnai 150 metų“, „Kalesninkų parapijos atgimimas“, „Nutilė

varpai“, „Senajai Varėnai 600“ (Vytautas šio leidinio bendraautoris), pasidžiaugė, kad V. V. Česnulis bendradarbiauja su bibliotekos kraštotyrininkais, konsultuoja juos, pataiso klaidas, dalyvauja renginiuose.

Renginio herojus sakė knygas pradėjęs rašyti iš nuobodulio. Archyvuose radęs tokių įdomybių, po 200 metų neliestų. Faktų apie Varėną, kunigus nepagražinęs. Autorius prisipažino, kad knygose pasitaiko klaidų, tačiau skaitytojais jo nekritikavo. Dar laukia apie dvidešimt bylų apie Senąją Varėną.

Varėnos rajono savivaldybės mero Algio Kašėtos teigimu, jį ir vakaro herojų jungia bendras pomėgis – istorija. „V. Česnulis – žmogus, kuris itin detalai žino gimtojo krašto istoriją, yra labai kruopštus, daug dirba negalvodamas apie honorarus, o todėl, kad jam patinka. Mus vienijo kaimynystė – Mergežeris ir Moliadugnis yra kaimyniniai kaimai, turintys sąsają. Įdomu klausytis apie mūsų senelių ryšius. Knyga „Poringė apie Mergežerio sodžių“ turėjom parašyti kartu, tačiau aš buvau labai užimtas ir V. Česnulius darbą atliko pats, man beliko padėti išleisti leidinį. Vytautas domisi archyviniais Merkinės bažnyčios dokumentais, bažnyčios istorija nuo XVI a., kol

turim Vytautą, galim tikėtis didelių staigmenų“, – pasakojo A. Kašėta.

Vytauto Valentino Česnulio vaikystės draugė, kilusi iš to paties Moliadugnio kaimo, mokytoja Marcelė Barišauskienė džiaugėsi, kad jie abu kaimo šviesuoliai, pirmieji baigę gimnaziją. Vytautas labai gabus, dar prieš mokyklą išmoko skaityti ir rašyti. Tėvų nupirktų lietuviškų laikraščių paraštes išmargindavo savo mintimis, pastabomis. Kaimo žmonės

Vytauto Valentino Česnulio jubiliejinio vakaro Varėnos r. savivaldybės viešojoje bibliotekoje 2016 m. kovo 9 d. dalyviai: priekyje sėdi Vytas Česnulis, stovi (iš kairės) Vytas Česnulis, Algirdas Juškevičius, Giedrius Samulevičius, Jonas Staliulionis, Algis Kašėta, Sofija Česnulenė, Regina Svirskienė, Rimas Česnulis, Virgilijus Mundrys, Eitaras Kazimieras Krupovičius. Daivos Armonienės nuotr.

juo didžiuosius, manė turėsią savo kunigą. „Dabar suprantu, kodėl Vytautas tiek daug rašo apie bažnyčias ir kunigus“, – juokavo mokytoja.

Buvęs kurso draugas, Lietuvos sporto žurnalistas Virgilijus Mundrys apibūdino Vytautą kaip ramų, pedantišką, itin kruopščiai, be klaidų rengusį laidas Lietuvos radijuje, siūlė jam suteikti miesto garbės piliečio vardą. „Jo savybė išsėdėti archyvuose yra įgimtas bruožas“, – sakė svečias. Brolis Rimas džiaugėsi Vytauto pasiekimais, ypač knyga apie Moliadugnį, kurios viršelyje – jų gimtasis namas, šeimos genealoginiu medžiu, siekiančiu XVIII amžių. Laikraščio „Voruta“ vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius liudijo, kad Vytautas dirba Lietuvai, tautai, šiuolaikinei politikai, jo straipsniai ir knygos – ypatingos vertės. Vytautas darbštus, rašo ir rašo, o „Voruta“ tris kartus lėčiau spausdina. Jau dabar „Vorutos“ portfelėje yra medžiaga apie dvyliką Trakų bažnyčios kunigų, knyga apie kanaaninką Klemensą Maliukevičių, kuris palaidotas Valkininkuose, studijuojama 600 metų Trakų bažnyčios istorija. Tautodailininkas Algirdas Juškevičius priminė, kad Vytautas nemažai puslapių paskyrė Girežerio kaimui, belieka užrašyti senųjų girežeriečių atsiminimus, tautosaką, surinkti senas nuotraukas, kad knyga būtų išsamesnė.

Netekome iškilaus lietuvininko Martino Tydecko

Martinas Reinholdas TYDECKAS (1925–2016)

2016 m. vasario 23 d. Vokietijoje nutrūko išeivio iš Mažosios Lietuvos M. Tydecko gyvenimo kelias. Mus palieka jau paskutinė lietuvininkų karta – nebelieka tų, kurie savo akimis matė iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos ten vykusį gyvenimą, kurie patys dalyvavo vienokioje ar kitokioje veikloje, vienaip ar kitaip palaikė lietuvių tautą krašte (kad ir pačiu savo buvimu). Netruks ateiti laikas, kai tikrųjų tenykštės praeities liudininkų visai nebeturėsime, kai apie Mažąją Lietuvą bus sprendžiama vien iš šaltinių (dažnai nepilnų) ar publikacijų (ne visada patikimų).

Martinas Reinholdas Tydeckas 1925 m. gegužės 20 d. gimė Klaipėdos apskrities Plikių parapijos Grauminės (Graumenės) kaime, netoli nuo ilgaamžės valstybės sienos ir etnokultūrinės ribos su Žemaitija. Ten šimtmečiais pynėsi gretimų kraštų gyventojų likimai ir papročiai, skirtingos tradicijos ir kt. Ten nuo seno gyveno M. Tydecko seneliai Laukžemiai – ta graži baltiška pavardė simbolizavo gilią žemdirbių tradicijas. Jo tėvas ir kitas senelis (abu turėjo Mikelio vardą) buvo jau visai kitokie žmonės, kilę iš Baltijos pajūrio, Karklininkų (Karklės) kaimo.

Pajūryje, ne vien Klaipėdos apylinkėse, bet ir tolesnėse vietose praeityje būta nemažai Tydeckų (jų pavardė dar rašyta *Tidiks*, *Tydik*, *Tydig* ir pan.), priklausiusių įvairioms šeimoms ir giminėms. Kai kas tą asmenvardį sieja su *tidik* (senujų prūsų didikais), kiti jį sieja su Vakarų tautomis. Tarp tų žmonių būta rašytojų ir sportininkų, dvasininkų ir visuomenės veikėjų.

Karklės Tydeckus primindavo į Baltijos jūrą itekęsid Tidikio upelis, Tydekgale vadinata to didžiojo pajūrio žvejų kaimo dalis.

Pats M. Tydeckas visada didžiudavosi, kad jo pavardė per amžius išsaugojo lietuviškumo ženklą – svetimšaliams nebūdingą galūnę, tame krašte tapusią tiesiog ženklu „s“. Tame krašte (kaip ir Vakarų Lietuvoje) žodžių (ypač asmenvardžių) galūnės dažniausiai trumpintos, ten vardas Mikas tapdavo Miks ir pan., pavardės skambėdavo taip: Buntins, Purvins, Žardininks ir pan. Deja, šiais laikais neišmanėliai imasi daryti savitas lietuvininkų pavardes, iš Tydeckų padarydami kvailą naujadarą „Tydeksas“ – nelyg kokio tolimų kraštų gyventojų pavardę. Tokie (kartais tituluoti) nemokšos iš lietuviškojo vardo Mikas ir jo pajūrietiškojo varianto Miks imasi daryti negirdėtą žodį Miksas.

Didžiąjame Karklės kaime gyvenę Tydeckai, kaip ir jų gausūs giminės, šimtmečius žvejodavo Baltijos jūroje. Krante likusios jų moterys vyrų sugautas žuvis vežimėliais pajūriu veždavo į Klaipėdos turgų, laisvalaikio darbuodavosi pajūrio smiltynuose įrengtuose daržuose, kurių nederlingą žemę vyrai patrėsdavo jūros išmestais dumbliais.

XIX a. plėtojant Prūsijos, vėliau ir Vokietijos imperijos jūrų laivyną, vis daugiau pajūrio žvejų tapdavo jūrininkais, tarnaudavo karo laivuose, uždarbiaudavo kaip jūreiviai ar kitokias pareigas užimdavę laivininkai kitų jūrų žvejybiniuose ar krovininiuose laivuose. Jie patekdavo ir į tolimesnius plaukiojimus. Antai, M. Tydecko tėvas buvo nuplaukęs į pačią Japoniją, iš ten parsivežė įdomių suvenyrų ir pasakojimų apie savitą gyvenimą tolimuose kraštuose. Žinoma apie

lietuviškojo pajūrio vyrų apsilankymus Pietų Amerikos uostuose ir kitose egzotiškose vietose. Dabar daug kam iš naujo atrandant platų pasaulį, derėtų kada nors parengti sąžiningą lietuviškos laivybos istoriją, pripažinti, kad jau prieš šimtmečius lietuviškai kalbėję žmonės buvo aplankę tolimus kraštus, plaukiodavo ir labai atokiose jūrose bei vandenynuose.

Galop M. Tydecko tėvas Mikelis savąja sutuoktinę surado neartimose Plikių apylinkėse, taip visai pakeisdamas savąjį likimą – buvęs žvejys ir jūrininkas tapo žemdirbiu, vidutinio ūkio savininku. Lietuvos Respublikai perėmus Klaipėdos kraštą, pradėjus plėtoti valstybei svarbų Klaipėdos uostą, ten atsirado naujų darbo vietų. Toks darbas siūlytas ir Mikeliui, tačiau jo žmona Marinė Laukžemikė nepanoro trauktis iš savojo ūkio, įprastinį kaimiškąjį gyvenimą pakeisti bauginančiu gyvenimu mieste.

Gyvenime daug ko jau matęs Mikelis modernizavo Grauminėje rastą Laukžemių ūkį. 1929 m. prasidėjus pasaulinei ekonominei krizei, vis sunkėjant ūkininkų padėčiai, Mikeliui dar tekdavo uždarbiauti vietos plytinėje.

Nenutrūko ir giminiški ryšiai. Grauminės ūkyje nudirbus svarbiausius darbus, rudenį Mikelis išeidavo į neartimą pajūrio Karklę. Ten jis padėdavo tvarkytis savo seniems tėvams: priskaldydavo malkų žiemai, papjaudavo nupenėtą kiaulę ir t. t. Paaugus vaikams, į pajūrį pas tenykščius gimines vykdavo jau visa Tydeckų šeima.

Grauminėje augant vaikams, tėvai nusprendė, kad ūkio paveldėtojas liks M. Tydecko brolis, o patį Martiną leis į mokslus. Baigęs dviklasę liaudies mokyklą Plikiuose, Martinas mokėsi Klaipėdos gimnazijoje, kurią baigė 1939 m.

Dažnai vykdamas į Klaipėdą, pabuvo-damas Karklės pajūryje ir gimtajame kaime, guvus jaunuolis stebėjo tuometinį gyvenimą, mokėsi tradicinių verslų. Dar jaunystėje jis ėmė laikyti bites, išmoko gaminti tradicinius šiaudinius avilius. Domėjosi tėvo prižiūretu sodu, mokėsi skiepyti medelius ir kitų kaimiškų gudrybių. Prisiminta, kad raštingame krašte buvo paplitusios nuo XIX a. leistos ūkiškų patarimų knygelės, kuriose mokyta, kaip geriau darbuotis viename ar kitame bare. Viso to mokėsi ir jaunasis Martinas.

Pagal visų sutarimą jis turėjo tapti mokytoju. Po gimnazijos baigimo lankė mokytojų rengimo kursus Klaipėdoje. Deja, nacistinės Vokietijos jau aneksuotame Klaipėdos krašte gyvenimas pasuko nauja vaga. Į Vokietijos armiją galop mobilizuotam Martinui savaip pasisekė – jis pateko į dalinius Rytprūsio, galop ir į pozicijas Vakaruose, prie Olandijos sienos. Kaip tik ten žymesnių mūšių nebuvo ir teliko laukti karo pabaigos.

1944 m. vasarą iš savojo ūkio teko trauktis ir Graumenės Tydeckams. Jo tėvai, senelė ir kiti prikrauti vežimu išvažiavo pietų link, tolyn nuo artėjusio fronto. Galop atsidurta Ventės rage, iš rytų grėsmingai artėjant sovietinei kariuomenei ir krašto senbuviams rengtoms represijoms. Ten teko palikti beveik visą mantą su gyvuliais ir menka valtele keltis į Kuršių neriją, toliau pajūriu traukiantis į Vakarų.

Vėliau pasirodė, kad grėsmingaisiais karo metais Tydeckų šeima beveik nenuken-

tėjo – žmonės išgyveno, prarasdami tik per dešimtmečius užgyventą turtelį ir tėviškę. Pokariu visi laimingai susitiko, glausdamiesi tai vienur, tai kitur.

Anuometinėje sumaištyje pradedantysis mokytojas Martinas susitiko dar vieną pabėgėlę – Christelę iš buvusio vokiško Stetino (*Stettin*) ir su ja susituokė. Ieškant vietos, kur prisiglausti, galop pasirinktas ramus Burgdorfo miestelis Vokietijos viduryje. Ten buvusioje dykvietėje tarp kitų pabėgėlių sodybų nelengvai pradėtas statyti gyvenamasis namelis visai šeimai, sukurtas naujas giminės lizdas su sodu ir gėlynais. Ten užauginti du sūnūs ir dukra, ten nukaršinti tėvai, su kuriais kalbėta lietuviškai – senąja buriška tarme.

Mokytojaudamas vietos mokykloje, Martinas baigė studijas Hanoverio universitete, iki pat 1983 m. Burgdorfe mokytojavo, dėstydamas evangelikų liuteronų tikybą ir matematiką. Jau į pensiją išėjusiam Martinui gyvenimas vėl laimingai pakrypo, pasaulio istorijos ratui pasisukus kita linkme.

Gorbačiovinės pertvarkos metais atgijo Vokietijoje tuomet labai gausios krašto išeivijos viltys. Daugeliui atsirado galimybė apsilankyti savo paliktose gimtinėse, pačioje Vokietijoje netrūko įvairių renginių apie Rytprūsius ir Klaipėdos kraštą. Antai, dr. Dietmaras Albrechtas tuomet įkūrė išgarsėjusią *Ostsee-Akademie* (Baltijos jūros akademiją), kurios rengtuose seminaruose dažnai kalbėta apie buvusius Rytprūsius. Ten rinkdavosi krašto išeiviai (tarp jų ir dažnas renginių dalyvis M. Tydeckas).

Lietuvai išsivadavus iš sovietinės okupacijos, vis daugiau kas galėdavo apsilankyti idomiuose *Ostsee-Akademie* renginiuose. Ten gal 1994 m. susitikome ir su M. Tydecku, puikiai kalbėjusiu lietuviškai (itin įdomia ir daininga senoviška tarme). Artimiau susipažinus, paaiškėjo, kad kuklus pensininkas lietuvių kalba rašo labai įdomius atsiminimus apie savo gimtinę ir buvusį kaimo gyvenimą Klaipėdos krašte.

Tuos vaizdingus rašinius Lietuvoje pavyko paskelbti 1995 m. išleistame veikale „Lietuvininkų žodis“ („Žvilgsnis atgal“ ir „Mano gyvenimas“), Lietuvos kraštotyros draugijos leidinio „Mūsų kraštas“ 1995 m. Nr. 2 (7) („Ūkininkų bitininkystė“). Tuose atsiminimuose ypač nuosirdžiai ir jausmingai pasakota apie gimtąjį kaimą ir jaunystės patyrimus.

M. Tydeckas visad didžiudavosi, kad

jis esąs būras, o ne šiaip kas. Anų laikų kaimiečiai lietuvininkai per daug nesukdavo galvos dėl savo tautybės, pilietybės ir kitų gana formalių dalykų. Tada išdidžiai sakytą: mes esame būrai (valstiečiai) ir kalbame buriškai (formalių reikalavimų nepaisančia lietuvininkų kaimiečių liaudiška tarme, išsaugojusia ir senoviškų baltiškų kalbų reliktų).

M. Tydecko kalbiniais ir kraštotyriniais talentais vėliau stebėjosi išvalgesnieji Lietuvos specialistai. Per kelis dešimtmečius svetimoje kalbinėje aplinkoje (Vokietijoje ar kituose kraštuose) gyvenę lietuvininkai dažniausiai nutautėdavo, pamiršdavo gimtąją tėvų ir senelių burišką kalbą, buvusio gyvenimo smulkmenas, seniai praėjusius laikus. M. Tydeckas buvo stebėtina išimtis – ir senatvėje jis prabildavo senoviškai, rašydavo lietuviškai (pagal anų laikų rašybą ir pan.), sugebėdavo pakartoti kažkada skambėjusias kalbos intonacijas ir niuansus. Skelbiant jo atsiminimus (šie Klaipėdoje buvo išleisti ir atskiru leidiniu), domėtasi ir dar gyvu jų autoriumi – rengtas mokslinis pranešimas apie jo šnekto ypatybes ir pan.

1996 m. pradėjus rengti „Mažosios Lietuvos enciklopediją“ M. Tydeckas tapo vienu svarbiausiu to leidinio rėmėjų ir talkininkų Vokietijoje. Jis rašė žinias tos enciklopedijos I, II ir III tomams, mums padėjo rinkti medžiagą apie tą kraštą, pasiekti įvairias didžiosios šalies vietas.

M. Tydeckas uoliai rėmė ir kitus darbus, primenančius buvusį gyvenimą Mažonoje Lietuvoje. Kartu su Donelaičių giminės palikuonimis jis parėmė paminklinio ženklo K. Donelaičiui statybą Rambyno-Bitėnų kapinėse, dalyvaudavo įvairiuose lietuviškuose renginiuose, kartu su kitais aukojosi susikuriančiam Klaipėdos universitetui (iš kurio tikėjosi sulaukti rimtų ir sąžiningų darbų apie krašto praeitį).

2005 m. jo žmona Michaelis Jūringas su dukra Anke Tydecks-Jūring išleido įdomią knygą apie Rusnės praeitį. Šio leidinio lietuvišką variantą savita senoviška tarme parašė M. Tydeckas, jį pavadinęs „Šuoliai per amžius. Kelionių per Rusnės miestelį Nemuno deltoje vadovėlis, parašytas senovine buriška kalba“.

M. Tydeckui ir jo šeimai pavyko apsilankyti gimtinėje. Deja, sovietinės okupacijos dešimtmečiais visos Graumenės sodybos buvo visai sunaikintos. Buvusį kaimą dabar primena tik pašaliuose sudygusios (gal iš Tydeckų sodo obuolių sėklų pasisėjusios) obelaitės, tebevedančios skanius vaisius.

Aplinkiniai stebėjosi buriška M. Tydecko sveikata, paveldėta iš pajūrio žvejų ir krašto žemdirbių. Jau garbaus amžiaus sulaukęs jis vis dar liko žvalus ir stiprus, po žmonos mirties visą dešimtmetį pajėgė gyventi visai vienas. Iki paskutiniųjų dienų jis skaitydavo ir rašydavo lietuviškai, prisimindavo vis naujas idomybes iš praeities. Deja, bebaigiant 91-uosius metus ilgametė sėkmė jį apleido. Sakoma, kad M. Tydecko žūties dieną virš jo sodybos ilgai sukosi tame krašte retas keliolikos gervų būrys, nelyg pasiryžęs lietuvininko vėle parodyti atgal į gimtinę – į Klaipėdos kraštą ir Mažąją Lietuvą.

Doc. dr. Martynas PURVINAS,
Marija PURVINIENĖ, Kaunas

Leoncija BIELINYTĖ-ALEKNIENĖ (1923–2016)

Kovo 19 d., parsikrendant paukščiams, per 101-ąsias rašytojo Viktoro Alekno gimimo metines, palaidota Leoncija Bielinytė-Alekniene.

Leoncija Bielinytė-Alekniene gimė 1923 m. sausio 23 d. Kelpučių kaime (netoli Tverės) Rusijos ir Japonijos karo dalyvio Anzelmo Bielinio ir Marcelės Žemaitytės šeimoje. Leoncijos vaikystė buvo sunki, ji lankė lenkišką pradžios mokyklą, o lietuvių kalba mokėsi slapta. Karo metais išvyko į Vilnių, baigė amatų mokyklą, pokario metais įsitraukė į pagrindinę veiklą, tapo partizanų ryšininke, buvo išduota ir už meilę Tėvynei Lietuvai nuteista dešimčiai metų lagerio Vorkutoje. 1955 m. išteikėjo už Viktoro Alekno¹ ir tapo jo bendražyge. Vorkutoje gimė

dvyniai Viktorija ir Algimantas, Lietuvoje – Sigutė. Nors slėgė buitės, šeimos rūšėčiai (tuomet jie buvo kur kas sudėtingesni nei dabar), Leoncija rasdavo laiko knygoms, savo meile ir rūpesčiu sudarė sąlygas vyrui Viktorui rašyti straipsnius, knygas, dalyvauti reginiuose, keliauti po Lietuvą renkant medžiagą knygoms. Ji žinojo viską apie jo keliones, buvo uoliausia jo tekstų skaitytoja – skaitė daugybę kartų, tarsi norėdama pajusti šalia. Po vyro mirties, jau būdama 85-erių, padedama vaikų, išmoko dirbti kompiuteriu, perskaitė sunkiai įveikiamus savo vyro rankraščius, sudėjo viską ir išleido dvi knygas: „Aš mažas“ ir „Saulėta vaikystė ir jaunystė“. Trejus metus po patirtos traumos negalėjo vaikščioti, tačiau stengėsi

kiekvieną minutę praleisti prasmingai. Ne tik nėrė vašeliu, bet ir nuolat skaitė knygas, spaudą, nekantraudama laukė „Vorutos“, apgailestavo, kad rečiau ją gauna. Kiek leido jėgos, dalyvavo „Tremtinių namų“ organizuojamuose renginiuose, iki pat gyvenimo pabaigos buvo gyvybinga, net išvažiuodama į ligoninę paprašė įdėti knygą. Deja, šios knygos jau neatvertė...

Sigutė BAGDONIENĖ

¹ Prof. dr. Vytas Urbonas, „Minint pedagogo, literatūrologo ir publicisto Viktoro Alekno 100-ąsias gimimo metines“, in: *Voruta*, 2015 m. vasario 28 d., Nr. 2 (808), p. 11; 2015 m. kovo 28 d., Nr. 3 (809), p. 11.

Lietuviai Lenkijos okupuotoje Lietuvos dalyje

Vytautas Valentinas ČESNULIS, Vilnius

*Pulkelis žuvelių Merkio upėj plaukia,
o mano brolelį į Lukiškes traukia...*

*Iš dainos, kadaise dainuotos Valkininkų,
Varėnos ir Rudiškių apylinkėse*

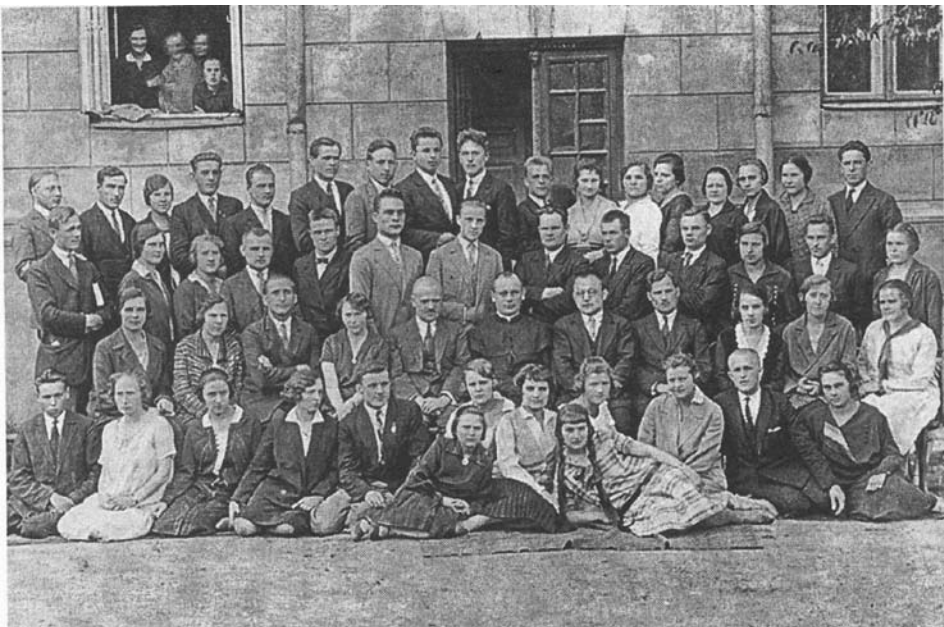
Lenkų okupuotoje Pietryčių Lietuvoje 1920–1939 m. lietuviai kentė sunkų viso-keriopo tautinės priespaudos jungą. Savo ruožtu lietuvių organizacijos bei atskiri veikėjai netylėjo, kėlė balsą, kreipdamiesi ne tik į Lenkijos aukščiausiąją valdžią, bet apie sunkią mūsų tautiečių būklę pranešdami ir pasaulio visuomenei. Tokių pareiškimų ypač pagausėjo 1935–1938 m., kai okupantų represijos ištiko visas lietuvių visuomenines, kultūrinės, ūkio ir net religines organizacijas bei įstaigas. Pasiremsime Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (MAB) rankraštyne saugomais dokumentais, kita archyvine medžiaga bei kai kuria ano meto spauda. Informaciją apžvelgsime maždaug chronologine seka.

Laikinas Vilniaus lietuvių komitetas (LVLK) 1928 m. balandžio 28 d. kreipėsi į popiežiaus nuncijų Varšuvoje dėl Vilniaus arkivyskupo Romualdo Jalbžkovskio lenkinimo politikos (MAB, f. 254, b. 116). Pasak skundo, arkivyskupas varžo lietuvių parapijiečių teises Švenčionyse, Adučiškyje, Rodūnioje, įvedė lenkiškas pamaldas Daugėliški, Tverėčiaus, Kaltanėnų, Marcinkonių, Ratnyčios, Valkininkų ir Dūkšto bažnyčiose, apribojo lietuvių kalbą Asavo, Butrimonių (Šalčininkų r.), Varėnos, Germaniškių (Galmantiškių), Gervėčių, Nočios ir kitose bažnyčiose. Lietuviai kunigai iš lietuviškų parapijų perkeliama į baltarusiškas: pvz., Nočios klebonas J. Kuzminskas perkeltas į Kripną (Balstogės apskr.), A. Jakavonis – iš Gervėčių į Kliuščionis, M. Pšemenecas – iš Lazdūnų į Zabžežę (Valažino dekanatas Ašmenos apskr.), A. Mikaila – iš Kaltanėnų į Slobudką. Oficialus Vilniaus arkivyskupijos spaudos organas *Wiadomości Archidiecezjalne Wileńskie* („Vilniaus arkivyskupijos žinios“) remia tik lenkus, o lietuvių kunigų nuomonės nespausdina. Skundą pasirašė LVLK pirmininkas K. Stašys, vicepirmininkas P. Karazija, išdininkas V. Budrevičius ir sekretorius R. Mackevičius (nuo 1940 m. Mackonis). Deja, nežinoma, kaip į šį skundą nuncijus reaguos.

Pas R. Jalbžkovskį 1930 m. sausio 14 d. buvo nuvykusi lietuvių ir baltarusių delegacija, o sausio 28 d. arkivyskupui vėl parašė tie patys keturi LVLK veikėjai. Rašte išdėstyti panašūs lietuviams skausmingi faktai dėl bažnyčių ir kt., kaip ir 1928 m. skunde nuncijui. Lietuvių komitetui vasario 15 d. atsakė kurijos kancleris A. Savickis. Pasak jo, arkivyskupas K. Stašį laiko nemandagiu žmogumi ir šmeižiku – *homme malhonêt et calomniateur* (LVLK vadovai nuncijui bei arkivyskupui rašė ir kancleris jiems atsakė prancūziškai). Visą arkivyskupo ir jo komandos politiką kancleris pateisino.

Arkivyskupui K. Stašys atsakė balandžio 12 d. Jis patikslino kanclerio A. Savickio rašte pateiktus faktus, priminė kai kurių lenkų kunigų nacionalistinius išpuolius. Prie atsakymo pridėjo Rudnios parapijiečių ir Kaniavos valsčiaus gyventojų (dabar Varėnos r.) 1930 m. kovo 1 d. rašto R. Jalbžkovskii vertimą. Žmonės į arkivyskupą kreipėsi po jo lankymosi Rudnioje. 1912 m. įsteigtoje parapijoje buvo 1 600 parapijiečių lietuvių ir gal kokie 200 lenkų bei baltarusių (Juočių, Pakuliškių ir Grišoniškės kaimuose). Dvylikos kaimų lietuviški. Pasirašiusiųjų pavardės užima daugiau kaip pusketvirtą gyventojai: Kaniavos, Pauosupės, Kašėtų, Lynežerio, Ūtos, Noškūnų, Stoniūnų ir Kruklių (trūksta Rudnios, Dalinos, Ramonų ir Palkabalio gyventojų parašų).

1930 m. gegužės 4 d. Vilniuje vyko Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos katalikų suvažiavimas (kongresas). Pranešimą „Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos katalikų reikalai“ skaitė LVLK pirmininkas K. Stašys. Dėl lietuvių ir baltarusių katalikams daromų skriaudų ir lenkų privilegijavimo nuspręsta suvažiavimo vardu kreiptis į popiežių Pijų XI. Rezoliuciją pasirašė kongreso vadovas ir garbės pirmininkas J. Kairiūkštis, pirmininkai K. Stašys ir B. Hrabinskis, sekretoriai A. Juknevičius ir M. Peciukievičius, kongreso

Vilniaus ir Švenčionių „Ryto“ mokytojai kvalifikacijos kursų metu Vilniuje, 1927 m. vasara. Prie-kyje Z. Luneckaitė ir N. Kvietinytė. Pirmoje eilėje: V. Krečius, V. Pakalkaitė, B. Švagždytė, E. Pečiulytė, St. Kazlauskas, n., P. Anusevičiūtė, J. Kazlauskaitė, Z. Mateika, n. Antroje eilėje: I. Miliauskaitė, M. Svetlikauskaitė, N. Jasiulionis, E. Steckaitė, dėst. Bobrovskis, kun. K. Čibiras, dėst. V. Sakavičius, dėst. S. K. Šatas, n., n., Maminskaitė. Trečioje eilėje: J. Navickas, S. Mozūraitė, E. Mačionytė, Br. Suduikis, A. Beinorius, n., n., J. Brazauskas, P. Mačiulis, R. Bagdonas, n., V. Maminskas, Gudolaitytė. Ketvirtoje eilėje: M. Vidzbelis, n., n., n., n., J. Jonys, M. Gudėnas, A. Petkelis, Vl. Talkačiauskas, St. Blažytė-Kazlauskienė, n., J. Kardelytė, n., V. Čibiraitė, L. Šimkutė, n. Lange: M. Kildišytė, E. Vilkickaitė, M. Šimanskaitė, T. Talkačiauskaitė. Šaltinis – Pranė Makariūnienė, „Vilniuje ir Vilniaus krašte 1915–1939 metais“, Vilnius: Voruta, 1999, p. 110.

nariai K. Voldemaras, J. Demšė, B. Maslo ir R. Jankouskis.

Apie lietuvių kultūrinio ir politinio gyvenimo sąlygas Vilniaus krašte LVLK pirmininkas K. Stašys 1930 m. pranešė Europos mažumų kongresui Ženevoje (rašyta vokiškai). Anot pranešimo, kovo 2–3 d. vykusiame lietuviškų mokyklų mokytojų suvažiavime pažymėtas lietuviškų mokyklų uždarinėjimas ir lietuvių mokytojų persekiojimas. Pvz., tik Lydos apskrityje uždarytos 9 mokyklos: Kruklių, Paažuolės, Bieliūnų, Kalesninkų, Dubinių, Kargaudų, Paditvio, Turamanio (gal Tusamonių?) ir Ramaškonų. Varžoma lietuvių kultūrinių ir ūkinių organizacijų veikla, slopinama lietuvių kalba bažnyčiose (MAB, f. 254, b. 118).

Laikinas Vilniaus lietuvių komitetas antrą kartą Vatikanu nuncijui rašė 1936 m. rugpjūčio 24 d. Laiške popiežiaus legatui kardinolui Franceskui Marmadžiui (*Marmaggi*) komitetas nušvietė lietuvių kalbos persekiojimus Vilnijos ir Suvalkijos bažnyčiose (MAB, f. 444, b. 141).

„Tokiu būdu gyventojai lietuviai yra priversti melstis lenkų kalba, nesuprasdami maldos žodžių prasmės; lietuvių tautybės vaikams tikėjimo tiesų tenka mokytis nesuprantama kalba, juo labiau, kad kai kurių lietuviškų parapijų klebonai ir mokyklų prefektai nemoka lietuviškai ir paprastai yra priešiškai nusiteikę lietuvių atžvilgiu. Be pasigailejimo likviduotos religinio pobūdžio religinės draugijos.“ Tuo tarpu Kristus liepė apaštalams Evangeliją skelbti visoms tautoms jų kalba.

Vilnijoje dabar nėra tokios parapijos, kurioje nebūtų pamaldų lenkų kalba, nors ir visi parapijiečiai yra lietuviai. O parapijose, kuriose žymi dalis gyventojų lietuviai, lietuviškų pamaldų nėra. Tai Benekainys, Šalčininkai ir Varenavas Benekainių dekanate, Žirmūnai Lydos dekanate, Lazdūnai ir bokštai Vyšnevo dekanate, Dalekiai Miorų dekanate.

Pamaldas lietuvių kalba lenkų tautybės kunigai dažnai panaikina savavališkai, kas prieštarauja Lenkijos ir Apaštališkojo Sosto 1925 m. vasario 10 d. konkordato XXIII straipsniui. Taip atsitiko Gervėčiuose, Adučiškyje, Švenčionėliuose ir Butrimonyse (Šalčininkų r.).

Švenčionėliuose antilietuviškumu ypač pasižymi klebonas Boleslovas Bazevičius (*Bazewicz*). Ne be jo įtakos kareiviai spardo lietuvius, kai šie eina iš bažnyčios klebonui sakant lenkišką pamokslą. Šiomet kovo 15 d. bažnyčioje buvo sumuštas Švenčionėlių gyventojas Kazimieras Jarmalis, kovo 29 d. – to paties miestelio gyventojai Juozas Dilys, Ignas Verseckas ir Jonas Rukšėnas, balandžio 24 d. – vėl Juozas Dilys ir Julija

Gudeliėnė su dukra Konstancija iš Mežionėlių kaimo, o balandžio 26 d. – Jonas Guiga iš Vėjinės kaimo. Kun. Bazevičius nerengia rekolekcijų lietuviams, nepriima lietuvių ir parapijos komitetą ir t. t. Aukštesnioji dvasinė valdžia nereaguoja į gyventojų skundus dėl jų religinių reikalų varžymo.

Iš Butrimonių bažnyčios lietuvių kalbą visiškai išstumti stengiasi klebonas Voicechovskis (*Wojciechowski*). Grupė baltarusių iš klebonui artimos aplinkos (tėvai, sesuo, vargonininkas ir kt.) neleido sakyti lietuviško pamokslą pačiam arkivyskupui Jalbžkovskiui, kai šis gegužės 20 d. vizitavo parapiją.

Gervėčių klebonas Chodyga nešventino Šv. Kazimiero draugijos skyriaus vėliavos su šv. Kazimiero ir šv. Jurgio paveikslais, nes joje buvo lietuviški užrašai: „Šv. Kazimierai, globok mus“ ir „Šv. Jurgi, melskis už mus“, nors vėliavos su panašiais lenkiškais užrašais bažnyčioje buvo. Punske 1932 m. rugpjūčio 15 d. per mišparus, kai lenkai norėjo procesijai paimti lietuvių įtaisytas vėliavas, buvo smarkiai sumušti septyni lietuviai. Panašus atvejis pasikartojė 1933 m. liepos 30 d.

Į lietuviškas parapijas atsiunčiami kunigai lenkai (pvz., į Valkininkus atsiųstas kun. Bronickis), kai kunigai lietuviai priversti dirbti lenkiškose ar baltarusiškose parapijose (Jonas Vienožindis, Adolfas Gruodis, Vincentas Miškinis ir t. t.).

Daug kur vietoj panaikintų lietuviškų mokyklų atidarytos lenkiškos. Vaikai ne tik tikybos mokomi lenkiškai, bet net maldą prieš pamokas reikia kalbėti lenkiškai. Prefektai – tikybos dėstytojai – lietuviškai nemoka, ir todėl vaikai neparuošiami pirmajai komunijai (pvz., 1934 m. Švenčionėliuose). Dėstyti tikybos kunigams lietuviams neleidiama. Šiomet taip atsitiko kun. Stanislovui Valiukėnui Palūšėje.

Policija nuverčia kryžius su lietuviškais užrašais. Tai buvo Nevaišiuose (Varenavo parapijoje) ir Marcinkonyse. Tieson traukti Šv. Kazimiero dr-jos kryžių statytojai Kašėtose ir Randamonyse (Marcinkonių parapijoje), Vydeniuose ir Mergežeryje (Varėnos valsčiuje), Neravuose (Ratnyčios parap.), Ramaškonyse (Varenavo parap.), Žižmuose (Dieveniškų parap.), Dotenėnuose (Švenčionėlių parap.) ir daug kur kitur.

Sulikvidavus lietuviškus kultūros židinius gyventojai kai kur nukrypsta nuo Kristaus mokymo, pasiduoda sektų įtakai (pvz., Dieveniškų parapijoje apsireiškė baptistai).

Deja, kaip į šiuos faktus reagavo nuncijus, nežinoma. Vargu, ar jis bandė bent kiek paveikti Lenkijos valstybinę ir bažnytinę valdžią, nes jos antilietuviška praktika okupuotoje Lietuvos dalyje nė kiek nesusilpnėjo.

Persekioji ir atskiri lietuvių veikėjai. Antai Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto narys Povilas Karazija 1936 m. kovo 28 d. gavo Vilniaus vaivadijos įstaigos raštą, kad vaivados kovo 16 d. sprendimu jis su žmona Uršule ir vaikais – sūnumi ir dukra – per 3 dienas turįs išsikelti už Lenkijos Respublikos ribų. Po ilgų pastangų išsikėlimo terminas pratęstas iki 2 savaičių ir baigėsi balandžio 11 d. P. Karazija balandžio 8 d. rašte Lenkijos Vidaus reikalų ministerijos Administraciniam departamentui prašė leisti pasilikti Vilniuje iki liepos 14 d. arba jo visai nekeldinti, o verčiau suteikti Lenkijos pilietybę (MAB, f. 254, b. 141). P. Karazija su šeima Vilniuje gyveno nuo 1918 m., mokytojavo lietuvių gimnazijoje (1926–1928 m. buvo lietuvių mokytojų sąjungos pirmininkas), redagavo laikraščius „Vilnietis“, „Rytų Lietuva“ ir „Vilniaus aidas“, nuo 1929 m. lietuvių kredito bendrovės vadovas, kalbamu metu lietuvių švietimo draugijos „Kultūra“ pirmininkas. Turėjo apie 8 000 tomų knygų rinkinį, numizmatikos kolekciją. Vis tik 1937 m. P. Karazija iš Lenkijos valstybės buvo išmestas ir iki mirties 1954 m. gyveno Kaune.

Bent tris kartus Vilniaus lietuvių visuomenės atstovai kreipėsi į Lenkijos vyriausybės vadovą – Ministrų Tarybos pirmininką. Pirmą kartą memorialas jam rašytas 1936 m. kovo 18 d. (MAB, f. 254, b. 138). Dokumente pateikta gausybė lietuvių tautinio engimo pavyzdžių. Memorialą pasirašė Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto pirmininkas K. Stašys, vicepirmininkas kun. K. Čibiras ir sekretorius J. Maceika.

Lietuvių persekiojimas okupuotoje Pietryčių Lietuvoje ypač sustiprėjo nuo 1935 m. gruodžio pabaigos. Represijos sugriežtintos neva dėl lenkų persekiojimo Nepriklausomoje Lietuvoje. Vilniaus vaivados 1935 m. gruodžio 20 d. įsakymu lenkų spauda pradėjo aršiai pulti lietuvių ir jų organizacijas.

Vilniaus miesto storastija 1935 m. gruodžio 29 d. neleido surengti lietuvių mokytojų sąjungos 10-mečio minėjimo. 1936 m. sausio 8–vasario 19 d. uždaryta 15 „Ryto“ draugijos skaityklų Vilniaus-Trakų ir Breslaujos apskrityse, taip pat Šv. Kazimiero dr-jos skaitykla Vilniuje ir „Ryto“ skaitykla Švenčionyse. Tų metų sausio 13–kovo 4 d. likviduotas 21 Šv. Kazimiero dr-jos skyrius: 3 – Vilniaus-Trakų apskrityje, 13 – Švenčionių apskr., 5 – Breslaujos apskr. (apskričių storastos: Vilniaus-Trakų – V. Nedzveckis-*Nedźwiecki*, Švenčionių – S. Dvorakas-*Dworak*, Breslaujos – S. Trytekas-*Trytek*. Neleista steigti Šv. Kazimiero draugijos skyriams penkiuose Švenčionių apskr. kaimuose. Pasak Vilniaus-Trakų apskr. storastos 1936 m. sausio 14 d. sprendimo, Šv. Kazimiero dr-jos skyrius Šalčininkų valsč. Daučiūnų kaime uždarytas todėl, kad jis „gresia saugumui ir viešajai rimčiai“. Panašus buvo Švenčionių apskr. storastos vasario 12 d. potvarkis dėl tos pačios draugijos skyriaus uždarymo Zaborijos kaime.

Likviduotas Lietuvių ūkio draugijos skyrius Vilniuje ir „Ryto“ dr-jos skyrius Švenčionyse.

1936 m. sausio 12–vasario 20 d. trejiems metams iš pasienio ruožo iškeldinta 14 patriotinė veikla pasižymėjusių lietuvių: Vilniaus-Trakų apskr. – Petras Vaitulionis, Jonas Šimukonis, Elena Liutkevičienė, Kleofas Peciulevičius, Vytautas Borisevičius, Kazimieras Duksa, Stanislovas Grigonis, Rozalija Žydelenė, Marija Vaitulionienė, Salomėja Borovska ir Valerijonas Bučelis; Švenčionių apskr. – Juozas Šidlauskas ir Jonas Čapskis (keturiolikto asmens trūksta!). Iškeldinimui užteko 3 zlotų baudmės už buvimą pasienio ruože be apskrities storastos žinios, nors kai kurie asmenys nuolat gyveno tame ruože. Pvz., R. Žydelenė, gimusiai 1901 m. ir gyvenusiai Valkininkų valsč. Giraitės kaime (dabar Varėnos r. Matuizų seniūnija), apskrities storastos 1936 m. vasario 19 d. nutarimu uždrausta trejus metus gyventi tame kaime todėl, kad moteris 1936 m. lapkričio 26 d. (klaida: turėtų būti 1935 m.) nubausta 3 zl pabauda arba 1 diena arešto neva už nelegalų buvimą pasienio ruože. Storastos nutarimą reikėjo vykdyti tuoj pat, kitaip grėsė prievarta. Tą nutarimą per 14 dienų galėjo atšaukti Vilniaus vaivada, tačiau tarpininkavus apskrities storastai (!).

Brėdiškių dvaro paveldėtojos likimas

Eugenija Julita MODZELIAUSKAITĖ-KONDRATIENĖ-VENCKUVIENĖ (1922–2016)

2016 m. vasario 27 d. Užuguoščio kapinėse (Prienu r.), kunigaikščių Butautų-Andžekovičių kapavietėje, buvo palaidota Eugenija Julita Modzeliauskaitė-Kondratienė-Venckuvienė, 94-erių metų amžiaus. Ten pat palaidotas ir kunigas, Užuguoščio klebonas Jonas Jankauskas, 1863 m. sukilimo dalyvis, pakartas caro žandarų 1864 m. Šv. Mišias už velionę Užuguoščio Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčioje laikė kun. Gediminas Mieldažis. Ši bažnyčia pastatyta 1776 m., mecenuota Teresės Radvilaitės-Pacienės. 1899–1902 m. bažnyčia perstatyta velionės senelio kunigaikščio Kazimiero Jurgio Butauto-Andžekovičiaus, jo brolių, kitų apylinkės dvarininkų bei kun. Konstantino Gruzdžio pastangomis. Čia saugomas atvežtas iš Mogiliavo dar Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais stebuklingas „Dievo Motinos su Kūdikiu“ paveikslas. Šiuo metu jį dengia „Šv. Petro ir Pauliaus“ paveikslas, kuris bažnytinį iškilmių metu pakeliamas.

Yra žinomos trys Butautų-Andžekovičių šakos, turėjusios skirtingus herbų, tačiau nesama abejonių dėl bendros jų kilmės. Gardino gubernatoriaus Mykolo Butauto-Andžekovičiaus vaikaitė žymi dailininkė Magdalena Butautaitė-Andžekovičiūtė (*Maria Magdalena Buttowt-Andrzejkowiczówna*), pasakojo, kad Andžekovičiai prie pavardės naudoja priedėlį *Butautas*, nes, anot šeimos tradicijos, Butautas yra jų protėvis, trečias iš eilės Gedimino sūnus. Dailininkė teigė, kad Romanas Butautas-Andžekovičius, Gardino gubernatoriaus senelis, atsisakė kunigaikščio titulo ir pradėjo pasirašinėti dviem pavardėmis. Panašiai apie kilmę pasakojo ir Eugenijos Julitos mamos brolis kunigaikštis Stanislovas Butautas-Andžekovičius, tik, anot jo, Butautas buvęs Kęstučio sūnus.

Eugenija Julita Modzeliauskaitė-Kondratienė-Venckuvienė gimė 1922 m. liepos 30 d. Brėdiškių dvare (dvaras buvęs ties dab. Prienu, Kaišiadorių ir Trakų rajonų riba, restituciją tvarkė Kaišiadorių žemėtvarkos skyrius), buvo antras vaikas šeimoje. Vyriausioji sesuo buvo vardu Janina. Užuguoščio bažnyčios klebonas Juozapas Stasiūnas Eugeniją pakrikštijo. Jos motina Marija, iš kunigaikščių Butautų-Andžekovičių, buvo baigus V. Prozorovos gimnaziją Vilniuje, tėvas Vytautas Modzeliauskas 1905 m. Sankt Peterburge baigęs karininkų mokyklą. Tarnavo caro apsaugoje, tačiau buvo pašalintas dėl giminių dalyvavimo 1863 m. sukilime.

Brėdiškes savo prisiminimuose mini žymus lietuvių dvarininkas, aristokratas, gydytojas, etnografas, keliautojas, rašytojas, poetas, teisininkas, filantropas Stanislovas Moravskis. Jo dvaras Ustronė yra netoli Sokonių dvaro, priklausiusio Modzeliauskams, tik priešingoje Verknės upės pusėje, netoli Jiezno. Šio gražaus lietuviško vietovardžio šiandien jau nebėra, vietoj jo – Vaitkūnų kaimas. Vytautas Modzeliauskas su dukromis vykdamas į Birštoną parduoti užaugintų braškių, nakvynei sustodavo pas savo tėvą Joną Modzeliauską Sokonių dvare. Dvaro šimtamečiai ažuolai, žymėję jo ribas, išlikę iki šių dienų.

1936 m. Užuguoščio bažnyčios parapinėje knygoje nurodoma, kad Brėdiškių dvare gyveno Modzeliauskas Vytautas, jo žmona Marijona su keturiomis savo dukromis Janina (16 metų), Eugenija Julita (14 metų), Marijona (11 metų), Zofija (9 metų). Jauniausioji dukra Halina gimė 1937 m. Brėdiškių dvaras kunigaikštytei Marijonai Butautaitėi-Andžekovičiūtei atiteko paveldėjimo teise po jos tėvo kunigaikščio Kazimiero Jurgio Butauto-Andžekovičiaus mirties 1929 m. rugsėjo 14 d. Kazimieras Jurgis Butautas-Andžekovičius testamentą surašė 1928 m. vasario 2 d., savo namuose, dalyvaujant Užuguoščio bažnyčios klebonui Jonui Sadūnui¹ ir liudininkams Povilui Monkevičiui, sūnui Adomo iš Juozapavos palivarko, Aukštadvario valsčiaus, Trakų apskrities, Aleksandrui Gruzdzevičiui, sūnui Adomo iš Kogeliškių palivarko, Aukštadvario valsčiaus, Trakų apskrities, ir Jonui Jaruševičiui, sūnui Juozapo iš Giriotiškių vienkienio, Aukštadvario valsčiaus, Trakų apskrities. Visą savo turta, susidedantį iš 78 ha žemės sklypo Brėdiškių palivarke, Aukštadvario valsčiuje, Trakų apskrityje, su visais jo trobesiais, mišku, sodu ir visą kitą

kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turta, gyvąjį bei negyvąjį inventorių pavedė pilnon nuosavybėn tikrai savo dukrai kunigaikštytei Marijai Butautaitėi-Andžekovičiūtei².

Brėdiškių palivarkas, buvęs Užuguoščio dvaro dalimi, tapo kunigaikščių Butautų-Andžekovičių nuosavybe XIX a. viduryje. Dvarą pirkė Marcelijus Butautas-Andžekovičius iš valstybės patarėjo (*стамескый советник*) grafo Nikolajaus Dimitrijevičiaus Zubovo ir pulkininko grafo Platono Nikolajavičiaus Zubovo 1842 m. spalio 20 d. ir 1850 m. rugsėjo 7–20 d. Užuguoščio dvarui dar priklausė šie palivarkai: Brėdiškės, Zagužė, Juodupė arba Michalovas, du žemės sklypai bei pieva Calapiškių kaime, sudarę 360 dešimtinių³. Į šį palikimą pretendavo tik Marcelijaus Butauto-Andžekovičiaus sūnūs: Narcizas Martynas, Viktoras Pranciškus, Kazimieras Jurgis, Mykolas, Jonas ir Vaclovas. Mykolas turėjo tris dukras ir nuo caro laikų vaistinė Vilniuje. Narcizo du vaikai mirė maži, palaidoti Užuguoštyje, giminės kapavietėje. Jo vienintelis likęs sūnus Vladislovas vedė Jadvygą Kvintaitę. Jų sūnus Aleksandras JAV pakeitė savo pavardę į Alex. Jis apie Mykolo dukterų likimą atsitiktinai sužinojo 1960 m. Jo kolega iš Šveicarijos buvo vedęs vieną iš jų. Narcizas labai gailėjosi parduotų Užuguoščio dvarą. Jis mirė Lenkijoje su Henriko Senkevičiaus knyga „Ugnimi ir kalaviju“ rankose. Kunigaikštis Jonas Butautas-Andžekovičius jam priklausiusi Zagužės palivarką pardavė dar prieš karą ir persikėlė gyventi į Užuguoščio dvarą. Šeimos neturėjo, mirė 1942 m. birželio 24 d. po mirties palikęs kareliško beržo skrynėlę, sukilėlių pagamintą Sibire, su monograma J. A., su caro auksiniais bei slaptais stalčiais. Auksiniai gelbėjo Modzeliauskus nuo Sibiro, nes kaimynai reikalavo duoklės už tylėjimą. Galiausiai liko tik skrynėlė. Ją saugo Janinos dukra Irena.

Karo audrose dingo ir Artūro Grotgerio paveikslas „Kryžiaus nešimas Sibire“, prie kurio vakarais meldavosi Eugenijos Julitos senelė Rožė Karolina, prisimindama Sibire patirtas giminės kančias. Bronislovo sūnus lakūnas Tadas žuvo aviakatastrofoje 1926 m., Lenkijoje.

Užuguoščio dvarą 1842–1850 m. nupirkęs Marcelijus Butautas-Andžekovičius gimė 1809 m. Butrimiškių dvare⁴ (dab. Alytaus r.). Butrimiškių dvarą valdė Marcelijaus tėvas Gaudentas Motiejus (*Gaudent Maciej*). Su žmona Teofile⁵ Chelstovskaite turėjo šešis vaikus: Marcelijų Joną, Aleksandrą Dominiką, Kazimierą Franciską, Juozą Franciską, dukras Rozaliją Liudoviką ir Franciską. Ne visų jų likimai yra žinomi. Dukra Rozalija Liudovika, gimusi 1806 m. vasario 14 d., buvo pakrikštyta Alovės bažnyčioje 1806 m. vasario 24 d., krikšto tėvas kunigaikštis Jokūbas Kęstutis-Gediminas. Alovės bažnyčioje 1818 m. sausio 27 d. kunigaikštis Jokūbas Kęstutis-Gediminas su Katerina Kulikovska pakrikštijo ir Aleksandrą Dominiką⁶. 1809

Eugenija Julita Modzeliauskaitė-Kondratienė-Venckuvienė Venesueloje, apie 1950 m.

Eugenijos Julitos Modzeliauskaitės-Kondratienės-Venckuvienės 90-mečio jubiliejus Brėdiškių dvare, 2012 m.

m. birželio 20 d. Alovės bažnyčioje kunigas pakrikštijo Marcelijų Joną, gimusį 1809 m. birželio 18 d. Butrimiškių dvare. Kur palaidotas 1863 m. sukilėlis, caro armijos karininkas Aleksandras Dominikas Butautas-Andžekovičius, miręs nuo dvidešimt keturių mūšyje gautų žaizdų, nėra žinoma. Gal slaptai toje pačioje kapavietėje?

Pagal aristokratų tradiciją, mergaitėms mokslui namuose buvo pasamdyta guvernante. 1930 m. Eugenija Julita su vyresniąja seserimi įstojo į Aukštadvario progimnaziją. Mama mokslui Aukštadvaryje nusamdė butą priešais vaistinę žydai priklausiusiam name, apsigyveno su keturiomis dukromis namo antrame aukšte. Vytauto jubiliejaus metinių proga visoms mergaitėms buvo pasiūti tautiniai rūbai ir visos keturios nufotografuotos pas Aukštadvario fotografą S. Vaismaną.

Eugenija Julita su seserimi Janina progimnazijoje tapo skautėmis. Klebonas Jonas Sadūnas, Lietuvos kariuomenės šeštojo pulko kapelionas, dažnai atvykdavo į Brėdiškių dvarą per šventes, po šv. Mišių jį į svečius parsiveždavo Vytautas Modzeliauskas. Svečiuodavosi ir Jiezno dvaro savininkas Kvinta, Komarai, kiti aplinkinių dvarų savininkai, susėdę visi prie stalo lošdavo kortomis, o šeimininkas iš atminties cituodavo Adomo Mickevičiaus „Poną Tada“. Eugenijos Julitos tėvas deklamuodavo ir visas Puškino pasakas. Kartais Brėdiškių dvaro šeimininkė pasiūlydavo svečiams ir prie ūkio darbų prisijungti.

Eugenija Julita Brėdiškių dvare mėgo griežti smuiku. Pasakojama, kad tai buvęs Stradivarijaus smuikas. Jį iš Rumunijos parvežė tėvas po Pirmojo pasaulinio karo. Progimnazijoje seserys draugavo su Aukštadvario apylinkių dvarininkų vaikais: Vaclovu Mališausku, Henriku Polukordu. 1935 m. Eugenija su mama ir trimis seserimis Janina, Marija ir Sofija išvyko į Kauną. Mama nusamdė butą Žaliakalnyje. Janina ir Eugenija lankė „Saulės“ gimnaziją, o jaunesnės – pradžios mokyklą. Janinos gimnazijos bendrąklės Aldona Vailokaitytė, 1918 m. Nepriklausomybės Akto signataro Jono Vailokaičio brolio Viktoro duktė, 1938 m. moterų Europos krepšinio čempionatą Romoje sidabro medalio laimėtoja. Nuo 1930 m. gimnaziją globojo Šv. Kazimiero kongregacijos seserys. Mergaičių gimnazijoje buvo sustiprintas užsienio kalbų mokymas, privaloma vokiečių kalba, daug dėmesio skiriama lotynų kalbai, namų ruošai. Griežta dienotvarkė, uniforma, nuolatinė suaugusiųjų priežiūra, turiningi užsiėmimai ugde atsakingas, išsilavinusias, inteligentiškas, dorovingas Lietuvos asmenybes. „Saulės“ gimnazijoje Eugenija Julita nusikirpo kasas, todėl vienuolės patarė perkelti ją į kitą mokyklą. Toliau mokslus Eugenija tęsė Kaišiadorių gimnazijoje. Ten dirbo Rapolas Šaltenis, jo senelio brolis buvo Antanas Baranauskas. Mokytojas vis pabrėždavo jos dvarininkišką kilmę, sakydavo, kad ji nemo-ka nei rašyti, nei kalbėti lietuviškai. Matyt, tai buvo gyvenimo pamoka, nes Eugenija gyvenimo saulėlydyje noriai deklamuodavo „Anykščių šilėlių“ nuo pradžios iki tol, kol klausytojai pavargdavo...

Prieš sovietų okupaciją Brėdiškių dvare lankydavosi aviatorius Viktoras Ašmenskas.

Jau laisvoje Lietuvoje jis pasakojo romantišką istoriją, kad Brėdiškių dvaro apylinkėse pamatė keturias dvarininkaites, jodinėjančias žirgais, iš jų išsiskyrė Eugenija savo energingumu. Sovietų okupacija apvertė gyvenimą aukštyn kojomis. Karui prasidėjus, pirmąją jo dieną, Eugenija su seserimi Maryte nuvyko į Trakus pas Viktorą Ašmenską. Jis jas išsiuntė atgal į Brėdiškių dvarą. Čia prisiminimai išsiskiria, nes knygoje „Generolas Vėtra“ Viktoras Ašmenskas rašė, kad su savo bičiuliais pirmąją karo dieną vyko į Brėdiškių dvarą.

Suaugusiųjų gimnazijos aštuonias klases Eugenija baigė 1943 m. Vilniuje, vokiečių okupacijos laiku. Rusų frontui artėjant, Eugenija su vyru pasitraukė per Kuršių neriją į Rytprūsius, Jugoslaviją. 1945 m. Vokietijos pabėgėlių stovykloje Eichštete (*Eichstätt*) gimė sūnus Viktoras, o 1947 m. Dresdene dukra Sigutė. 1948 m. Eugenija su vyru ir dviem vaikais išvyko į Venesuelą, ten įsijungė į lietuvių bendruomenės gyvenimą, turėjo savo fotoateljė. Nepriklausomybės dieną lietuviai švėsdavo prie Bolivarų paminklo, buvo keliama trispalvė. Eugenija Venesueloje vadovavo lietuvių tautinių šokių grupei. Seserėčios dukros Jolitos Herlyn (Kraniauskaitės) romane „Svaigulys“ ji tapo tetos Marijos, gyvenančios Venesueloje, prototipu. Eugenijos tėvai ilgą laiką nežinojo apie jos likimą. Tik po Stalino mirties tėvai sužinojo, kad Eugenija gyva ir gyvena už vandenyno. Tuo metu Venesueloje buvo pradėtas garbinti Fidelis Kastro ir Eugenija su vaikais 1963 m. išvyko į JAV. Dirbo madų dizainerė. Dukros Sigitos vestuvinė suklebė sename albume primena apie tai. 1973 m. Eugenija atvyko į Lietuvą. Tėvai jau buvo mirę. Tuometinė valdžia neleido išvykti iš Vilniaus, bet Eugenija, sumokėjusi prievaizdų valiutą, su giminėmis nuvyko į Brėdiškių dvarą. Ten buvo sunaikinta viskas... Prievaizdas žodžio netesėjo ir apie Eugenijos keliones pranešė raudonkelniams.

Atsisveikinti su Eugenija, galbūt amžiams, į „Gintaro“ viešbutį atvyko buvę draugai: akademikas Vaclovas Mališauskas, profesorius Henrikas Polukordas ir Viktoras Ašmenskas, pasiruošęs lėktuvu bėgti iš sovietų Lietuvos. Visi žinojo, kad pokalbių klausosi.

Lėktuvui pakilus iš Vilniaus oro uosto skrydžiui per Atlantą, prie šių eilučių autorias ir jo pusbrolio priešo žinomas pilietis, tik be antpečių, ir paprasė atiduoti juostą iš fotoaparato, atidavė jau pakeistą...

1972 m. Eugenija lankėsi Vokietijoje pas savo dėdę Stanislovą von Butovt, jis perdavė senuosius giminės metrikus teigdamas, kad Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio kraujas – iš dviejų linijų – Butautų-Andžekovičių ir Kęstučių-Gediminų. Eugenijai kilmė buvo ne mažiau svarbi, kaip ir iš kunigaikščių Kęstučių-Gediminų giminės kilusiam 1918 m. Nepriklausomybės Akto signatarui Donatui Malinauskui. Karo audros išblaškė Tolkiškių dvaro kunigaikštystės Anelės Kęstutytės-Gediminaitės palikuonis po pasaulį, tačiau po daugelio metų nenusipėjami gyvenimo keliai Donato Malinausko vaikaitį Tada Stommą ir Eugeniją suvedė JAV.

1986 m. JAV svečiavosi sesuo Sofija. Eugenija jai papasakojo savo pranašingą sapną, kad Lietuva vėl bus laisva ir tik tada visi pradės gerai gyventi. Paskelbus Nepriklausomybę Eugenija sugrįžo į Lietuvą, seserys atgavo dvaro žemę, bet ne funkcionalų ūkį... Eugenija buvusio gyvenamojo namo vietoje, padedama Viktoro Ašmensko, pastatė naują namą ir jame gyveno iki mirties... Viktoras Ašmenskas mirė senelių namuose sulaukęs 104 metų amžiaus.

Atgautąją laisvę džiaugiasi ir Eugenijos vaikai, dabar dažnai besilankantys Lietuvoje.

Viktoras JENCIUS-BUTAUTAS,
Rokiškis

¹ Kun. Jonas Sadūnas palaidotas Užuguoščio Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčios šventoriuje.

² Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau LCVA), f. 1580, ap. 1, b. 627, l. 8, 8 a.

³ LCVA, f. 1580, ap. 1, b. 627, l. 9–9 a.

⁴ Lenk. Butrymiszki arba Butrymowicz.

⁵ Lenk. Bogumila.

⁶ Gimė 1818 m. sausio 26 d. Butrimiškėse.

Pro memoria

„Žingsniavai ramiai akim,
atgręžtom į sielą...“
Marytė KONTRIMAITĖ (1947–2016)

Negandinga žinia atskriejo 2016 m. balandžio 16-osios rytą. Vis dar tikėjomės, kad Marytė sustiprės. Kad dar igyvendins savo kūrybinius sumanymus, kurių turėjo ne vieną. Kad dar pasidžiaugs kadaise Armėnijoje sutikto kuklaus matematiko Ruslano, tapusio ištikimiausiu gyvenimo draugu, artyste. Kad dar pasigėrės dukrų Justinos ir Vėgos šeimomis. Kad dar pamyluos mylimus anūkus.

nima“), parašė daug puikių publicistinių straipsnių bei įdomių kultūrologinių studijų. 1983 m. buvo priimta į Lietuvos rašytojų sąjungą. Vienoje publikacijoje Marytė teigė: „Tikiu, kad savanaudiška, prisitaikėliška pozicija, nors atrodo naudinga, anksčiau ar vėliau pralaimi. Ilgalaiškės naudos gali suteikti tik moralės principais pagrįsta laikysena – ir politikoje, ir kasdieniame gyvenime.“

Deja. Perfrazuojant jos eilėraščio „Praeivis“ vieną eilutę, ji jau nužingsniavo į Ten ramiai akim, atgręžtom į sielą...

Marytė gimė 1947 m. vasario 9 d. Vilniaus kaime, Plungės rajone. Šeimoje buvo jauniausia iš trijų seserų. 1949–ųjų kovo 25 d. sovietiniams okupantams pradėjus operaciją „Priboj“ („Bangų mūša“), į „valstybės priešu“ kategoriją labai tiko ir Kontrimai, nes tėvas buvo ūkininkas, o mama – mokytoja, pradinės mokyklos direktorė. Šešerius metus Marytė praleido Irkutsko srityje, pradėjo lankyti rusišką mokyklą. Sulaukusią aštuonerių mažiausiąją dukrą tėvai slapta išsiuntė į Lietuvą su kita, anksčiau ištremta, lietuvių šeima. Dar ketverius metus, kol į gimtinę grįžo tėvai, mergaitė gyveno pas giminaičius.

1965 m. įstojo į Vilniaus universitetą studijuoti lietuvių kalbos ir literatūros. Baigusi VU 1971–1973 m. stažavosi Jerevano universitete, studijavo armėnų kalbą ir literatūrą. Grįžusi į Lietuvą dirbo moksline redaktore Enciklopedijų leidykloje bei Mokslo ir enciklopedijų leidybos institute, LTV meno laidų redaktore, laikraščiuose bei žurnaluose „Moksleivis“, „Literatūra ir menas“, „Caritas“, „Dienovidis“. Mokėdama anglų, vokiečių, rusų ir armėnų kalbas, nemažai vertėjavo.

Ilgai ir vaisingai darbavosi Radijo ir televizijos komisijoje, buvo ilgametė Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos narė. 1999–2002 m. dirbo LR Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto patarėja kultūrai ir žiniasklaidai. Buvo Politinių kalinių ir tremtinių bendrijos narė, Lietuvos ir Armėnijos draugijos pirmininkė.

Išleido keletą poezijos knygų („Kristalų atskalos“, „Dienų veidai“, „Palei pat gyve-

Visą jai skirtą žemiškąjį kelią Marytė nuėjo tvirtai laikydamasi krikščioniškosios moralės principų.

Nuo pat atkuriamojo Lietuvos žurnalistų draugijos suvažiavimo 1991-aisiais ji buvo nuolat renkama į Centro valdybą, kelerius metus ir pirmininke. 2012 m. Marytei buvo paskirta LŽD premija „Kelyje į Vilties Prezidento Lietuvą“.

Prisiminkim dar kelis Marytės sakinius: „Didžiausias laimėjimas – kad gyvenu, nes jau keturis kartus buvau „nurašyta“ aplinkinių žmonių ir daktarų: porą kartų vaikystėje Sibire, vėliau – 1977 ir 1985 metais – mano artimiesiems buvo pasakyta, kad nėra vilties. Bet išmokau pati „susikalbėti“ su savo kūnu, turiu normalią šeimą, užauginau dvi dukras, išleidau savo kūrybos knygų ir vertimų. Ir dar – šiek tiek pavyko padėti Armėnijos žmonėms jų baisiausiose nelaimėse.“

Už tą „šiek tiek“ Marytei buvo suteiktas Armėnijos mokslų akademijos garbės daktarės vardas.

Tremtyje ji dažnai sapnuodavo žydinčius medžius, nors ten jų nėra, o iš Lietuvos juk buvo ištremta kone kūdikis. Žydėjimas vėliau tapo vienu iš pasikartojančių leitmotyvų jos poezijoje.

„Verta gyventi, kad pamatytum pavasario sodų švytėjimą“, – kažkada yra išsitarusi Marytė. Ši pavasarį įnai to jau nepamatys, bet nuo šiol tešvyti jai dangiškąją šviesa amžinieji Viešpaties sodai.

Kolegos žurnalistai

Šaltinis – <http://www.lzdraugija.lt/2016/04/in-memoriām-marytei-kontrimaitėi-žingsniavai-ramiai-akim-atgręžtom-i-sielą/>.

Padėka

Dėkojame Valstybinės Jono Basanavičiaus premijos laureatei, Širvintų krašto garbės pilietei Marijai Aliodijai BAREIKAITEI-REMIENEI už 500 USD paramą „Vorutos“ laikraščiui.

Redakcija

Laikraščio „Voruta“ pardavimo vietos

K572	Vilnius	Sodų g. 22. „Lietuvos spauda“
K5	Vilnius	Sodų g. 22 – autobusų stotis. „Lietuvos spauda“
K45	Vilnius	Gedimino pr. 19 prie Vienuolio g. „Lietuvos spauda“
K6	Vilnius	Gedimino pr. 44. Kioskas „Lietuvos spauda“
K7	Vilnius	Gedimino pr. 31. „Lietuvos spauda“
K8	Vilnius	Gynėjų g. 1. „Lietuvos spauda“
K44	Vilnius	Lelevelio g. 2. „Lietuvos spauda“
K145	Vilnius	Konstitucijos pr. 12. „Lietuvos spauda“
K110	Vilnius	Geležinkelio g. 16. „Lietuvos spauda“
K180	Vilnius	Tilto / Vrublevskio g. 2. „Lietuvos spauda“
K559	Kaunas	Mindaugo pr. 49. „R Kiosk“
K236	Kaunas	Laisvės al. / Ožėškienės g. sankryža. „Lietuvos spauda“
K369	Klaipėda	Taikos pr. 101. „Lietuvos spauda“
K400	Alytus	Jotvingių g. 10. „Lietuvos spauda“
K436	Marijampolė	Stoties g. 2. „Lietuvos spauda“
K466	Panevėžys	Savanorių a. 5. „Lietuvos spauda“
K558	Šiauliai	Tilžės g. 109. „R Kiosk“
K139	Šalčininkai	Vilniaus g. 48. „Lietuvos spauda“

www.kibinas.lt

„Karališka senoji kibininė“ –
Sausių k. ,
LT-21401 Trakų r.
(Vilnius–Kaunas
automagistralė, 23 km),
tel./faks.
+370 5 243 2444,
mob. tel.
+370 65908454,
+370 659 08452,
el. p. info@kibinas.lt

„Senoji kibininė“ –
Karaimų g. 65, LT-21104
Trakai, tel./faks. +370 5
285 5865, mob. tel. +370 659
72132, +370 659 08452,
el. p. senoji@kibinas.lt

Mūsų paslaugų spektrą sudaro:

- Kompleksiniai ir verslo pietūs kiekvieną darbo dieną;
- Specialūs pasiūlymai turistinėms grupėms ir jų gidams;
- Edukacinė kibinų gaminių pamokėlė „Paragauk istorijos“;
- Parodomoji (degustacinė) „Šimtalapio“ gaminių pamokėlė;
- Autoparduotuvių „Senoji kibininė“ tinklas Vilniuje;
- Išskirtiniai pasiūlymai Jūsų šventėms ir pobūviams;
- Kibinų pristatymas į namus;

**Tad linkime akimis pamatyti,
gomuriu pajusti, širdimi įsimylėti...**

Kitas numeris išeis 2016 m. gegužės 28 d.

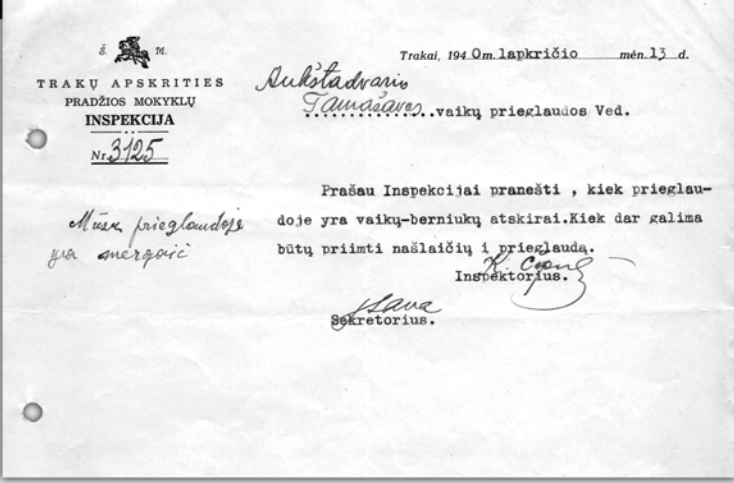
Muziejus laikraštyje Nr. 12 (429)

Tamošavos vaikų namų dokumentai

Trakų istorijos muziejaus raštijos rinkinyje saugoma 12 dokumentų, susijusių su Tamošavoje (netoli Aukštadvario) 1938–1967 m. veikusiais vaikų namais. Šiuos dokumentus muziejui 1966 m. perdavė Pranas Venckutonis, dirbęs Tamošavoje buhalteriu. Be dokumentų, perdavė laišką, surašytą penkiuose lapuose ir pavadintą „Istorinės žinios apie Tamošavą iš vietos gyventojų atsiminimų“. Anksčiausiai datuotas (1939 05 17) dokumentas – LR Vidaus reikalų ministerijos darbo ir socialinės apsaugos departamento inspektoriaus J. Kasakaičio rašto Nr. 9564 nuorašas. Juo kreipiamasi į Lietuvos Moterų Kultūros Draugiją ir prašoma priimti į Draugijos žinioje esančią vaikų prieglaudą 7 metų amžiaus berniuką. Kitas 1939 m. dokumentas – to paties inspektoriaus J.Kasakaičio pasirašytas raštas, adresuotas Žiezmarių valsčiaus gyventojai Barborai Zelenkauskienei, kuriame sakoma, kad į Tamošavos vaikų prieglaudą minėta moteris gali patalpinti savo vyresnį sūnų, o jaunesniojo sūnauš priimti negalima dėl vietų stokos.

Net aštuoni dokumentai iš dvylikos datuoti 1940 m. Šie dokumentai liudija apie pasikeitimus, vykusius Lietuvoje. Liepos – lapkričio mėnesiais Tamošavos vaikų prieglauda vis dar buvo pavaldi Lietuvos Moterų Kultūros Draugijai, ir tik Kūčių dieną datuotame dokumente pastebimas pasikeitimas: Tamošavos vaikų namai tampa pavaldūs LTSR Kauno miesto ir apskrities Vaikų namų tvarkytojui. Išnyksta ir vaikų globos įstaigos pavadinimas – prieglauda. Nuo šiol ji vadinama vaikų namais. Pasikeitimai Lietuvos politiniame gyvenime geriausiai išryškėja 1941 m. sausio 1 d. LTSR Švietimo liaudies komisariato Priešmokyklinių įstaigų ir Vaikų namų skyriaus viršininkės įsakyme pradžios mokyklų inspektoriams ir vaikų darželių bei vaikų namų vedėjams.

Instruktuojama, kaip turi būti tinkamai paminėta V. Lenino 17-oji mirties metinių sukaktis: „tą dieną kiekviena darželė ar vaikų namų vedėja savo ini-

Aukštadvario Tamošavos vaikų prieglaudos vedėjo raštas, 1940 m. V. Narvido nuotr.

ciatyva pasistengia pravesti taip, kad ir vaikams, ir tėvams ji paliktų gilų įspūdį, nes tai rimties ir susikaupimo diena. Išsamesniam Lenino gyvenimo pažinimui patariama įsigyti: Jaroslavskio – Lenino Biografija“ (kalba netaisyta).

1941 m. gegužės 16 d. LTSR Trakų apskrities vykdomojo komiteto liaudies švietimo skyriaus vedėjos T. Peružytės lydraštis Nr. 953, adresuotas Tamošavos vaikų namų direktorei, kartu su Tamošavos dvaro pardavimo - priėmimo aktu. Deja, pats aktas, iš kurio galima būtų daugiau sužinoti apie tada valdytą turtą,

į muziejų nepateko. Vaikų namai Tamošavoje veikė iki 1967 m. Visas vaikų namų turtas vėliau buvo perduotas Vilniaus valstybiniam pedagoginiams institutui (dabar LEU), kuris įrengė čia mokomąją bazę.

Tamošavos vaikų namuose 1955–1959 m. gyveno istorikas, kraštotyrininkas, publicistas Antanas Lesys (1952–2012), parašęs keletą istorijos knygų: „Bažnyčios riteris“ apie kunigą Juozą Zdebskį (1929–1986), „Viešpaties pakviestas“ apie garbės kanaaninką Vytautą Juozą Vaičiūną, „Kova už Šalčininkų kraštą ir lietuvių išsaugojimą“ ir kt. A. Lesys nemažai surinkęs ir paskelbęs medžiagos apie Trakų rajone veikusius partizanus, apie Aukštadvario žemės ūkio mokyklą, Semeliškės.

Trakų istorijos muziejaus direktoriaus pavaduotojas Vydas Narvidas

Eksponatus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10-18, trečiadienis-sekmadienis.

Voruta®
Visos prekių ženklų teisės saugomos

Prenumeratos indeksai
0135, 0136

© Voruta, 2016. Visa medžiaga (rašiniai), pateikta laikraštyje „Voruta“, yra VŠĮ „Vorutos“ fondas (įmonės kodas 181392738, PVM mokėtojo kodas LT813927314) nuosavybė. Laikraščio straipsnius kopijuojant ar platinant būtina nuoroda.

Redakcinė kolegija:
Dr. Arūnas Bubnys, prof. dr. Alvydas Butkus, habil. dr. Kazimieras Garšva, Vytautas Gocentas, archit. Dainora Juchnevičiūtė-Vaivadienė, Viktoras Jencius, dr. Napoleonas Kitkauskas, doc. dr. Vladas Terleckas, akad. prof. habil. dr. Antanas Tyla, doc. dr. Dalia Urbanavičienė, dr. Aldona Vasiliauskienė, akad. prof. habil. dr. Zigmas Zinkevičius, Algirdas Zemaitaitis, Juozas Vercinkevičius (vyr. redaktorius).

© Voruta, 2016. Leidžiamas nuo 1989 m. spalio 24 d. Dvidešimt šešieji leidimo metai. Rengėjas (leidėjas) – VŠĮ „Vorutos“ fondas, įmonės kodas 181392738, as. LT025015100014000155, Trakų kredito unija, kodas 50151. Direktoriė Aušra Virvičienė. Adresas: Naujoji g. 16, Trakai. Laikraštis išeina kartą per mėn. Apimtis – 4 sp. l. Redakcijos adresas: Naujoji g. 16, Trakai, tel./faks: (8 528) 5 12 66, „Tėle2“ mob. (8 605) 11117. Vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius, tel. 8 605 11 117. Spausdina AB spaustuė „Titnagas“, Vasario 16-osios g. 52, Šiauliai. Tiražas 1000 egz.

Laiškams: „Voruta“, Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai, LIETUVA. Tel. faksas: (8 528) 5 12 66, El. paštas: vorutosfondas@voruta.lt, voruta@voruta.lt. vorutosfondas@gmail.com
Interneto svetainės: www.voruta.lt, www.mazoji-lietuva.lt

Redakcija: Vyr. redaktorius Juozas Vercinkevičius (el. p. vorutosfondas@voruta.lt, vorutosfondas@gmail.com, tel. 8 605 11 117), Irma Stadalnykaitė (redaktorė, 8 603 11 117), Jolanta Zakarevičiūtė (istorija, publicistika), Jurgita Jakienė (dizainerė, el. p. leidkla@voruta.lt, 8 603 11 117), Stanislava Žuravskė (būhalterė, tel. (8 603) 11 117, tel. faks: (8 528) 51 266, el. p. buhalterija@voruta.lt), Aleksandras Adamkavičius (etninės žemės), Aušra Virvičienė (publicistika, el. p. avirviciene@voruta.lt), Jonas Česnavičius (fotografija), Vytautas Česnulis (bažnyčios istorija), Evelina Kislych (publicistika), Martynas Buivys (internetas).